

**E.VILDE NIMELINE TALLINNA
PEDAGOOGILINE INSTITUUT**

L. Andresen

**Eesti
rahvakoolide
seadused XIX
sajandil**

Tallinn 1966

A - 28132

P.S. II - 2397

ENSV Ministrite Nõukoogu Riiklik
Kõrgema ja Kesk-erihariduse Komitee

E. Vilde nimeline
Tallinna Pedagoogiline Instituut
Pedagoogika kateeder

L. ANDRESEN

Sp. mu. Varusele

Autorilt
3. det. 66.

EESTI RAHVAKOOLIDE
SEADUSED XIX SAJ.

Tallinn 1966

Tõepärase pildi loomine eesti rahvakooli ajaloost nõuab vastava seadusandluse (kooliseaduste) tundmaõppimist. Käesolevas kogumikus esitataksegi 19. sajandil eesti keeles ilmunud kooliseadusi, mis pandi aluse meie rahvakoolile.

Kuigi koolikorraldusega seotud dokumente ilmus varemgi, jõudsid nad maarahvani alles pärisorjuse kaotamise järel.

1803. ja 1804. aasta seaduste¹ põhjal jagati Venemaa kuueks õpperingkonnaks. Iga õpperingkonna eesotsas seisis ülikool. Eesti ala kuulus Tartu õpperingkonda, mida juhtis ülikooli juurde kuuluv koolikomisjon. Õpperingkonna kuratori kaudu allusid haridusministeeriumile ülikool, gümnaasiumid, kreiskoolid ja elementaarkoolid. Talurahvakoolid, s.t. valla- ja kihelkonnakoolid kuulusid balti erikorra alusel mõisnike esindajate ja kiriku järelvalve alla².

Rahvakoolidele pandi kindlam alus 19. sajandi keskel. Esimese tõuke tulevase koolisüsteemi väljakujundamisele andsid 1816. ja 1819. a. talurahvaseadused.

¹ 1803. aastal avaldati "Rahvahariduse esialgsed eeskirjad" ja 1804. aastal "Ülikoolidele alluvate õppeasutuste määrus".

² Eesti territoorium kuulus administratiivselt Eesti- ja Liivimaa kubermangu koosseisu, seetõttu anti välja erinevad kooliseadused, kehtis erinev koolikorraldus.

Eestimaa seaduses¹ ei mainitud koolide kohta midagi täpsemat. Kuulutati ainult, et kogukonna kohuseks on iga 1000 hinge kohta kooli ehitamine ja ülalpidamine. Koolmeister vabastati sõjaväeteenistusest.²

Liivimaa talurahvaseadus³ jõudis kooliküsimustes pisut kaugemale.

Siin kohustati iga mõisa kogukonda, kus 500 meeshinge, asutama kooli. Kooli ülalpidajaks jäi kogukond, kontrollijaks kirikuõpetaja, kes otsustas ka koolmeistri valiku.

Kümnendast eluaastast alates pidid lapsed hakkama lugemist ja katekismust õppima. Need lapsed, keda õpetati kodus, vabastati kirikuõpetaja poolt kooliskäimisest. Nad pidid ainult kord kuus koolmeistri juures oma oskusi ette näitama.

Need lapsed, kes koduõpetust ei saanud, käisid 10. novembrist kuni 10. märtsini koolis. Õpiti lugemist, katekismust ja lihtsamaid kirikulaule.

Üleastumiste puhul võis koolmeister lapsi noomida, kinni jätta või vitsa tarvitada. Koolist puudunud päevade eest määrati vanematele trahvi 5 kopikat päeva eest.

Koolmeister oli vabastatud sõjaväeteenistusest, pearahamaksust ja ihunuhtlusest.

Hooletu õpetamise puhul võis koolmeistrile määrata rahatrahvi kuni üks hõberubla.

¹ Eestima Tallorahva Seadmissed. Tallinn, 1816.

² Eestima Tallorahva Käsko-Ramat. Tallinn, 1816, lk. 120.

³ Lihvlandi-ma Tallorahva Seädus. Tartu, 1920.

Õppetöö kontrollimiseks käis kirikuõpetaja kaks korda aastas kooli üle vaatamas.

Tähtsaks punktiks Liivimaa talurahvaseaduses oli kihelkonnakoolide asutamise nõue. Igas vähemalt 2000 meeshin-
gega kihelkonnas tuli kool asutada.

Kihelkonnakooli õpilaste arvuks nähti ette 12 poissi vanusega 14 - 17 aastat. Õpetati kirjutamist, rehkendamist, katekismust, kirikalaulu.

Majanduslike võimaluste puudumisel võis koolikomisjon oma äranägemise järgi usinamaid poisse valla kulul kooli saata, mille eest hiljem palgalisena tuli samas vallas kuus aastat töötada kirjutajana, koolmeistrina või muu kirjatar-
kust vajava ametimehena.

Kihelkonnakooli õppetöö eest kandis vastutust köster, kes allus kirikuõpetaja ja mõisnike korraldustele.

Kihelkonna kooliasju juhtis kihelkonna-koolikomisjon (Kirchspiels-Schulverwaltung), mida juhatas kirikueestseis-
ja (mõisnik) ja mille liikmeteks olid kohalik kirikuõpetaja, kihelkonna kooliõpetaja ning üks kihelkonna koolivanem.

Kihelkonna koolikomisjonist olenes suurel määral koolide asutamine, koolisundus ja koolmeistri palk.

Koolide asutamise peamise ülesandena nähti usuliste teadmiste levitamist, mille kontroll ja järevalve tehti 1832. aasta kirikuseadusega pastoritele kohustuseks.

Rahvakoolide juhtimiseks loodi Liivimaal 4. apr. 1840. aasta otsuse põhjal ülem-maakoolivalitsus ja kreismaakooli-
valitsused. Ülem-maakoolivalitsusse (Oberlandschulbehörde) kuulus neli ülemkirikueestseisjat, kindralsuperintendent,

koolinõunik ja sekretär. Kreis-maakoolivalitsuses (Kreis-landschulbehörde) olid ülemkirikueestseisja, kaks mõisnikku ja kaks kirikuõpetajat.

Saaremaa, kuuludes Liivimaa kubermangu, juhindus kooli-
kõsimustes 1819. a. talurahvaseadusest. Tuginedes teatava-
le administratiivsele (maakondlikule ja kiriklikule) ise-
seisvusele, anti 1845. aastal välja Liivimaa talurahvasea-
dusele põhinev, kuid sellest siiski mitmes punktis lahku-
minev Saaremaa kooliseadus.¹

Selle esimeses paragrahvis nõuti kooli asutamist iga
100 meeshinge kohta.

Kooli põhitülesandeks jäi lugemise, katekismuse ja laul-
mise õpetamine.

Õppetöö pidi kestma 3 päeva nädalas kella 8 hommikul
kuni kella 4 pealelõunal, kes aga kirjutamist õppisid, nen-
dele sama tundide arvuga 4 päeva nädalas.

Lapsed olid jagatud kaheks klassiks (zwei Klassen): 2
päeva õppisid algajad, 3 päeva edasijõudnud.

Kooliskäimine algas 10. eluaastast ja lõppes kirikuõpe-
taja korralduse kohaselt. Koolist olid vabastatud need lap-
sed, keda õpetati vanemate poolt kodus.

Koolmeistrilt nõuti, et see oskaks käsikirjalist ja trü-
kitud teksti lugeda, tunneks katekismust ja kirikulaulu. Väga
soovitavaks peeti kirjaoskust (Sehr zu wünschen, ware es, dass
die Schullehrer auch zu schreiben verstehen).

Samuti nagu mandril, oli Saaremaalgi koolmeister vabas-
tatud pearahamaksust, ihunuhtlusest ja nekratik võtmisest.

¹ Schulplan für die Land-Schulen der Provinz Oesel. Pernau,
1845.

Kooli järelvalvet teostas kirikuõpetaja kaks korda aastas - suvel kirikus, talvel koolis.

Pundatud päeva eest tuli lastevanematel maksta 2 kop. hõbedat. Hooletuid lapsi võis koolmeister karistada viievitsahoobiga.

Igas kihelkonnas oli ette nähtud 3-aastase õppeajaga kihelkonnakool, kus pidi õppima 12 poissi.

Ülejäänud kooliküsimused sarnanesid 1819. aasta Liivimaa talurahvaseadusega.

Sajandi keskpaigas oli veel Eestimaa ja Liivimaa koolikorralduses palju erinevusi.

Majanduslikud ja poliitilised põhjused sundisid kohalikku rüütelkonda ja kirikut kooliküsimuste radikaalsemale lahendamisele. Rahvakoolide edasist arenemist mõjutasid 40-ndate aastate talurahvarahutused ja usuvahetusliikumine.

Üleminek vene õigeusk, samuti õigeusu kirikukoolide levimine sundis mõisnikke vastuabinõude otsimisel suuremat tähelepanu pöörama rahvakoolile. Kooliõpetuse kaudu loodeti suurendada talurahva vaimset mõjutamist. See kajastuski 1849. a. Liivimaa ja 1856. a. Eestimaa talurahvaseadustes.

Koolitöö reguleerimise eesmärgil andis Liivimaa ülemmaakoolivalitsus 1849. aastal välja "Koli seaduse"¹, milles piiritleti koolmeistritelt nõutud oskused, koolipidamise kord ja päevakava, anti üldisi meetodilisi juhiseid õppetöö läbiviimiseks, kehtestati näitajate laste kontrolli-

¹ Koli seadus. Riia, 1849.

PE 150
LE 393
S 70

mise kord iga kuu esimesel reedel ning korrajate laste ülevaatus iga kuu teisel, kolmandal ja neljandal reedel.

Nähti ette järgmine tanniplaan:

Koolipäev algas vaimuliku laulu ja palvega. Järgnes piibllioctund. Peale keskhommikut õpiti lugemist ja ka kirjutamist, kus see sisse oli viidud, pärastlõunal rekendamist (polnud kohustuslik) ja katekismust. Päev lõppes kirikulaulude õppimisega.

1849. aasta talurahvaseadus¹ ei toonud kooliküsimustes palju uut võrreldes 1819. aasta seadusega. Ta üksnes piiritles kogukonna kohustused vene õigeusu koolide suhtes² ning fikseeris luteri ja vene õigeusu kihelkonnakoolide alluvussuhted.

Talurahvaseaduse §§ 650-653 tehti rahvale teatavaks ülem-maakoolivalitsuse ja kreis-maakoolivalitsuse koosseis ning ülesanded.

Kaks aastat hiljem järgnes Liivimaa ülem-maakoolivalitsuse poolt täiendav saksakeelne instruksioon³ rahvakoolide juhtimiseks ja õppetöö korraldamiseks.

¹ Liivlandima Tallorahva Säeduse-ramat. Tartu, 1850.

² Koolid jagunesid usutunnistuse alusel luteriusu kihelkonna- ja vallakoolideks ning vene õigeusu kihelkonna- ja abikoolideks. Viimastesse lubati õppima ka teiste usutunnistustega lapsi.

³ Instruction für Einrichtung und Verwaltung der Livländischen Landschulen evangelisch-Lytherischer Confession. Auf Grund von §§ 645-657 der Livländischen Agrar- und Bauer-Verordnung von 1849 und früherer Verordnungen. Riga, 1851.

Instruktsiooni esimeses paragrahvis selgitati, et rahvakooli ülesandeks olgu leeriõpetuseks ettevalmistamine ja tulevase kristliku koguduse liikme kasvatamine.

Rahvakooli all mõisteti peamiselt koduõpetust, kus tuli omandada lugemisoskus, tarvilikumad kirikuviisid, õppida katekismust, piiblilugu ja piiblisalme. Seal, kus koduõpetus halvasti korraldati, soovitati asutada trahvikoole (Strafschulen). Õpetuse edukamaks läbiviimiseks peeti vajalikuks pühapäevakoolide loomist ja rändõpetajate kasutamist.

Vallakoolis nähti ette lugemise, katekismuse, piiblitlugude ja kirikulaulude kõrval ka kirjutamise ja rehendamise õpetamist. Tütarlastele ei peetud kahte viimast vajalikuks, selle asemel soovitati käsitöö õppimist.

Kihelkonnakoolide ülesandeks jäi vallaametnike ja koolmeistrite ettevalmistamine.

Õpilaste puudunud päevade eest laekunud trahvirahadest soovitati asutada valla- ja kihelkonnakoolide kassad, mille rahadest pidi muretsetama koolidele õppevahendeid.

1860. aastal anti Liivimaal välja järjekordne talurahvaseadus¹. Nagu eelmisteski seadustes, leidis selleski paragrahve kooliküsimuste kohta. Uus seadus erines eelmisest talurahvaseadusest kooliküsimuste alal ainult vähemate paragrahvide arvu poolest.

¹ Lihvlandi Talurahva-Seadus. 13. Novembril 1860. Tartu, 1863.

Eestimaa jõudis üksikasjalikuma koolikorralduseni alles 1856. aasta talurahvaseadusega. Iga 300 täiskasvanu kohta pidi kogukonna kulul kool ehitatama ja ülal peetama. Kihelkonnakooli asutamist seaduses ei nõutud. Koolmeistreid pidid ette valmistama kaks seminari.

Koolid sõltusid kihelkonna kirikukonvendil valitud ülevaatajast (mõisnik) ja kohalikust kirikuõpetajast. Seaduses ei räägitud õppeaja pikkusest, koolikohustusest, õppeainetest, samuti koolmeistri hariduslikust tasemest ja palgast.

Koole hakkas uue seaduse põhjal juhtima Eestimaa ülemaakoolikomisjon ("Ülem Maa-kooli-kohus"), kuhu kuulusid rüütelkonna peamees, neli ülemkiriku eestseisjat, Eestimaa kindralsuperintendent. 1875. aastal lisandus¹ seminaride kuraatoriumi esimees ja siseministri esindaja.

Õpetajaskonna enamikule jäid eelmainitud seadused nii Liivimaal kui Eestimaaal tegelikult tundmatuks. Veel 1869. aastal kirjutatakse "Eesti Postimehes":

"Nõnda palju kui meie teame, on iggas kihelkonnas alles isse viis ja pruuk koliasjo tallitada; ja juhtub ka siin ja seal assi kokkominema ja ühhes kohhas ni kui teises ollema, siis on se ikka muido juhtumise assi... Tehko mis tahtvad, nisuggune asi on polik ja puduline. Kegi ei tea seal, ei lapsed, vannemad, koolmeistrid, mis õiete nende käsk ja kohhus on, vaid tänna nõnda home teisiti. Koliseadus peaks, nago koggokonnaseadus terve Baltimaale, kõige-

¹ Seadus Eestimaa kubermangu evangeli-lutteruse usu maakoolide ja koolmeistrite seminaaride pärast 25. aprillil 1875.a. Tallinn, 1877, lk. 9.

vähemast ühe terve kubermangule antud olema...¹

1866. aastal kehtestati uus kogukonnakorraldus², nn. val-laseadus, mis piiras mõisnike omavoli ja andis valla juhti-misõigused valla volikogule.

Kuigi koolide järelvalve endiselt kirikule allus, jäid majanduslikud küsimused valla kogukonna kanda.

Uue seaduse mõjutusel andis Eestimaa ülemaakolikomis-jon järgmisel aastal välja uue kooliseaduse³.

Esmakordselt täpsustati rahvakooli nimetus. Kui eelmi-ses (1856. a.) seaduses nimetati kooli "talo-kooliks" või "kogoduse-kooliks", siis uue kooliseaduse põhjal jagunesid koolid selle järgi, kes neid ülal pidas. Siit ka nimetused - mõisa- ja vallakoolid.⁴

Seadus säilitas senise koolivõrgu, üks kool iga 300 täiskasvanu kohta.

Määratakse kindlaks koolmeistri palk, mis peaks vasta-ma hea sulase palgale, s.o. 80 rbl. aastas. Soovitavamaks peeti maa andmist, mille harimisest koolmeister oma sisse-tuleku saaks. Koolmeistri ametissevõtmisel oli otsustav sõ-na kirikuõpetajal, kes andis tõendi "ellu viside" kohta. Al-les seejärele võis vald koolmeistri tööle võtta. Lõp-

¹ "Eesti Postimees" 19. XI 1869, nr. 46.

² Makogukonna Seadus Balti-merre kubermangudele, Ria-Tal-linna ja Kura-male. Tallinn, 1866.

³ Seadmised ma-kolide pärzast Tallinna-maal. Tallinn, 1867.

⁴ Kui mõis ja vald mõlemad kooli ülalpidamise kulusid kand-sid, nimetati seda vallakooliks või lihtsalt kooliks.

likult kinnitati otsus kihelkonna-koolikomisjoni poolt¹.

Koolmeistrid, kes olid lõpetanud seminari Eesti- või Liivimaal, võisid ametisse astuda ilma eksamiteta, ülejäänutel tuli need õiendada kihelkonna-koolikomisjoni ees. Koolmeistrilt nõuti usuõpetuse tundmist, lauluõpetamise oskust, rehkendamise nelja tehet, murdude tundmist, selget kirjutamist ja lugemaõpetamise oskust.

Esmakordselt käsitleti õpetamise küsimusi: usuõpetuse ja laulmise kõrval nõuti selget lugemist, kirjutamise ja rehkendamise õpetamist.

Iga laps pidi 10 - 13-eluaastaselt 2-3 aastat koolis käima.

Koolmeistrilt nõuti õpetuse planeerimist (tegelikult tunniplaani koostamist) kogu õppeaastaks ja päevaraamatu pidamist puudujate laste kohta.

Koolikohustuse täitmise jälgimiseks ja majanduslike küsimuste lahendamiseks valiti vallavolikogu poolt kooli võõrmünder (koolivanem).

Eestimaa koolide õppetöö korralduse edasisele täiendamisele aitas kaasa 1875. aasta "Maakoolide seadus"².

¹ Kihelkonna-koolivalitsus sai eluõiguse 1867. aastal. Sinna kuulusid kihelkonna koolide ülevaataja (mõisnik), kiriku eestseisja (mõisnik) ja kohalik kirikuõpetaja. 1875. a. seadusega lisandus üks maarahva esindaja, kelle valisid kihelkonna vallavanemad.

² Seadus Eestimaa kubermangu evangeli-lutteruse usu maakoolide ja koolmeistrite pärast. 25. aprill 1875. Tallinn, 1877. Vt. ka О сельских Евангелического-лютеранских народных школах и Учительских Семинарах Эстляндской и Курляндской губерний. Полное собрание законов Российской империи, Собрание второе, том L, отделение первое, 1875. Санктпетербург, 1877, ст. 434-437.

1875

Varem ettenähtud vallakooli õppeainetena lisanduvad "geograahvia ja sündinud asjade ülemad õpetused" ning vene keel. Viimane pidi õppeainena sisse viidama viie aasta jooksul.

Esmakordselt hakati nõudma 3-aastast koolikohustust. Õppeaeg pidi kestma 15. oktoobrist kuni 15. aprillini 6 tunni päevas. Puudunud päevade eest võis kihelkonna-koolikomisjon trahvi määrata 1 - 10 kop. ulatuses.

Koolmeistri palka tõsteti 100 rublani aastas (iga 100 täiskasvanu kohta peale 500 kogukonna liikme tuli 10 rubla lisatasu).

Kihelkonnakooli õppekavas leidsid samad ained, mis vallakooliski.

1875. a. seadusega kehtestati ülem-maakoolikomisjoni ja kihelkonna-koolikomisjoni vaheastmena kreis-koolikomisjon (maakonna-koolikomisjon). Sinna kuulusid ülem-maakoolikomisjoni poolt määratud inspektor (eesistujana), kaks kirikueestseisjat (valis kreisi kirikueestseisjate kogu), konsistooriumi poolt määratav kirikuõpetaja, kaks kihelkonna-kohtu kaasistujat (talupojad).

Eestimaa kolmanda kooliseadusena tuleb esile tõsta 1878. aastal väljaantud "Koolipidamise seadust"¹.

Selle seadusega muutus Eestimaa rahvakool kaheastmeliseks - vallakooliks ja kihelkonnakooliks².

¹ Koolipidamise seadus Eestimaa Evangeliumi Luteruse usu maa-koolidele. Tallinn, 1878.

² Kihelkonnakooli kui teise astme rahvakooli nimetati esmakordselt 1875. a. "Ajutistes määrustes".

Vallakooli õpilaste suhtes püsis varasemates seadustes kehtestatud vanusemäär.

Koolikohustust täiendati uue nõudega: "On mõni laps laisk ja hooletu olnud, ehk on tema sagedaste ilma asjata koolist mahajäänud, ehk on ta veel väga rumal, siis tuleb tema käest nõuda, et ta veel ühe talve peab koolis käima".¹

Kooli vastuvõtmisel jäi põhinõudeks lugemisoskus. Koolilapsed jaotati "päris koolilasteks" ja peale kolmeaastast kooliskäimist kuni leerini "vahe kooli lasteks". Esimesed käisid koolis 5 päeva, teised 1 päev nädalas.

Esmakorraldelt soovitati päris koolilapsi liigitada teadmiste järgi jagudesse (üks, kaks või kolm jagu). Uute ainetena soovitati poistele õpetada turnimist, tütarlastele näputööd (käsitööd).

"Koolipidamise seadus" erines eelkäijatest üksikute õppeainete seletava käsitluse poolest. Iga aine kohta näidati eesmärgid ja "õpetamise kord", esitati metoodilisi nõuandeid. Näiteks lugema õpetamisel soovitati: "Kõige rutemini tuleb veerimine vist kätte, kui koolilapsed kõik korraga taktis, valju ja ühetasase healega veerivad".²

Kuigi juba 1875. a. seaduses nähti ette vene keele õpetamine, ei leidu seda õppeainena kõnealusel seaduses.

Peale õppeainete puudutati koolide inventari, õppeabinõude ning õpilaste õppevahendite küsimusi. Koolis pidid olema seinatahvel, gloobus, Euroopa, Baltimaade ja Palestiina seinakaart, seinakell ja mingi muusikariist.

¹ Koolipidamise seadus Eestimaa Evangeliumi Luteruse usu maakoolidele. Tallinn, 1878, lk. 7.

² Sealsamas, lk. 9.

Koolmeistritele anti didaktilisi ja kasvatuslikke nõuandeid, näiteks: rääkigu selgesti, et lapsed tema kõnest aru saavad, ärgu kiitku ega laitku liiga, ärgu salligu, et kõik korraga ja läbisegamini vastavad, püüdku igast koolitunnist nii palju kasu kätte saada, kui ta vähe võib.

Koolmeistril soovitati korda pidada "armu ja hirmu" läbi, karistamiseks nähti ette: 1) kõva noomimine, 2) nurgas seismine, 3) viimasesse pinki või häbipinki panemine, 4) kinnijätmine, 5) suure vallatuse või vastuhakkamise puhul vitsahuhtluse andmine (kooli võõrmündri loaga).

Kihelkonnakooli eesmärgina nähti, "et ta lapsi, kes vallakoolis on ära käinud, rohkema ja täiema teaduse ja tarkusele juhatab, liiati neis asjus, mis nemad ju vallakoolis on hakanud õppima, ja neid kõlblikuks teeb suurema kooli, liiati seminaari kooli minema".¹

Kihelkonnakooli õppeaineteks olid usuõpetus, emakeel, vene keel, saksa keel, rehkendamine, geograafia, ajalugu, loodusõpetus, laulmine, joonistamine, turnimine, kärneritöö (aiatöö).

Kuigi eesti rahvakooli seadusandlus oli mitu pikka sammu edasi astunud, käisid koolmeistrid ja koolid vana rada edasi. Seda tunnistavad omaaegse kooliõpetaja mälestused, kus on kirjutatud:

¹ Koolipidamise seadus Bestimaa Evangeliumi Luteruse usu maakoolidele. Tallinn, 1878, lk. 14.

"Mulle näib, et koolmeistriä ei tundnudki tsiteeritud "Koolipidamise Seadust", kuigi ta oli "Eestimaa Ülema Maa-kooli-kohtu poolt väljaantud koolipidamise juhiks" ja kirjastatud eribrošüürina. Võib-olla et Seadus ei jõudnud kirikumõisast kaugemale. Igatahes ei näinud ma ka seda seadust, kui ma Võnnu vallakoolis töötasin (1886-1887)."¹

70-ndad aastad olid pöördeliseks Eesti rahvakoolile. Eespool nimetatud "Koolipidamise seaduse" kõrval oli juba neli aastat varem Liivimaal välja antud "Maakoolide õpetuse plaanid"² ja "Maakoolide Säädu"³.

Viimases võeti kokku kõik varem väljaantud korraldused ja seadused Liivimaa rahvakoolide kohta.

70-ndate aastate kooliseadustega Eestimaal ja Liivimaal saavutati kogu Eesti ulatuses peaaegu ühesugune koolikorraldus. Erinevused jäid püsima mõnes üksikküsimuses. Niinõuti Liivimaal kooli asutamist iga 500 täiskasvanud meeshinge kohta. Koolmeistri palgaks nähti ette valla poolt 7 taalrit maad või 100 rbl. rahapalka kuni 200 kooliringkonna meeshinge kohta, üle selle 10 taalrit maad või 150 rbl. rahapalka⁴.

¹ K. Ollik, Võnnu vallakool 1879-1887. a. Vabariikliku õpetajate Täiendusinstituudi käsikirjade kogu, toimik 137, lk. 9.

² Liivimaa Lutheri usu maakoolide õpetuse plaanid. Riia, 1874.

³ Liivimaa Lutheri usu Maakoolide Säädu. Riia, 1874.

⁴ Liivimaa koolmeistrite palgaseadus reguleeriti 1871. aastal. Vt. Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät des Selbstherrschers aller Reussen usw. aus der Livländischen Couvernements - Verwaltung zur allgemeinen Wissenschaft und Nachachtung. Patent Nr. 52, 31. Mai 1871. A. Vičs, Latviešu skolu vesture, Tresa gramata. Riga, 1928, lk. 497.

Trahviraha suuruse ühe puudunud päeva kohta määras kreis-maakoolikomisjon.

"Maakoolide õpetuse plaanid" andis üksikasjalisi juhi-seid Liivimaa koolikorralduse ja õppeainete õpetamise koh-ta. Koolmeistrile esitati kolm põhinõuet:

"Kõik õpetus olgu tuuma ja viisi poolest selge ja tõ-si".

"Kõik õpetus olgu näitlik ja laste jõudu mööda."

"Kõik õpetus peab laste vaimu kasvatama, et kõik nen-de vaimu jõud loomulikult ja kõikipidi äratud saab"¹.

Suurt tähelepanu pöörati kooli dokumentatsioonile. Nõu-ti, et oleks õpetuse- ja tunniplaanid, päevaraamat, laste nimekiri, laste mõistuse kiri (teadmiste hindamiseks), ko-dulaste nimekiri, k o o l i k r o o n i k a (minu sõren-dus - L.A.).

Õpilased õppisid kolmes jaos, vastavalt ettenähtud kol-mele õppeaastale.

Esmakordselt hakati vallakooli õpetajate arvu järgi nimetama ühe- või kaheklassiliseks (esimesel juhul üks, tei-sel kaks õpetajat). Lubati asutada ka kõrgemaid vallakoole. Seda juhul, "Kui üks valla kool kaugel omast kihelkonna koo-list on ja sellepärast selle asemel suuremat õpetust tahab anda ja teda seda viisi sisse säätakse, et targemad lapsed ka suvel koolis käivad, siis olgu tal kihelkonnakooli alama klassi plaan."²

¹ Liivimaa Lutheri usu maakoolide õpetuse plaanid, Riia, 1874, lk.1.

² Liivimaa Lutheri usu maakoolide õpetuse plaanid. Riia, 1874, lk. 9.

Järgmisel aastal 26. jaanuaril 1887¹ seati Tartu õp-
peringkonna koolide juhtimiseks sisse rahvakoolide direk-
tori ja nelja inspektori ametikoht.

17. mail 1887. a. kehtestati "Ajutised täiendavad ees-
kirjad algkoolide juhtimise kohta Liivi-, Kura- ja Eesti-
maa kubermangudes"², mille alusel vallakoolides nähti ette
kolmandal aastal venekeelne õpetus (välja arvatud usuõpetus
ja kirikulaul).

Sellest alates õpetati kogu Eesti alal haridusminis-
teeriumi poolt väljaantud ühiste programmide alusel. Kool-
meistrite ametissepanek ja vallandamine allutati inspekto-
ritele. Kehtestati koolmeistrite iga-aastane kirjalik aru-
andlus. Kuigi mõisnike ja kiriku mõjuvõim haridusele oli
murtud, eksisteerisid Eesti- ja Liivimaa ülemkoolikomisjo-
nid edasi, nende kompetentsi jäi veel usuõpetuse korralda-
mine ja kontrollimine.

¹ Об устройстве надзора за начальными училищами Дерптского
учебного округа. Полное собрание законов Российской импе-
рии, Собрание третье, том VII, 1887, Санктпетербург, 1889,
ст. 24.

² Aeglised täiendavad eeskirjad algusekoolide valitsemise
tarvis Liivi-, Kura- ja Eestimaa kubermangudes. "Kündja"
lisaleht Nr. 3 juurde, heinakuus 1887.
Teistkordses tõlkes — Lisa-Seadused alama koolide valit-
suse pärast Liivi-, Kuura- ja Eesti-kubermangus. Tallinn,
1888, Vt. ка Временныя дополнительныя правила об управле-
нии начальными училищами в губерниях Лифляндской, Курлянд-
ской и Эстляндской. Полное собрание законов Российской им-
перии, Собрание третье, том VII 1887. Санктпетербург, 1889,
ст. 226-229.

E e s t i m a T a l l o r a h v a
S e ä d m i s s e d (1816)¹

Teine Peatük.

Esimesne Jäggo.

§ 110.

Keigeennamiste on Koli-ehhitamine ja üllespidamine
Moisakogodusse kohhus, ja sedda tuhhande hinge peäl, mees-
te- ja naesterahva Suggu, vähhemaste üks Kool.Koggodussed,
mis pissemad on, lähhävad seks teine teisege ühte.

¹ Eestima Tallorahva Seädmised. Tallinn 1816, lk. 29.

E e s t i m a a T a l o r a h v a
S e a d u s. (1856)¹

Kues Raamat.

Talorahva koolidest, Talorahva Seaduse Kohus, Eestimaa
põllo-aeja edasi-saatmise Komisjon.

I. Peatük.

Talorahva koolid.

1275. Talokegodused, kus peale 300 meeste- ja naeste-
rahva hinge on, peavad oma kuluga kooli ehitama ja ülespi-
dama, vähemad kogodused heitko endid selle tarvis kokko.

1276. Et häid koolmeistrid saaks väljaõpetud, saavad
mõisnikude poolest kaks Koolmeistriks ehitud, üks Harjo-
ja Läänemaale, teine Jerva- ja Viro-maale.

1277. Kes neis koolides koolmeistriks väljaõppinud, pea-
vad pärast oma kooli lõpetamist 12 aastat omas kogoduses kool-
meistri ameti peal teenima. Sellepärast aga on neil ka õi-
gus omale niisugust ametit saada, ja Maa-kooli-kohus peab
selle eest hoolt kandma, et neid vist koolmeistri-kohtade pea-
le seatakse.

1278. Koolmeistrid võivad kooli-ammeti kõrva omas kogo-
duses ka niisugust kogoduse-ammetit eneste peale võtta, mis
kooli-pidamisega ühte sünnivad, aga nende seatud 12 aasta
ajal ei tohi nemed endid mingisuguse mõisaherra teenistuses-
se anda.

¹ Eestimaa Talorahva Seadus. Tallinn, 1858, lk. 102.

1279. Mõisnikud ehitavad ja peavad need mõlemad Koolmeistri-koolid oma kuluga üles ja maksavad ka koolmeistri-tele ja kooli teenritele palka, kes senna saavad seatud. Peale selle mõisnikud peavad aegamööda kõik seda, mis nende Koolmeistri-koolide pärast, ni kui ülepea kubermango talokoolide pärast edaspidi veel täiemalt tuleb seada, üheks täieks Kooli-seaduseks kokkopanema, ja seatud viisil Ülema-valitsusele kinnitamiseks ettepanema.

1280. Kõige koolide üle seatakse Ülem Maa-kooli-kohus, kes nende järele peab vaatama ja selle eest hoolt kandma, et nende asjad hästi käivad. Selle kohto peavanem on Ritter-shavtshouptman, muud kohtovanemad on: 4 ülemat Kiriko-võõr-mündri-herrat, nende Kõrvamehed, ja Kindral-Supertant. Üks Lanstva-sikertär kirjotab selle kohto protokollli.

1281. Ülema Maa-kooli-kohto hoole al on:

1) Kogoduse-koolide ja Koolmeistri-koolide seadmine, ülevaatamine ja edasi-saatmine. Tema peab koolmeistrid läbikatsuma, neid ameti peale seadma ja nendele palka maksuma;

2) Kui näikse tarvis olevad, koolidesse uusi kooli-ramatuid prüukida anda, ja Eestimaa Luteruse-usu Kunstoorium sellega ühes nõuus on, siis Ülem Maa-kooli-kohus annab selle pärast käsku;

3) Kui kooli-asjus peaks midagi küsimist ehk kaebamist olema, siis Ülem Maa-kooli-kohus annab viimist otsust;

4) Sedamööda kuda tarvis, Ülem Maa-kooli-kohus paneb need asjad, mis talo-koolidesse puuduvad, kas Lanstoa Kogodusele või Mõisnikude Eestseisjate Kogodusele ette;

5) Kõigest omast kooli-asja toimetamisest Ülem Maa-kooli-kohus peab kõige ülema Kooli-valitsusele iga aasta aru tegema.

1282. Et enam abi oleks Kogoduse-koolid ikka parema korra peale saata ja nende järele vaadata, valitseb iga kihelkonna Kirko-konvent oma seast ühe mõisniku välja, kelle kohus peab olema:

1) Kõik, mis Ülem Maa-kooli-kohus seab ja kässib, täita ja tööeks teha;

2) Ülema Maa-kooli-kohtole kõik teadused ja seletused anda, mis kohus pärib;

3) Talo-koolid, kui tarvis on, üle kihelkonna läbikäia ja ülevaadata; aga sellegi pärast jääb ilma puutumata kindlaks, mis nüüdki Kiriko-õpetajate kohus selle asja poolest on.

Seadmissed ma-kolide pärrast
Tallinna-maal (1867)¹

Keigekõrgemalt kinnitatud Üllema Ma-koli-kohtu poolt antakse järreltullevad "Seadmissed ma-kolide pärrast Tallinna-maal" kihhelkondade koli-üllemate ja koggukondade vanemate kätte, et nende järrel tevad.

Seadmissed
ma-kolide pärrast Tallinna-maal

1.

Kolid on sedda möda, kust omma üllespiddamist savad, ehk möisa-kolid, ehk vallakolid ehk ka kolid, mis möisa ja valla pärralt on. Essimesed on nisuggused kolid, mis möisa-vannem üksi ilma valla abbita üllespeab. Valla-kolid on need, mis vallad üksi omma kulluga üllespeavad. Viimsed on need kolid, mis möisa-vannem ja vald ühheskoos üllespeavad.-Valitsusse polest on kõigil neil kolidel üks ja sesamma järg ja nemmad seisavad kirriku holekandmisse al ja peavad allati veel nagu ennegi aitama, et koddune õppetudus ikka parremaks lähhäks; sedda, mis koddud õppiti, peavad kolid kinnitama ja kasvatama.

2.

Igga vald (koggukond), kus peale 300 meeste- ja naesterahva hinge on, peab ommale koli assutama ja üllespiddama.

¹ Tallinn, 1867.

Üllema ma-koli-kohtu holeks jääb, neid valdu, kellel veel koli ep olle, ühheks suremaks koli-kogduduseks ühteseada, nõnda et iggähhe nisugguse koli-kogdoduse keskaika vibimata üks kool saab ehitatud, kelle üllespiddamise eest kõik ühte seatud vallad peavad hoolt kandma.

3.

Vald ehk koli-kogdudus seisab selle eest, et koli-toa laudu ja muid riistu, et kolitamise nõusid, et tarvilist ahjukütti ja küündlaid saab murretsetud ja et koolmeister öiete üllespiddamist ja palka saab.

4.

3// Koolmeistrile peab palk nõnda määratud sama, et se kõige vähhemalt sedda väljateeb, mis meie päivil hea sullase eest tulleb arvata, se on arru järrel 80 rubla. Kui koolmeistri käes maid on, mis temmale se võrra andi ei anna, siis peab vald temmale nii palju jure maksuma, et üllemal nimmetatud palga arru täis tulleks. Kõige ennamiste tulleb tähhele panna, et - kui võimalik - koolmeister palga eest maad saaks, nõnda et temma sel ajal, kui kool seisab, seddasamma tööd ja ammetit peaks, mis muil valla liikmetelgi on.

5.

Sedda, mis vald koolmeistrile maksab, peab valla-valitsus koolmeistriga selge kontrahhi läbbi kinnitama, ja kui vald ahjukütti ja küündlaid omma poolt annab, tulleb sedda ka sinna üllespanna. Need kontrahhid näidatakse koli-võrrmündri herrale ette ja temma panneb tähhele, et vald neid töeks teeb.

6.

Enne kui kegi koolmeistri ametisse seatakse, tulleb kihhelkonna koli-kohhut palluda, et se tedda kinnitab. Selle tarvis toob se, kes tahhab koolmeistriks hakkata, omma kirriku õppetaja käest tunnistust, kuidas temma olleminne ja ellu visid on. Se õigus, kolikohtule koolmeistrid kinnitamiseks nimmetada, seisab mõisa-kolide kohta mõisa-vannema, agga valla-kolide kohta valla-vallitsuse käes. Saab kool mõisa ja valla kulluga üllespetud, agga mõis ja vald ei olle ühhes nõus, kedda tahhavad koolmeistriks lasta kinnitada, siis on mõisa-vannemal ni hästi kui valla-vallitsusel õigus, et kumbki ühhe mehhe kihhelkonna koli-kohtule nimmetab.

7.

Kõik need, kes Tallinna- ehk Ria-maal koolmeistri kolis käinud ja sealt tunnistuskirja sanud, et koli-ametis- se kõlbavad, võivad koolmeistriks sada, ilma et ennam läbbi katsutakse, palja oskavad. - Neid, kellel nisuggust tunnis- tus-kirja ei olle, ja kes ei võigi tööeks tehha, et nad enne jubba on koli piddanud, neid katsub kihhelkonna koli-kohhus nende tundmisse polest läbbi; ja kui se neid kõlbavaks ar- vab, siis vast sünnib neid koolmeistriks seada.

L i s s a . Kes peale kaks aastat koolmeistri-kolist väljas on ja polle sel ajal mitte koli pid- danud, sellega võetakse ueste eksamen (lõ- bikatsunist) ette.

8.

Kes koolmeistriks tahhab hakkata, selle käest pärrit- takse kõige vähhemalt:

- 1) Et ta selget verimist ja ramatu luggemist oskab õpetada ja laste käest ka nõuda, et arru annaval sest, mis loevad.
- 2) Et ta selget kirja kirjutab.
- 3) Et ta katekismuse peatükki tunneb ja oskab küsimiste naal laste käest taggapärrida, mis peatükki de sõnnaad tähhendavad.
- 4) Et temma piibli-luggusid parrajaste tunneb ja neid peast oskab juttustada.
- 5) Et rehkendamise 4 peatükki ilma nimmeta ja nimmega numbritega temmal selged on, ja et ta regula-de-tri ja murtud numbrite arvamist tunneb.
- 6) Et ta oskab laulma õppetada.

4 //

9.

Sedda möda, kuida nekruti-võtmisse seadus, mis 1861-sel aastal Ria-, Tallinna- ja Kura-ma tarvis kõigekõrgemalt sai kinnitatud, § 19 number 4 ja 5, ütleb, on koolmeistrid mõisa-, valla- ja nende kolide jures, mis mõisa ja valla pärralt, nekruti-võtmisest seks ajaks lahti, kurni koli-ammetit peavad. Nõndasammuti on nemmad lahti ihhu-nuhtlusest ja neist maksudest, mis hingede pealt maksetakse. Vald ehk koggudus, kelle heaks kool on, peab koolmeistri eest pearahha ja muid hinge maksusid tassuma.

10.

Koolmeistrit ammetist lahti möista tohib kihhelkonna koli-kohhas üksi. Agga se lubba on, et koolmeister ni hästi, kui mõisa-vannem ehk vald, kui koolmeistrit mõisa- ehk

valla-kolist lahti lasti, võivad üllema ma-koli-kohtule ül-
lesanda, mis neil selle jures ehk kaevata on.

§ 11.

Mõisa- ja valla-kolides tulleb õpetada:

- 1) selget ja mõistliku ramatu-luggemist.
- 2) katekismuse tundmist.
- 3) kirjutamist.
- 4) rehkendamist tahvli peal ja isseärranis ka peast.
- 5) piibli-luggude tundmist.
- 6) laulmist.

Ommeti ei kelata mitte, veel muid tarvilisi asju õppe-
tada, agga muid suremat õppetust võivad need lapsed üksi sa-
da, kes enne nimmetatud õppetussaga jubba selgeks sanud.

§ 12.

Igga kool seisab omma koolmeistri issiärraliko hõle-
kandmisse al. Koolmeister peab igga aasta, enne kui kolita-
misse aeg hakkab, kolitamisse plani selle ülle, kuidas tul-
leval koli-aastal tahhab koli piddada, kihhelkonna koli-
kohtule läbbikatsumisseks ja kinnitamisseks ettenäitama.

§ 13.

Iggaühhest lapsest panneb koolmeister igga pääv kir-
ja, kas on kolis käinud, - selle tarvis olgu isse päva-ra-
mat. Igga aasta, kui koli läbbi katsutakse, võttab kihhel-
konna koli-kohhus koolmeistri käest päva-ramatu väljakirju-
tust vastu ja mõndasammuti ka teadus-kirja, mis koolmeister
selle ülle teeb, kuidas laste kolitamine viimisel talvel kor-
da läinud.

5//

Igga üks laps valdas peab omma künnemast kunni kolme-
teistkünnemast aastast kõige vähemalt 2-3 talvet kolis käi-
ma. Enne kui lapsi koolmeistri õppetusse alla tuakse, peab
neid koddu ni kaugale õppetama, et neil ramatu luggemisse-
ga jubba tee ees on. Vannemad, kes omma lapsi koli ei sada,
peavad, kui nende vabbandamine tühi on, kõige vähemalt
1 kopp. hõb. igga kolis käimata päva eest koli-kassa heaks
trahvi maksuma. Igga kihhelkonna koli-kohhus võib, kus se
näitab tarvis ollema, sedda trahvi maksu ka kõrgemaks tõe-
ta.

Lissa. Makogukonna seadus (§ 11, täht c.) õppetab, et
võllimeeste koggu peab ka kogukonna kolide
eest hoolt kandma. Agga et võllimehed mitte
allati koos ei olle, sellepärast vallivad nem-
mad enneste seast ühhe mehhe (koli-võõrmündri),
kes tallitajaga ja kirriku-võõrmündriga ühhes-
koos laste kolis käimist tähhele panneb; kool-
meistrile mõnnesugguse koli asja jures - kui
tarvis - toeks on; nende käest trahvi ajab, kes
ilma asjata jäivad kolis käimata, ja sedda trah-
vi rahha koli-kassa heaks õppetaja kätte viib.

Kui valdas ehk ümberkaudu liggidal külge-hakkavad töv-
ved hakkavad likuma, nii kui sarlaki haigus (kallevi többi),
leted ja muud, siis tulleb koli ni kauaks kinni panna, kun-
ni haigus kustub.

Lissa. Ni pea kui nisuggune hädda-luggu tõuseb, peavad koolmeister ja valla vannemad sedda koli üllimatele teada andma, kes otsust tevad, kas koli kinni panna või mitte.

Kihhelkonna koli-vööründri herra.

16.

Igga ühhes kihhelkonnas vallib kirriku konvent ehk mõisa-vannemate koggu issekeskis ühhe mõisa-vannema koli-vörmündri herraks; selle kohhus on se:

- 1) Ta toimetab, et üllema ma-koli-kohtu kässud kihhelkonnas õigel visil savad täidetud.
- 2) Ta sadab üllema ma-koli-kohtu kätte kõik teadaandmised ja vastused, mis pärritakse ja läkkitab sinna igga aasta Jani-pävaks teadus-kirja omma kihhelkonna kolide pärrast.
- 3) Ta katsub kirriku õppetajaga seltsis kihhelkonna kolid läbbi.

17.

Kui valla-kolis ehk mõisa ja valla pärralt kolis koolmeistri koht tühjaks saab ja ühhe aastaga ei sa uut koolmeistrit seatud visil (vata number 5) sisse vöetud, siis paneb kihhelkonna koli-kohus omma poolt ühhe kõlbava mehhe (vata number 7 ja 8) sinna koolmeistri ametisse.

6 //

18.

Ni kaua, kui koolmeistri koht tühhi on, peab ommeti ühtepuhku kõik, mis koolmeistri palgaks määratud on, maksetud

sama ja se jääb siis koli-kassa heaks. Kihhelkonna koli-kohtu üllevatamise al vallitseb koli-kassa üle vald üksik ehk, - kui koli üllespiddamine mõllemate holeks on, - mõisavannem ja vald üheskoos.

Kihhelkonna koli-kohhus.

19.

Kihhelkonna koli-kohtu liikmed on: üks kirriku-võõrmündri herra, kihhelkonna koli-võõrmündri herra ja kirriku õppetaja. On koli-võõrmündri herra isse ka koli-kohtu liikmeks. Koli-kohtu vannemaks on koli-võõrmündri herra, ehk kui teda seal ep olle, kirriku võõrmündri herra. Protokoll kirjutab üks kohtu liikmete hulgast.

20.

Kihhelkonna koli-kohhus peab kaks seatud kohtu-päva aastas, teise süggise, enne kui koliskäimine peale hakkab ja teise kevvide, kui kolid on kinni pandud. Muidu petakse kohtu päva sel ajal, kui kohtu-vannem sedda nõuab. Kui kaks kohtu-liget sedda nõuavad, peab kohtu-vannem ka kohtu-päva piddama. Kui kihhelkonna koli-kohus sedda arvab tarvis olema, siis ta kutsub - kui kohtupävak kokku tulleb - ka neid koli-vannemaid liggi, keda § 14, lissa 2 nimmetati, ja kulab neis asjus, mis neile ette panneb, nende nõu.

21.

Fus kohtu-päva petakse, seda annab igga kord kohtu-vannem teada.

Seatud süggisezel kohtupäeval katsub kihhelkonna kolli-
 kohhus igga aasta mõissa-, valla- ja ühheskoos petud kolidest
 nende kolitamise plani läbbi, kas on parras. Ses planis ol-
 gu ka üllespendud, millal koli piddamine peale hakkab, mil-
 lal koli jälle tahhetakse kinni panna, millal ja kauaks ko-
 litamine pühhede ajal seisma jääb, mittu päva nädaldas ja
 mittu tundi pävas peab koli petama. Koli-kohhus kinnitab
 selle plani ehk parrandab, mis ei näita seadusse järrel eg-
 ga parras ollema. - Peale sedda peab koli-kohhus seatud kok-
 tu-päivil arru, kuida omma kihhelkonnas võiks koli-asja ikka
 parrema ja täielikuma korra peale sata. - Kevvade, kui ko-
 lid on kinni pandud, teob kihhelkonna üppetaja koli-kohtu kätte
 teadus-kirja, kus ta laiemalt kolidest ja laste õppimisest
 teadust annab. Sedda mõda teeb siis koli-kohhus ka ühhe tea-
 dus-kirja, mis kirriku kenventi kätte saab.

7//

23.

On kaebdussi tõstetud koolmeistri peale, siis kukab ke-
 li-kohhus asja järrele ja võib omma melevalia polest kool-
 meistrit kas nomida kohtu ees ehk tedda ka ametist lahti
 lasta.

24.

Kui valla ehk temma amet-meeste peale kaevatakse, et
 nemmad holetumad on eggaa tahha seadust mõda koli eest hoelt
 kanda, siis annab koli-kohhus kaebdust nende kohtude holeks,
 kellesse assi pudub.

Kui kaebdussai tõstetakse mõisa vannema peale koli-asjade pärrast, siis kulab kihhelkenna koli-kohhus neid järrele, annab kaebdust selle mõisa-vannemale teada, kelle peale kaevati ja pärrib temma käest vastust ja kuidas asi siis näitab, sedda mõda kohhus ehk tunnistab kaebdust tühjaks, ehk annab asdda omma protokolliga selle kohtu holeks, kellesse asi pudub.

8//

Tallinnas, Lanstea majas, 22. Novembril 1867.

S e a d u s

Eestimaa kubermangu evangeli-lutteruse usu maakoolide
ja koolmeistrite seminariide pärast.

Keisari herra poolest 25. Aprillil 1875 kinnitatud.¹

A. Maakoolid.

I. P e a t ü k k .

Mis kogu koolidest peab olema; mitmesugused koolid on;
kuida neid korralisel viisil asutada ja ülalpidada;
õpetus koolides.

1. Eestimaa kubermangu evangeli-lutteruse usu maakoolid peavad seda korda saatma, et usu poolest ja väga elu poolest rahva tundmine kinnitatud ja kasulikud õpetused väljalautatud saaksid. Nimetatud koolid seisavad riigi seestpidiaste asjade ministeeriumi al.

L i s a : Kodust laste õpetamist evangeli-lutteruse usu kogukonna liikmete juures panevad iseäranis koguduse õpetaja ja kiriku võõrmündrid (vata riigi seadus muunde usutunn. kohta peatük 322. 776) ja kooli võõrmündrid tähele ja selle juures on need koolitõlemad, keda 12. numbril al nimetatakse, ülevaatajaks ja juhatajaks.

2. Maakoolid on a) kogukonna koolid, ühe ehk mitme kogukonna tarvis, ja b) parohhiaalkoolid, terve kihelkonna tarvis asutatud.

3. Kogukonna koolides peavad need järeltulevad asjad õpetatud saama: a) Usuõpetus (Katekismuse vie peatüki sele-

¹ Tallinn, 1877.

tus ja vana ning uue seaduse Piibli-lõud). b) Maakeel ja venekeel; viimne seda mõõda, kuidas õpetuse jõud kannab; omme-
ti peab ikka ettetuleva viie aastaga kõikis kogukonna kooli-
des vene keele õppimine ülesvõetud saama. d) Aritmeetika
neli rehkendus-viisi. e) Geograahvia ja sündinud asjade üle-
mad õpetused, kõige enam isamaa kohta. g) laulmine, kõige
enam kiriku lauluviisid.

L i s a : Kogukonna koolides ei sünni muid asju, mis
selle nübri al ei ole kästüd, mitte muidu õpetada, kui üle-
ma koolikohtu leaga.

2// 4. Kooli-õpetust peetakse kogukonna koolides talvise
kuude ajal ja ei pärita laste pealt kooliraha. Kes suvel
tahab koolis käia, se peab koolmeistrile selle eest üht ise
kooliraha maksma, kelle kõrgust kihelkonna-hoolikohus kin-
nitab.

5. Iga kogukonnal, kus 300-1000 evang.-lutt. usu liik-
mid, meeste ja naesterahvast ühtekokku, on, peab kõige vä-
himaast üks kool olema. Koolide asutamine ja ülespidamine
on kogukondade asi, kui need koolid mõisa vanema nõutamise
ehk kingitud annete läbi veel kindla põhja peale ei ole sea-
tud. Se krunt, mis peale koolimaja tuleb ehitada, saab mõisa
omaniku poolt, ehk kui kooli kroonu mõisa järele ehitatakse,
kroonu poolt ilma maksuta kätte juhutatud; talu peremeeste
kohus on, ahjukütti ja ehitus-materiaali ligi vedada ja töö-
rahvast väljapanna. Palgid koolimaja tarvis saavad mõisa
omaniku, ehk kroonu mõisaades kroonu poolt ilma maksuta an-
tud, sellesama põhja peal nagu kogukonna hoonete juures (vaa-
3// ta kogukonna seadus, mis 19. Veebruaril 1866 väljatuli, § 5).

L i s a : Kui ühel kogukonnal jõudu ei ole, üksi omale kooli ülespidada, siis se võib kooli asutamise ja ülespidamise poolest teise kogukonnaga ühte heita, kellega siis sellepärast üht ise kaupa teeb ja seda asja kreis-koolikohtule kinnitamiseks ette paneb. Mõlemad kogukonnad ja nende mõisa-omanikud peavad siis osa pärast kulu kandma ja abi andma nõnda, kuidas selle numbril enne nimetati.

6. Kõik evang.-lutt. usu kogukonna liikmete lapsed, kes 10-13 aastased on, peavad koolis käima. Kui jäävad koolis käimata, ilma et neil seadusliku vabandamist oleks, siis nende vanemate ehk ülespidajate käest aetakse trahviraha. Kihelkonna koolikohus määrab iga kooliskäimata päeva eest kõige vähemast 1 kop. ehk enam, aga mitte peale 10 kop. trahvi.

Kooli-õpetust peetakse 15-mast Oktoobrist kuni 15-mast Aprillist saadik ja peab iga laps sest õpetusest kolm aastat üht järge osa võtma. Iga aasta katsutakse koolilapsi kihelkonna koolikohtu kuulates läbi.

4//
L i s a : Seesinane selle numbril ülespandud koolisündimuse seadus ei puudu neisse evang.-lutt. usu lastesse, kes oma vanemate ehk võõrmündrite soovimist mõõda muundes valitsuse loaga peetud koolides õpetust saavad. Aga need lapsed peavad niisugusel ajal, kui neil kooli ei ole, oma evang.-lutt. õpetaja läbi, kuidas seadus käsib, usu tundmise poolest läbi katsutud saama. Muidu võib kihelkonna koolikohus lapsi haiguse ehk muu iseäralise häda pärast kooliskäimisest lahti lubada.

7. Toiduse eest, mis lastele koolis tarvis lähäb, ja kõige koolitarbe, raamatule ja muunde niisuguste asjade eest,

peavad vanemad ehk need, kelle juures lapsed teenivad, hoold
kandma. Kellel vaesus on, nende eest kannab kooli-ülespida-
mise jõud seda kulu raamatule ja muu koolitarbe pärast, ja
sealtsamast saavad ka need lapsed, kellel hoolekandjaid po-
le olemas, oma tarvitust kooliskäimise ajal.

5// 8. Kogukonna koolide koolmeistrid peavad kõige pealt
kreiskoolikohtu seadmist mööda eksamineeritud saama; neile
üks, kes selle maakonna koolmeistrite seminaridest täies-
ti läbi käinud, pole enam tarvis, seda eksaminat teha. Se
õigus ühe koolikoha tarvis koolmeistrit kinnitamiseks ette
seada, seisab kas mõisa omaniku ehk kogukonna käes, kes koo-
li ülespeavad; aga se õigus on siis mõlemail üheskõrs ja
ühes nõuua, kui mõlemad ühtlase kooli ülespeavad. Kreis-koo-
likohtu poolst seatakse koolmeistrid ameti peale ehk las-
takse lahti, aga Ülema koolikohtu poolst saab nende sead-
mine ehk lahtilaskmine kinnitatud.

Kui üks koolikoht aasta aega ilma koolmeistrita on, ega
saa selle tarvis kõlbulist meest kinnitamiseks ette pandud,
siis saab kreis-koolikohus oma poolt Ülema koolikohtu kin-
nitamisega koolmeistrit.

9. Laupäeval lastakse pärast lõunat lapsi koju minna,
muidu on koolmeistrite kohus igapääv 6 tundi kooli pidada
ja peale seda laste õppimist ja eluviisisid tähele panna.

6// 10. Neis kogukondades, kus pole peale 500 meeste- ja
naesterahva hinge, saab koolmeister prii korteri kõrva kõi-
ge vähimast 100 rubla aastast palka, olgu et selge rahaga
ehk maadega seda maksetakse. Iga 100 hinge pealt, mis kogu-

konnas rohkem on, lisatakse 10 rubla koolmeistri palga juure.

11. Parohhiaalkoolide kohta maksavad kõik need seadused, mis kogukonna koolide pärast on antud. Parohhiaalkoolides peavad järeltulevad asjad õpetatud saama: Ueuõpetus; Ristihogude sündinud loud; Maakeel ja Venekeel; Rehkendamine; Maailma sündinud asjad; Geograahvia ja Laulmine.

II. P e a t ü k .

Koolide valitsus.

12. Maakoolide valitsus Eestimaa kubermangus on a) iga kihelkonna koolikohtu, b) kreis-koolikohtu, ja d) ülema koolikohtu hooleks antud.

13. Kihelkonna koolikohtu liikmed on Eestimaa kubermangus need: peavanemaks on kooli revident, keda kiriku konvent enese liikmete hulgast valib; siis üks kiriku võõrmündri herra, kiriku õpetaja ja üks talitaja, keda kihelkonna talitajad selle tarvis valivad.

L i s a : Iga kogukonnas valib volimeeste kegu (vaata koguk. sead. 19-mest Võbr. 1866 § 9) enese seast kooli võõrmündrit, et se kooli heaks koolmeistrile abiks peab olema ja kiriku võõrmündritega üheskoos kodust laste õpetamist peab ülevaatama.

14. Kreis-koolikohus peab Eestimaa kubermangus kõige kreisi koolisid ülevaatama, ja tema liikmed on need: peavanemaks on kreiskooli-revident, keda Ülem koolikohus nimetab; siis kaks kiriku võõrmündri herrad, keda kreispääva

kogu valib; üks kiriku õpetaja, keda maakonna evang.-lutt. kensistooriumi kohus seks nimetab; ja kaks kihelkonna-kohtu kõrvasmeest, keda kõik selle kreisi kihelkonna-kohtu kõrvasmehed eneste seast valivad.

8// 15. Ülema koolikohtu liikmed on need: peavanemaks on Eestimaa kubermangu rittersahvt-hauptman; siis kõik neli kreis-kiriku võõrmaändri-kohtude ilmalikud kõrvasmehed; Eestimaa kindral-superdent ja koolmeistrite-seminaaride kooratooriumi peavanem. Üks liige saab Ülema koolikohtule riigi valitsuse poolest seestpidiste asjade ministri läbi nimetatud.

16. Kihelkonna koolikohus valvab selle üle, et talurahva lapsed järgeste koolis käivad; teeb seadust koolide korralise valitsuse pärast; valitseb kooli-kassa üle; vaatab selle järele, et kodune laste õpetamine hea korra peal seisab ja toimetab Aprili kuu keskmisel päivil ja 1-seks Oktoobriks kreis-koolikohtu kätte täieliku teadaandmist koolidest ja koolmeistrite tööst ja elust.

9// 17. Kreis-koolikohus peab ses maakonnas, kelle üle ta seatud on, kooliasja ülevaatama. Selle tarvis ta läkkitab oma liikmid seatud korra ajal ehk millal kuidu heaks arwab, koolisid katsuma; peab nõuu ja annab käsku uute koolide asutamise ja kõige koolide parandamise pärast; võtab Ülema koolikohtu käsud vastu ja vaatab, et neid täidetakse; toimetab selle kohtu kätte iga aasta Mäi kuus ja Novembri kuus täieliku teadaandmist kooliasjust; seab koolmeistrid seks ajaks, kuni neid kinnitakse ammeti peale, ehk laseb neid selsamal

viisil lahti; annab otsuse-mõistmist, kui koolmeistrite peale kaevatakse ehk kui kihelkonna koolikohtud mingisugust otsust nõuavad; ja annab kihelkonna koolikohtudele juhatus koolide seestpidise seaduse ja valitsuse pärast. Kreis-koolikohus tuleb kaks korda aastas kokku, Aprili ja Oktoobri kuus; aga nende asjade pärast, mis muidu alati ette tulevad, peetakse kohtupäeva seda mööda, kuidas asjad tarvitavad. Siis peavad ikka kõige vähemast peavanem, üks kiriku vöömündrite herrade seast, üks tallitajate seast ja se õpetaja, kes kohtu liikmeks on, kous olema.

18. Ülem koolikohus tuleb oma täielikuks olemises kaks korda aastas kokku, Juuni ja Tetsembri kuus; aga nende asjade pärast, mis muidu alati toimedada on, tuleb seda mööda 10/ kokku, kuidas asjad tarvitavad, ja siis peavad kõige vähemast peavanem, kindral-superdent, muundest liikmetest üks, ja valitsuse poolest nimetatud liige ligi olema. Nii hästi parohhiaalkoolid kui ka kogukonna koolid seisavad Ülema koolikohtu valitsuse ja ülevaatamise al. Ülem koolikohus annab sellesinatse seaduse piiris tarviliisi käkusiid ja juhatusi alama kooliivanematele; kinnitab täieste koolmeistrite seadmist ja lahtilaskmist; nimetab neid raamatuid, kelle järel koolides peab õpetatud saama ja annab otsust kõige kooliasjade üle, mis ette tuakse. Iga aasta hakatusel läkkitab ritersahvt-hauptman, kes selle kohtu peavanem, rahva-koolitamine ministeeriumi kätte seatud viisil aruandmist selle üle, kuidas viimsel aastal Ülema koolikontu al seisvas kuberman-gus maakoolide lugu olnud.

19. Kaebdused Ülema koolikohtu otsuse-mõistmiste üle

saavad valitseja senaati 1 departemangis sisse antud; muud kui need kaebused, mis kooliasjadesse puuduvad, jäävad seestpidiste asjade ministri herra mõista.

11// 20. Kubermangu ülem valitseja saab maakoolide üle kõik tarvilisi teatust selle Ülema koolikohtu liikme käest, kes valitsuse poolest seatud; ja vaatab kuidas koolidega lugu on, nii sagedaste kui arvab, järele kas oma silmaga ehk kellegi oma saadiku läbi.

B. Koolmeistrite seeminaarid.

21. Koolmeistrite seeminaarid Eestimaa Lääne kreisis Kuudal ja Noarootsis Paslepa mõisa al peavad noori iga seisuse ja evang.-lutt. usu mehi, kes maakoolides Eestimaa kubermangus koolmeistriks tahavad hakata, selle peale väljaõpetama. Seeminaaride juures on, et seminaari õppijad ise õpetades head õppetamise viisi kätte saaksid, ka lastekoolid, mis selsamal kombel kui seeminaarid ise, rittersahvti poolt ülespeetakse.

22. Seminaari õpetus-kord on kolme aastane ja on kolme klassi peale ärajäntatud.

12// 23. Seeminaarid seisavad Ülema koolikohtu juhatuse ja ülevaatamise aga ligemalt ühe ise kuuratooriumi valitsuse al. Selle kuuratooriumi liikmed on kolm rittersahvti poolest valitud herrad ja seminaari direktor, keda kuuratoorium seka nimetab.

24. Seeminaari koolitajaid valib kuuratoorium kõige enam niisuguste meeste hulgaat, kes suurea koolis õpetust saanud. Nemad saavad ameti peale Ülema koolikohtu poolest kinnitatud.

25. Seeminaari kuuratooriumi toimetada on muudu veel need järeltulevad asjad: a) ta võtab õppijaid sinna vastu ja teeb neid lahti; b) ta valmistab neile atestaatiid kätte, tunnistuseks, et õppijaid kes seeminaarist täieste läbi käinud, õigust saavad, evang.-lutt. maakoolides koolmeistri ametit pidada; d) ta nimetab neid raamatuid, kelle järel peab õpetatud saama; e) ta juhatab, mis õpetused iga ühe koolitaja hooleks jäävad; g) kuuratoorium toimetab sest rahast, mis tema valitsuse al on, kõik väljamaksuise seeminaari tarvitust mööda; h) ta nõuab üleüldse iga sündsal kombel kõik teha mis seeminaari tuluke ja kosumiseks võib tulla.

13//

26. Seminaari õppijaks võetakse noori mehi vastu, kes mitte alla 16 aastat vanad ei ole. Vastavõtmine on ükskord aastas, ennekuu õpetus-kord hakkab.

27. Seeminaari õpetused on need: Usuõpetus; Pädagogogika peaõpetused; Vene ja Saksa keel; Maakeele (Noarootsiska rootsi keele) grammatika; Aritmetika õpetus; Geomeetria peaõpetused; Algebra rehkendus ja seal ka ed mese kraadi gleihhungid; Liinidega seihhendamine; Veneriigi histocria ja sellega ühtlase maailma sündinud asjade peaõpetused; maailma maade geograahvia lühemalt ja Veneriigi geograahvia lajemalt; tarvilisid üleüldsed õpetused, kelle läbi looduse tähtsamaist asjadest võib aru saada; Kalligrashvia; laulmine; ore-la mängimine; gimnastika; lühike õpetus põlluharimisest, Neie laste-koolides, mis seeminaaride juure seatakse, saavad need samad asjad nagu kogukonna koolides õpetatud.

14//

28. Ülem koolikohus teeb seeminaaridele selle üle sea-

dust, kuidas nende seestpidine valitsus peab olema, kuidas õppijaid tuleb ülevaadata, mis meetodi järel iga asi peab õpetatud saama, millal ülema klassi õppijaid seeminaari lastekoolis korra pärrast peavad õpetada katsuma.

29. Kõige õpetus-asjade programmi ja tundide plaani iga klassi jaoks kinnitab seestpidiste asjade riigi minis-
15// ter, kui Ülem koolikohus seda läbi vaadanud.

Tallinnas, 17 Künla-kuul 1877.

KOOLIPIDAMISE SEADUS

Eestimaa Evangeliumi Luteruse usu maa-koolidele (1878)¹

§ 1. Kooli kasu peab olema, et lapsed õpivad oma vaimu andisid ja vaimu jõudu pruukima, ja et nemad õpetamise ja kasvatamise varal kõlbavaiks ristikoguduse ja kogukonna liikmiks saavad.

§ 2. Maa koolid on kolmesugused: 1. V a l l a k o o l i d ; 2. K i h e l k o n n a k o o l i d ; 3. S e e m i n a a r i d (koolmeistrite koolid). Kihelkonna koolides saavad Eesti lapsed, kes õppimisega edasi püüavad, täiemat õpetust. Seeminaarides saavad noored inimesed koolmeistriks õpetatud.

§ 3. Valla koolis peavad kõik kooli-ealised lapsed käima, kui vanemad neid vahest ei ole mõne muu kooli pannud, mis ka ülema valitsuse leaga on asutatud; kihelkonna koolis ja seeminaari koolis käia on oma tahtmine.

I.

Üleüldsed seadmised.

§ 4. Koolmeistritest: Aina niisugused mehed sünnivad koolmeistriks seada, 1. kes seeminaaris on õppinud ja sealt tunnistuse saanud, et tarviline tarkus käe on ja et elu viisid laitmata olnud, 2. ka niisugused, kes

¹ Tallinn, 1878.

majal koolis on õppinud ja siis ühe läbikatsumise komisjoni ees on leitud täieste kõlblikud olevat ameti pidamiseks.

3//

§ 5. Koolmeister saab aga siis oma ameti tööd tõeste kasuga teha, kui tema ennast selle vastu iga päev palvega kinnitab ja alati hoolega kõik õpetuse tükid, mis ta sell päeval lastele tahab ette panna, ise enne meele tuletab, aga ühtlasi ka püüab laitmata, jumalakartliku elu läbi koolilastele märgiks olla. Alati seisgu tema meeles, et tema oma ameti tööst peab aru tegema.

§ 6. Tema pidagu oma ameti üles õige tarkusega ja hoidku eemale kõigist asjust, mis temasse ei puudu, kõiksugust kohtu- ja tüli-asjust.

§ 7. Koolmeister püüdku kõik õpetuse vara, mis lapsed koolis peavad kätte saama, sageda meeletuletamise läbi neile jäädavaks omaduseks teha.

§ 8. Tema rääkigu selgeste, nõnda et lapsed tema kõnest aru saavad. Tema ärgu kiitku ega laitku liiga. Iga õpetuse asja eest, ka selle eest, mis nagu kõrvaline näitab olevat, kandku ta ühte viisi hoolt, ja nõudku ka, et õppijate hool alati ärguks jääks.

§ 9. Iga koolilapse vastu ilma vahet pidamata olgu tema lahke ja kannatlik, muud kui olgu ta lahkus ikka tõsise meelega kous, nagu se ristiinimesel peab olema.

§ 10. Tema püüdku kõik mõistmata õppimist ja järele rääkimist ärakeelata, ja nõudku, et laps, mis ta õpib, ka mõistab.

§ 11. Oma küsimised pangu koolmeister ikka kõikide lae-

te ette, et kõik jääksid tähele panema, aga ühe ainsa lapse käest nõudku tema kostmist, ja ärgu salligu mitte, et kõik korraga ja läbisegamine kostavad. Iga kostmise, ka pööratse, võtku tema ilma selle üle naermata ehk pahandamata vaatu, ja õiendagu, mis ei olnud õige, ja täiendagu, mis puuduline oli.

§ 12. Tema noomigu ja keelaku seda väga kõvaste, kui üks laps teisele kostmised salaja kõrva puhub, ja kui kirjutamise ehk rehkendamise tunnil lapsed üks teise käest sõnad ja numbrid ära kirjutavad.

4// § 13. Tema pidagu aega kalliks, ja püüdku igast koolitunnist nii palju kogu kätte saada, kui ta vähe võib. Tunnid saagu se pärast kella järele peetud, ja se peale vaadatud, et õpetuse aeg ettevalmistamiste läbi, kui raamatu otсимise ja joone tõmbamise ja muu niisuguste asjade läbi, ei saaks ilmaaegu lühendatud.

§ 14. Tema kohus on päeva-raamatut pidada ja igapäev hoole ja tõsidusega sinna sisse ülespanna lapsed, kes koolist maha jäänud ja mis asja pärast nemad maha jäänud, ja muud tähtsad asjad, mis päevas on sündinud. Peale selle peab temal ka nende kooli-ealiste laste nimekiri olema, kes majal koolis käivad, ja kooli nimi juures, kus keegi õpib.

§ 15. Koolmeister hoidku väga selle eest, et kooli aeg tema kottu äraminemise ehk tema oma tallituste läbi ei saaks raisatud, ega kool ühena muudu seisama pandud. Peab tema kord häda pärast kooli seisma jätma, siis palugu tema seks kooli ülemate käest luba.

§ 16. Koolmeister nõudku liiati koolilaste käest: õp-

pimise hoolt, tähelepanemist, sõnakulmist, korralist ole-
mist, kombete kasinust, viisakat olemist olgu nemad koolis
ehk koolist ära, leppimist ja lahkust üks teise vastu. Tema
õpetagu lapsed puhtust armastama olgu ihu poolest, ehk riie-
te poolest, ehk ka kooli tarviduste ja kooli toa poolest.

§ 17. Kooli v ä l i m i s e s t k o r r a s t .
Koolides, kus koolilapsed õomajale jäävad, saagu kindel sea-
dus üles peetud, et enne ja pärast kooli tundisid oma aeg
olgu õppimisele ja oma aeg meele lahutamisele.

§ 18. Õpetus hakaku ikka peale laulu ja palvega.

§ 19. Koolmeister valvaku, et koolilapsed oma toitu
tervisele kahjuks ei võta, nagu näituseks: tema keelaku se-
da võtmast, kui se veel külmetand on; ja pidagu nõuu, et ne-
mad, kui se vähe võimalik on, lõunaks sooja toitu saavad.

5// § 20. Päeva ajal olgu poisid ja tüdrukud nii palju kui
võimalik ise jaus, aga õõ ajal magamise juures saagu kõvas-
te selle eest hoolt kantud, et nemad teine teisest hoopis
äralahutatud on.

§ 21. K o o l i t a r v i d u s t e s t . a . K o o l i -
m a j a v a r a : 1. üks kantsel koolmeistri jauks, nii kõr-
ge, et ta sealt ulatab kõiki koolilapsi nägema, ehk ka üks
laud jalakõrguse aluse peal; 2. kooli laud ja pingid nii
palju kui koolilaste jauks tarvis on, kõrguse poolest para-
jad, tindi potid laudade sisse lastud; 3. üks suur tahvel
niisuguse jala peal, mis liigutada annab, hästi siledaks
tehtud, tumemustaks värvitud puust, teise poole peal olgu
punased jooned nootide jauks; 4. üks kapp, kus sees raama-
tuid, kirjutis-raamatuid, kaarta ja tahvlid sünnib hoida;

5. üks seina kell; 6. üks maa-kerä (gloobus); 7. üks suur maailma kaart (plaanigloobid); 8. üks suur Euroopa maa kaart; 9. üks Paltia mere kubermangude kaart; 10. üks Pa-
lestiina maa kaart; 11. üks piibli raamat; 12. üks koraali viiside raamat; 13. eeskirjad; 14. üks mängi-riist, olgu viiol ehk klaver ehk tea orilad.

b. K o o l i l a p s e v a r a : Peale muunde koo-
li valitsuse poolest soovitud raamatute 1. üks testamenti raamat; 2. üks katekismus; 3. piibli loud I. ja II. jagu; 4. üks kirjailu ja üks kirjaõiguse raamat; 5. üks tahvli laud; 6. üks joone laud; 7. üks tahvli puhastamise vamm; 8. sulg, pliiatsi pulk ja krihvel.

II

Iseäralised seadmised.

1. Valla kool.

§ 22. Enne kui laps valla kooli saab, peab ta kodu õpetatud saama, ja se kodune õpetus on kihelkonna õpetaja ja valla koolmeistri ülekuulamise all.

§ 23. Valla kooli vastuvõetavad lapsed peavad üleüld-
si 10 aastat vanad olema ja korra pärast lugeda oskama.

6// L i s a : Lapsi, kes, kui nemed kooli aruliseks saanud, veel lugeda ei oska, ei sünni kooli vastu võtta.

§ 24. Sest et ükski laps ei tohi ilma koolitamata jää-
da, tuleb se eest hoolt kanda, et nende vanemate lapsed, kes vaesuse pärast ise neid ei jõua koolis pidada, valla poolt parajat abi saaksid, et oma 3 talve võiksid koolis käia.

25. Lapsed peavad 10^{mast} eluaastast 13^{mast} saadik koolis käima. On mõni laps laisk ja hooletu olnud, ehk on tema sagedaste ilma asjata koolist mahajäänud, ehk on ta veel väga rumal, siis tuleb tema käest nõuda, et ta veel ühe talve peab koolis käima.

26. Kõik kooli õppijad, kelle kohus on koolis käia, s.o. 10^{mast} elu aastast leeri ajast saadik, heidavad kahte harusee, teised on p ä r i s k o o l i l a p s e d, teised v a h e k o o l i l a p s e d^x. Teised peavad 5 päeva, teised 1 päev igas nädalas koolis käima.

L i s a : Kihelkonna kooli kohtul on ka luba seada, et vahe kooli lapsed ühe päeva asemel igas nädalas järke mööda 2 nädalat enne kooli hakatust ja 2 nädalat pärast kooli aja lõpetust peavad koolis käima.

A. Päris koolilapsed.

27. Valla kooli lapsed olgu, seda mööda kui nende tundmine ja õppimine on, ühes ehk kahes ehk ka kolmes jaus.

28. Õpetuse asjad on kooli-seaduse järele: Jumala sõna õpetus, Eesti keele lugemine, kirjutamine, rehkendamine, geograafia, laulmine, vene keele õpetus. Muud asju sünnib aga ülema kooli kohtu loaga ülesvõtta; soovida oleks turnimine ja tütarlastele näputöö õpetus.

29. Õpetuse asjad tahavad tunni kirjas ehk kataloogis 5 (ehk ka 6) päeva peale ärajagada. Kataloog, mis järe

7//

^x V a h e k o o l, se pärast et seda päris kooli õpetuse ja leeri õpetuse vahel peetakse.

le õpetus kooli ajal peab sündima, saagu suure paberi lehe peale kirjutatud ja kooli toa seina peale rippuma pandud.

§ 30. Jumala sõna õpetus.

a. Piibli loid.

Õpetuse kasu:^x Lapsel peavad kõik loid, mis Masingi piibli lugude I. ja II. jaus on, peas olema.

Õpetamise kord: Liitati tuleb mõistmata õppimise ja järelelugemise eest hoida. Koolmeister ise jutustagu lastele peast õige elaval ja mõnusal viisil lugu, mis nemad peavad õppima, nõnda et lastel kuuldes oleks hea meel ja et nemad ka õiete teraselt pealt kuuleksid. Siis pangu tema koolilapsed seda lugu raamatust lugema ja kuulaku nende käest küsimiste varal, kas nemad seda on meeles pidanud, ja lisagu tarvilised seletused ja õpetused juure. Viimaks pangu tema, kui veel aega peaks olema, targemad kooli lapsed lugu peast ülesrääkima. Muidugi peavad siis lapsed loid, mis seda viisi sai läbi räägitud ja seletatud, tulevaks tunniks kätte õppima ja peast jutustama. Nõdrema kooli lastele saab sest küll, kui nemad aga mõned ära valitsetud tähtsamad ja kergemad vana ja uue seaduse piibli loid pähä õpivad.

b. Katekismus.

Õpetuse kasu: Katekismuse küsimuste ja kostimiste ja tähtsama piibli salvide tundmine ja mõietmine.

Õpetamise kord: Õpetus hakkab sellega, et seletatav peatükk laste pähä õiete saab kinnitatud. Kui pea-

^x Õpetuse kasu s.o. mis lapse käe peal olema, kui ta saab koolis ära käinud; õpetamise kord: s.o. mill viisil õpetus lapse kätte peab saama.

8//

tükk esimest korda saab läbi räägitud, siis saagu peatüki sõnad üksipäinis ilma piibli salmideta nõnda tähele pandud, et koolmeister küsimise varal lapsi sõnade mõistmisele püüab juhatada ja ise, kus seda tarvis on, sõna seletused juure lisab. Teist korda saavad siis ka Kõrberi katekismuse küsimised ja kostmised seletatud, tähtsamad piibli salmid läbi räägitud ja pähä õpitud ja seal juures sündsad piiblitõlde meele tuletatud.

§ 31. L u g e m i n e .

Õ p e t u s e k a s u : Laps lugegu selgeste, takistamata ja mõnuga, ja jõudku ka loetud tüki mõistmist se läbi ülesnäidata, et ta peast sest oskab aru anda, ilma raamatu sõnade kammitses olemata.

Õ p e t a m i s e k o r d : Lugemise õpetuse eest tuleb väga palju hoolt kanda, sest lugemine on kõige õppimise põhi, ja laps saab aga siis ka muu õppimisega hästi korda, kui lugemine temal selge on. Sest et lapsed kodu enamiste veerimist ei ole õppinud, siis saagu nemad hoolega veerimisele õpetatud, et ka need, kes pärast hooletuse läbi oma lugemise peaksid käest kantama, seda veerimise varal jälle omast käest võiksid üles võtta. Kõige rutemine tuleb veerimine vist mitte, kui koolilapsed kõik korruga taktis, valju ja ühetasase healega veerivad. Siis, kui koolmeister ise lugemise tüki üks ehk kaks korda selgeste ja mõnuga on ettelugenud, nõudku tema, et lapsed lugedes iga sõna peavad õiete ja selgeste välja lugema, ja et nemad siis ka õpivad kirja märkidest lugu pidama. Saavad lapsed tüki ju selgeste lugeda, siis juhatagu koolmeister neid seda mõistma, mis nemad

lugenud. Küsimiste läbi pangu tema neid lugemise tükist aru andma esite raamatu järele ja siis peast, ja seletagu seda ära, mis lapsed ei ole mõistnud.

§ 32. Kirjutamine.

Õpetuse kasu: Kiri peab ilu ja õiguse poolest hea olema, ja esimese jahu koolilapsed peavad ka oskama omast peast lühikesi kirju üles panna.

9// Õpetamise kord: Esimesel talvel õpivad lapsed kõige esiteks kirja kätte tahvli peal, on pool talve mööda läinud, siis peavad nemad juba hakkama paberi peale kirjutama. Teisest talvest saadik saab aga paberi peale kirjutatud. Kui koolmeistril hea käsikiri on, võib tema musta tahvli peale eeskirja ülespanna. Koolmeistri kohus on iga kirjutajat last tähele panna ja selle peale vaadata, et ta sulge õiete peab, et keha pidu paras on ja et ta pookstaviid õigel viisil kirjutab. Läheb lapse kiri ilu poolest korda, siis saagu ta pandud trükitud raamatust ära kirjutama, siis tükka kirjutama, mis tema päähä on õppinud, ja viimaks sõna järele õietõ kirjutama. On seegi tarkus kää, siis saagu lapsed õpetatud lugu, mis neile enne on jutustatud, peast üles kirjutama, ja viimaks ka nii palju kui võimalik on, oma mõtid kirja panema. Muidugi saagu esite sum sõnaga läbi räägitud, mis selle kirja, ehk sõnumiku ehk lugemise põhi peab olema. Väga soovida oleks ka, et koolmeister lapsed juhataku viitungid ja kirja adressid kirjutama. Koolmeister ei tohi midagi, mis lastest kirjutatud, parandamata jätta.

§ 33. Rehkendamine.

Õpetuse kasu: Koolilaps olgu õppinud 4 rea-

rehkendamist ehk arvamise viisi ühe ja mitme nime numbritega^x, täie ja murtud numbritega, ja kolme liikme arvamist, nõnda et arvamise seadused temal peas on, ja et ta ka selgeste mõistab, miks nõnda tuleb arvata ja kuidas neid arvamisi igapäevase elu tarviduste ja tallituste kasuks sünnib pruukida.

Õ p e t a m i s e k o r d : Sest et see tarviline jaagu kooli õpetust enamiste veel koolides väga vaese järje peal on, tuleb selle eest iseäranis hoolt kanda. Saab koolmeister lastele numbrite sündimise esite 1-10 ja siis 1-100 saadik seletanud, siis pangu tema neid nende numbritega (1-10; 1-100) põhjusarvamisi rehkendama, et nemad neid esite arvamise laua peal, siis peas kokku seavad ja ühest äralahutavad. Siis hakaku tahvli rehkendamine peale. Esimene tööolgu, et numbrite kirjutamine ja lugemine lastele hästi saagu pähä õpetatud, siis sünnib 4 pearehkendamist ehk arvamiseviisi ühe nime numbritega üles võtta. Seal juures tuleb tähele panna: 1) et eksemplid ei pea ilmiski liig pikad olema, se väsitab muidu last, kulutab palju aega ja ei teeni ommeti selle võrt kasu sisse; 2) et tahvli rehkendamise seltsis peast arvamise hoolega tahab harida, sest et see ära katsutud on, et otse se läbi rehkendamine üleüldsi jääb kermemaks ja julgemaks; 3) et eksemplite numbrid ikka saagu mõne käidava asja nime alla pandud ja ei mitte pal-

^x Ühe nime numbrid on, mis enamiste nime ta numbriteks hüütakse, mitme nime numbrid, mis nimega numbriteks hüütakse. Sest nimi tahaks ikka numbrite juure panna. Näituseks: Ära ütles: Arva kokku 37 + 59 + 79, vaid arva kokku 37 rubla + 59 rubla + 78 rubla, ehk mis nime sa muidu tahad panna.

jad numbrid antud, et lapsed varsi aru saaksid, et nemad rehkendamist mitte muidu kooli jauks, vaid oma tarviluse jauks õpivad. - Siis tulgu 4 arvamise viisi mitme nime numbritega, siis murtud numbrid, viimaks kolme liikme arvamine (Regeldetri). Mõistmata rehkendamine tahab se läbi nii palju kui võimalik keelata, et iga arvamise viisi põhi, enne kui tema seadused lastele saavad kätte õpetatud, näituste läbi, mis laste silmi paistavad, neile saagu seletatud. Peale selle nõudku koolmeister, et lapsed numbrid alati selgeste kirjutavad, eksemplid nii ruttu kui võimalik äraarvavad, ja ilmaki enne äraarvatud eksemplit näha ei too, kui nemad seda teist korda veel on läbi arvanud ja tunnud, kas se õige on, või ei ole. Kui koolmeister last noomib, et ta sagedaste segased arvamisid tema kätte on toonud, siis ta hoiab edespäi edevuse eest ja hakkab suurema hooli ja tähelepanemisega rehkendama. Et õpitud arvamisid sagedaste saavad meele tuletatud, on hädaste tarvis, kui õppimine peab hõsti edasi minema.

§ 34. G e o g r a h v i a .

Õ p e t u s e k a s u : Üldine maailma, tema jagude ja liiati isamaa tundmine.

11// Õ p e t a m i s e k o o r d : Geograhvia õpetus sündigu hoopis selle raamatu järele, mis kooli valitsuse poolt on soovitud. Ta hakkaku peale maailmast üldlõid (matemaatika geogr.), seletagu siis nad vällimise näu (vüüsika geogr.) ja õpetagu viimaks maailma riikisid ja rahvaid tundma (poliitika geogr.). Sest et isamaa, kodupaik, kus laps ise elab, temale suure maailm keskel nagu tema veike maailm on, tema

maailma tundmise põhi, siis isamaa (Eestimaa ja Venemaa) tundmine jõuab kõige paremine lapse meelt maailma tundmisele juhatada. Isamaa ja kõik tema jäud saagu siis liiati hooliga lastele ette pandud ja kubermangude, maakondade, kihelkondade, kihelkondade järele kaardi peal näidatud ja sest hakates, mis laste silma ees on, äraseletatud. Geograhvia õpetus ärgu sündigu ilma maski ilma kaardita.

§ 35. L a u l m i n e .

Õ p e t u s e k a s u : 40-50 lauluraamatu viisi tundmine, mis kõige tuttavamad on, ja nende laulude esimesed salmid peavad ka pähä õpitud olema. Peale selle osaku koolilaps ka 2 ja 3 healelise laulmise juures, olgu se koraalide ehk ilmaliku laulude laulmine, ligi laulda.

Õ p e t a m i s e k o r d : Kõige esiteks saagu lapsed kuulme poolest läbi katsutud, kas nemad ka kõik noodid, mis neile viioli ehk orilate peal ette mängitakse saavad üks haaval, selgeste ja puhtaste järele laulda. Musta tahvli peal, kus punased jooned peal, saagu nootide järg (skaala) üles kirjutatud, ja lapsed peavad need noodid esite lihtkorralistes ja siis vastu-korralistes intervalides (noodi vahetes) pulk pulgalt ülesse ja alla laulma, et nemad õpiksid healega nootide peale oskama ja nootide järele laulma. Laulmise juures tuleb vähele panna, et heal olgu selge, aga ilma kisendamata. Ka tuleb selle peale vaadata, et laulja oma keha õiete peab, ema suu korra pärast lahti teeb ja õigel ajal hingab. On lapsed noodi võtmete, taktide ja healemõnudega (toonart) tuttavaks saanud, hakaku laulude õpetus peale kergema, ühehealeliste koraalide ja muu laulude-

ga ja-mõngu siis järke mõõda edasi raskema laulude poole. Kihelkonna õpetaja nimetagu kooli aja hakatusel 15-20 uut lauluviisi, mis lapsed talvel peavad kätte õppima, ja arvata 4 koraali mis 3 ehk 4 healega peavad laulnud saama. Nõnda kasvab aega mõõda laste laulu viiside vara, koolist se saab koju viidud ja kottu jälle kirikusse, ja jääb nõnda viisi terve koguduse varaks.

§ 36. T u r n i m i n e (liikmete paenutamise).

Kus aeg ja muud asjad seda sallivad, oleks turnimist küll soovida, muud kui sündigu se ikka koolmeistri silma all.

§ 37. Niisamuti oleks soovida tütarlastele, et neid kas koolmeistri abikaasa läbi, naeste rahva näputööle saaks õpetatud.

B. Vahekooli lapsed.

§ 38. Mis kooli ajal sai õpitud, jääb pea jälle unustuse pähä, kui se aeg ajalt ei saa meele tuletatud. Se pärast peavad kõik koolilapsed, kes juba päris-koolis on ära käind, leeri-ajast saadik igal talvel, neil päivil, mis kihelkonna kooli kohus on seadnud, vahe-koolis käima, olgu siis, et nemad kihelkonna-kooli on läinud õppima.

§ 39. Vahe-kooli päivil jäävad päris-kooli lapsed koju.

§ 40. Õpetuse asjad vahe-koolis on: Lugemine, kirjutamine, rehkendamine, katekismus, piibliloud, laulmine.

§ 41. Koolmeister peab kõikide vahe-kooli aruliste laste nimed kirja panema ja kõik võla päevad ära märkima. Need, kellel päevad võlgu jäänud, peavad ka trahvi maksuma, ja saa-

gu se trahv kaks ehk kolm korda suuremaks seatud, kui päris koolilaste trahv on.

13// § 42. Et ka sui aeg päris- ja vahe-kooli lastele kasuks oleks ja nemad õpitud asju võiksid meeles pidada, peavad kummadki sui ajal nii sagedaste, kui kihelkonna kooli kohtu poolt on seatud, kõige paremine pühapäeval pärast lõunat, koolmeistri juure kokku tulema loetamiseks ja laulmiseks.

2. Kihelkonna-kool.

§ 43. Kihelkonna kooli kasu peab olema, et ta lapsi, kes valla-koolis on ära käinud, rohkema ja täiema teaduse ja tarkusele juhatab, liiati neis asjus, mis nemad ju valla-koolis on hakanud õppima, ja neid kõlblikuks teeb suurema kooli, liiati seeminaari kooli, minema.

§ 44. Kes kihelkonna kooli tahab saada, peab enne oma endise õppimise kasu peolest läbi katsutud saama.

§ 45. Kihelkonna koolis käimise kord saagu kõige vähemalt 2 aasta peale seatud, ja õpetus kestab ikka aasta otsa, muud kui suvel ja talvel saavad õppijad nii palju prii aega lahutamiseks, kui majal koolides pruuk on.

§ 46. Kooli tarvidused on need samad, mis valla koolis on, juure tulevad aga: 1) üks kaardi raamat geograhvia õpetuseks; 2) üks looduse õpetuse raamat, kus pildid sees; 3) üks lühikene maailma sündinud lugude raamat, Päeva raamatut peab ka kihelkonna koolis olema.

§ 47. Juhatuses, kuidas õpetuse tunnid tahavad ära jagada, olgu järgmine arvu kiri: 1) Jumala sõna õpetus: Katekismus 2 tundi, piibli lugemine 1 tund, piiblilõud 2 tundi,

ristikoguduse loud 1 tund; 2) Lugemine ja loetud tükkide jutustamine grammatika õpetustega 2 tundi; 3) Kirjade tegemine ja õige kirjutus 2 tundi; 4) rehkendamine 4 tundi; 5) maailma sündinud loud 1 tund; 6) geograafia 2 tundi; 7) looduse õpetus 1 tund; 8) Vene keel 5-6 tundi; 9) Saksa keel 4-5 tundi; 10) ilus kirjutamine kõiges kolmes keeles 2 tundi; 11) laulmine ja muusika 3 tundi; 12) geomeetria (maa mõtja moodi) seihkendamine sirkli ja joonelauga 1 tund; ülepea nädalas arvata 35 tundi.

§ 48. Jumala sõna õpetus.

a. Piibli loud: . . .

14//

§ 49. Eesti keel.

Õpetuse kasu: Osavus, olgo suu sõnaga ehk kirjaga oma mõtid õiete ja selgeste ilmutada ja peale selle sõna-seltside, sõna-muudete ja kõne-kokkuseadmise tundmine.

Õpetamise kord: Õppijatele antakse mitmesugused raamatud lugeda ja nõutakse nende käest, et nemad seda, mis nemad lugenud, õiete nii hästi suusõnaga peavad ülesrääkima kui kirja panema. Lugemise juures saavad grammatika põhjusõpetused õppijatele seletatud ja pähä õpetatud. Õige kirjutus saagu hoolsaste haritud, ja liiati saagu õppijad juhutatud oma mõtid üleskirjutama asjadest, mis neile saavad ette pandud. Nemad kirjutagu sõnumikusi, kirjaadressid, kuntrahtid, protokollid j.m.n.

15//

§ 50. Saksa keel.

Lugemine sündsast lugemise raamatust, et keel õpiks paenduma Saksa murde järele, ja et õppijad ka sou pärast õpiks id Saksa keelt rääkima ja seda õiete kirjutama. Õppi-

jad tutvustagu ka grammatika põhjusõpetustega, ja korjaku enestele aega mööda Saksa keele sõnade vara.

§ 51. V e n e k e e l i .

Sage lugemine Vene keele lugemise raamatust. Seal juures nõudku koolmeister liiati, et õppijad kõik Vene keele healed selgeste välja hüüavad. Mis Eestlase keelele rasked sõnad on, neid koolmeister lugegu sagedaste-ette ja lasku õppijad nii kaua neid järele lugeda, kuni sõnad nende sumu paenuvad. Siis saagu kergemad Vene keele lugemised Eesti ja Saksa keele ümberpandud ja seal juures kõige käidavamad Vene keele sõnad ja kõne-mööed pähä õpitud. Õppijad õppigu ka sõnade seltsa tundma, kuidas korralsed asja- ja tegu-sõnad saavad muudetud, ja õiget kirjutamist.

§ 52. K i r j u t a m i n e .

Hoolega tuleb nõuda, et õppijad Eesti-, Saksa- ja Venekeele kirja õige ilusaste ja osavalt saavad kirjutada.

§ 53. R e h k e n d a m i n e .

Õ p e t u s e k a s u . Õppijad osaku neid rehkendamisi ruttu ja ilma vigata äraarvata, mis igapäevase elu tarvidusteks pruugitakse, iseäranis mitme liikmega regeldetri, seltsi arvamist, liht intresside arvamist, ja tundku ka geometria põhjus õpetusi.

Õ p e t a m i s e k o r d : Esiteks saagu arvamised, mis valla koolis juba õpitud, hästi haritud ja meele tulutatud, siis jõudku õpetus aega mööda edasi raskema arvamiste poole, ja saagu ikka seda nõutud, et õppijad meelemõtlemisega rehkendavad, ja igast rehkendamise viisist mõistavad aru anda. Geomeetrias, mis geometria seihkendamisega

peaks üheskõrs olema, saab sest küll, kui õppijad kolme nurga ja paari-neljanurga õpetasega tuttavaks saavad, ja asjade pealmise pinna ja asjade keha suurust oskavad mõõta ja numbritega äraarvata. Hoolas peast arvamine.

§ 54. Geograhvia .

Õpetuse kasu : Täielisem matemaatika geograhvia ja ilma maade, liiati Vene maa ja Paltia kubermangude, tundmine nende loodud välimise näu ja rahva elamise ja olemise poolest.

Õpetamise kord : Õpetus sündigu ikka gloobuse ja kaartide abiga. Pole tarvis hulga nimede ja numbritega õppijaid vaevata, saagu aga geograhvia õige elaval viisil neile õpetatud. Liiati tahavad iga maa ja rahva ise-viisid ja ise-tööd ette panna. Hea oleks, kui õppijad ise õpiksid kaarta seihkendama, se läbi saaksid nemad õpetusest enam kasu.

§ 55. Maailma sündinud loid .

Õpetuse kasu : Kõige tähtsama inimeste ja sündinud asjade tundmine vanas, keskmises ja uuemas maailma ajas.

Õpetamise kord : Kõige kuulsama inimeste elu käik saagu täiemalt räägitud ja kõige tähtsamad asjad, mis nende läbi ehk nende ajal sündinud, juure lisatud.

§ 56. Looduse õpetus .

Õpetuse kasu : Üldüldne kolme loodusriigi tundmine ja kuidas neid jautatakse.

Õpetamise kord : Õppijad õppigu järe mõõda 3 loodusriiki tundma. Raamat ise juhatab, kuidas se peab sündima.

§ 57. Laulmine.

Õpetuse kasu. Osav tuttava koraalide ja üldsi nootide järel laulmine.

17// Õpetamise kord: Noodid saagu tahvli peale kirjutatud ja õppijad saagu pendud hoolsaste vähemaid ja suuremaid intervalisid (heale vahesid) laulma. Õpitud korrali laulude vara tuleb kasvatada, ja nõuda, et õppijad kätte õpiksid 3 ja 4 healelise laulmise juures ligi laulma. Nootide kirjutamist tuleb kuidugi ka harida, ja saagu õppijad ka lühidelt muusika seaduste tundmisele juhutatud, liiati taktidest, noodi ehk heale vahetest (intervalid) ja koguheeltest (akkordid).

§ 58. Seikendamine ja turnimine.

Teine teeb õppija silmavaatamise asjade mõõtmise ja äraarvamise peale terasemaks ja tema käe osavamaks, teine karastab ihu ja paenutab liikmeid, mis neile, kes kroonu teenistusse saavad, võib suureks kasuks olla.

§ 59. Kasulik oleks vist ka lühikene kärneritöö õpetus; iseäranis keedu vilja kasvatamise ja vilja puu pookimise õpetus.

3. Kasvatamisest koolis.

§ 60. Õpetamise ülem kasu on, et lapse vaim saab haritud ja mitmesugusele tundmisele äratatud; kasvatamise kasu peab olema, et lapse süda saab haritud ja jumalakartliku, viisaka olemisele õpetatud koolis ja kodu.

§ 61. Sest et jumalakartus ka lastele päris sõnakuulmise ja auuse elu hallikas ja ülem saatja on, siis kandku kool-

meister kõigest südamest selle eest hoolt, et Jumala sõna õpetus ei jääks paljaks õpi-tükkide pähä pistmiseks; vaid püüdku õpetuse ja manitsuse läbi, alati Jumalat, tema ligi olemist, tema püha tahtmist ja tema armastust lastele meele tuletades, neid tõsise vagadusele ja jumalakartusele äratada, neid selle sees kinnitada ja neid juhatada, et nemad Jumala pärast tema sõna peavad kuulma ja oma kohut tegema.

18// § 62. Koolmeister püüdku laste südamid peenema ja ärkama patutundmisele äratada, õpetagu neid alandlikud olema ja neile auu andma, kellele auu tuleb anda, üks teise vastu heameelelised olema ja õigust armastama, nii palju kui nemad mõistavad. Tema keelaku kõik kurjad tujud ja tige-
duse kõvaste ära, ja pangu hoolega tähele, et salajad patud laste seas ei sigineks.

§ 63. Et ta sellega võiks korda saada, kandku koolmeister hoolt, et tema meelevald laste poolest jääks segamata ja puutumata, tema nõudku igas asjas laste käest sõnakuulmist ja kautagu kõvaste kõik sõnakuulmata meele. Se sünnib koolmeistri tõsise käsu ja sõna läbi, mis armu ja hirmu läbi (palga ja nuhtluse läbi) tuleb üles pidada.

§ 64. Peab koolmeistri käsk ja sõna ka laste südame peale mõõduma, siis olgu se esiteks mõistlikult äraarvatud, et koolmeister laste käest midagi tühja ega võimata asja ei nõua, ja see olgu teiseks ka kindel ja selge, et lapsed koolmeistri tõsist ja kindlat meelt varsi tunnevad, mis järele ei anna. Koolmeister hoidku kannatamata ja äkilist meelt ülesnäitamast, se läbi saavad lapsed aga araks. Tema tõsidus olgu ikka helduse ja lahkusega kous, et lapsed teda võ-

taksid armastada ja heal meelel tema sõna kuulda. Ärgu olgu koolmeister ilmaski heitlik tema käsu ja sõna poolest, et ta, kui ta üks kord midagi on keelanud, teine kord jälle järele annab, olgu küll muidu loud alles muutmata needsamad.

§ 65. Kiitmise ja palga poolest, mis koolmeister siis pruugib, kui ta mõne lapsega rahul on ja teda heale ja hoollele tahab meelitada, olgu tema kasin ja katsugu, et mitte vahest palga ahnus ja tühi uhkus se läbi ei saa lapse südamesse istutatud. Kui laps koolis ühtepuhku on usin ja hoolas olnud ja ka viisi pärast ennast pidanud, siis kiitku koolmeister teda suu sõnaga teiste laste kuulates, ehk pangu teda ülema paika istuma, ehk andku ka tema kätte mõne suu ammeti koolis. Kus kooli jõud seda kannab, oleks se kül kasulik olevat, kui kooli aja lõpul kõige parema koolilastele head raamatud saaksid meeleheaks kingitud.

19// § 66. Noomimine ja nuhtlus peavad lapsele meele tule-
tama, et käsu üleastumine üks kõlvatu asi on, mis nuhtlema-
ta ei jää, et ta edespidi hoiaks paha tegemast. Aga kool-
meister katsugu ka, et ta seal juures lapsele ülekohut ei
tee, ega liiga suurt trahvi peale ei pane, vaid palk olgu
ikka nii palju kui võimalik tööga ühevõrraline. Noomimise
ja nuhtluse viisid on: 1) kõva noomimine, muud kui hoidku
koolmeister äkilise meele, teutava sõimamise ja harimata
kisendamise eest; 2) nurgas seismine; 3) kõige alama pai-
ka istutamine, ehk kui seda koolis pruugitakse, ise-häbipin-
gi peale istutamine; 4) kui laps ühte järke laisk on, koo-
lis kinnijäämine, et ta, senni kui teistel lahutamise aeg
on, peab õppimata tükid kätte õppima; 5) suure vallatuse,

lausa vastupanemise ehk niisuguse koerustüki eest, mis suureks pahanõuseks olnud, hirmuandmine viitsaga, mis aga kooli võõrmüüri leaga ja tema nähes võib sündida.

L i s a : Karvustamist, kõrvade kiskumist, käega löömist ehk sõrmeotste löömist joone lauaga ei tohi koguni olla, niisamuti ei sünni last mõne pimedaga ehk tervisele kahjulise paika kinnipanna. Ka kinnijäämine õppimise jauks ei pea mitte nii kaua kestama, et sest tervisele võib kahju tulla, ja kui se siis sünnib, kui teised lapsed koju lähivad, siis se saagu kinnijäänud lapse vanematele teada antud.

§ 67. Kasvatamise töö võib aga siis koolmeistrile tõeste korda minna ja kasulik olla, kui tema ise koolilastele jumalakartuse, tõsise ja karingu, elu ja ustava töötegemise poolest märgiks on ja kõigest tema olemisest õige, südame-lik ja helde armastus laste vastu väljapaistab, mis läbi ka lapsed tema vastu julgust võtavad ja teda armastama hakkavad.

20//

Lihvlandi - ma Tallorahva
Seädu s (1819)¹

D

Kolid

§ 516

Tallorahva valla- ja kihhelkonna kolide pärrast on
nenda seädetud:
148//

I Valla-kolid.

1) Iggas koggokonnas peab üks kool ollema, kus lapsi õppetakse; võivad ka kaks ehk enamki koggokonda, kui nemmad liggistikko kül, ja kui nemmad ühtekokko, mitte peäle viis sadda meeste hinge ei loe, ühte koli ommad lapsed panna. Koolmeister peab tubli, ja selle polest, mis ammet tarvitab, kohhane mees ollema. Mõisavannem, ehk kui enam mõisaid ühte koggokonda olleks, siis mõisavannemad koolmeistrid vallitsevad, ja ammeti peäle pannevad, kui ennesedda kirriko-õppetajaga sellepärrast nõu on pidanud.

2) Kolis õppivad koggokonna lapsed, kes selle koli järrele on: luggema, kattedekismust, ja mõnned kõigetutvamad, laulo-visid.

3) Igga last, kui temmale mitte nimmelt issiärralist lubta polle antud, kolist ärrajäda; ehk kui haigus tedda ei kela senna minnemast, peab künnemast aastast senni ajani kolis peetama, kunni kirriko-õppetaja ütleb, et ta täies-

¹ Lihvlandi-ma Tallorahva Seädu s. Tartu, 1820, lk.148-156.

te õppetud. Kui sedda ep olle: siis maksvad vannemad, kassuvannemad, ja perremehhed igga päva peält, mil laps koolmeistri koliramato tunnistusse järrele, mitte kolis pole olnud, viis koppikat vaske trahvirahha vallalaeka kassuks: õmmetigi ei putu se nisugguste laste kõhta, kennest kirriko-õppetaja sedda kindlaste teab, et neid koddo paigas hästi õpetakse.

4) Kirriko-õppetaja panneb igga süggise, kirriko-võõr-mõndri ja koolmeistri abbiga iggaast koggokonnast, mis sedda kihhelkonda on, need lapsed issiärramiste ülles, kes kolis peavad käima, ja neid jälle isseäramiste, kedda koddo õpetakse: ja kirjutab kolikäija lapse nimme jure, kui temma vannemite, ehk temma perremehhe vaesusse pärrast tulleks abbi tehha, et last koli jõuaks sata. Mõllemad õppetatava laste nimmekirjad, sadab õppetaja mõisavallitsusse kätte, kes koggokonna-kohtule käsku annab, koggokonna kullo peäle koolmeistri kätte mona murretseda, mis jõutuma vannemite kolilastele, nädalast nädala peäle tulleb anda, ja mis on: pävas kaks naela leiba ja leivakõrvast. Leiba võetakse selle tarbeks maggasi-aidast: ja kui süggise maggasi võlga kättetaasutakse: siis jautakse sedda hulga peäle ärra, mis kolilastega kulunud, ja tassutakse sedda ühtaego maggasi viljaga ärra. Tõised lapsed, kes kolilapsiks kirjutud, nende mona andvad vannemad, ehk kassovannemad koolmeistri kätte: need, kes nende koli liggidal ellavad, et igga päev kahju-kartmata, ja ilma ajavitusseta koddunt kolis savad käia, savad koddo omma toito.

5) Kolikäimisse aeg hakkab iggal aastal Martipäva,

ja saab lo^{nema} Marts'i ku pävaga otsa. Lapsed on enne ja pärast lõunat, nelli tundi koolmeistri ees. Pühapäeviti, ja suril pühhil, ei käida mitte kolis. Kümnea Marts'i ku ja Marti-päva vahhel, vatab kirriko-õppetaja koli ülle, kui loe-
tamas käib; ja vatab selle järele, et lapsed, kedda koddo õppetakse, selle ühheksa ku-ajal, mitte holetusse pärast ärraunusta, mis nemmad õppinud.

6) Laupävast, kunni esmaspäva lõuneni, lastakse lapsi koddo, et vihtlevad, ja puhtaid ridid ja mona, talleva näd-
dala peäle tovad.

7) Martipäva ja kümnea Marts'i ku päva vahhel tullevad lapsed, kedda vannemad ehk kassovannemad koddo õppetavad, igga nelja nädala taggant koolmeistri jure kokko, et temma neid üllekulab. Kui lapsi ni rohkeste, et neid peäle kolm-
kümmand on: siis talleb üks pool ühhel, ja tõine pool tõi-
sel üllekulamisse kõrral koolmeistri ette. Kui laps tulle-
mata jäeb; siis maksetakse sellepärrast kümme koppikad vas-
ke trahvi-rahha valla-laeka kassuks. Kui üllekulamisse kõr-
ral nähkise, et üks ehk tõine laps, koddo mitte hästi pol-
le õppinud; ning ei koolmeistri, nihästi kui kirriko-vöör-
mündri nomimissed sellepärrast asjata olnud: siis pannakee
tedda, temma vannemite kullo peäle valla koli, ja kui need-
sinnatsed vaesed ja jõutumad on: siis petakse tedda seäl ko-
ggokonna kullo peäl.

8) Lapsed, kelle vannemad vaesed, ja vaesedlapsed, ked-
da perremes ehk koddo, ehk valla kolis, omma kulloga lasseb
õppetada, peavad senniks, kunni seitsetõistkümne aastaseks
savad, perremehhe jure jäma.

9) Kirriko-õppetaja, ja kirriko-võõrmõndrid on kolide üllevaatjad, ja mõisavannem kui tahhab, on nende üllemaks järrelekulajaks. Kui ei nomimissed, sõitlemissed, ei kinni-panneminne, egga muud essuggused parrandamisse nõud ja katsumissed ei mõju, ning kui tõistvisi ei sa parrata, kui et hirmu anda: siis peab sedda issalikko armoga antama; egga pea, ei kõrva peäle, egga keppiga lödama, vaid agga lapsevitsukestega vitsutatama. Kui sest abbi ei tulle; siis annab kirriko-õppetaja sedda, kirriko-võõrmõndri läbbi, mõisa teada, ja pallub nõu anda, ja abbi sata; agga, kui mõisa sedda polleks tahtnud kuulda: siis õerdab õppetaja sedda asja, kirriko-võõrmõndri läbbi, kirriko-võõrmõndri härrade ette; ja tulleb siis vaitlemata nende sõnna järrele teha.

10) Kümne Martsi ku pävast, kunni Martipävani, loetab koolmeister igga nelja nädala taggant lapsi kirriko-võõrmõndri kuuldes, et se kirriko-õppetajale teaks teädust anda.

11) Igga laps peab omma ABD, ehk muud luggemisse ramaud koli kasa toma. Kes vaese rahva lapsed, neile murretsetakse neid valla-laekast, nenda kui ka riistu, ja valgust koli tuppa, kus peergu koggoniste ei tohi põlletada.

12) Koggonid katsub, kuidas sedda saaks sündsaks teha, et lapsed, kes õmmeti koddo paigas, muist igga päev, soja roga savad, sedda ka koliski võiksid sada, ja püab sellepärast koolmeistri, ehk kolipiddajaga, kuidas ial saab, kokkosündida.

13) Kui mõisavannem koli mõisa paika tahhab, siis se temmal kulmata. Kõik kullutussed, mis kolide pärrast savad

ollega, jävad koggokonna peäle; ja ehhitab koggokond kolimaja ja honed; peab neid kõrras, ja veab sojendusse tarbeks põlletusse puid välja.

14) Koli tubba ei pea tervissele vaeva teggema; temma peab lahke; rumi polest, sedda möda kuida lapsi on, laddus, ja ahjud head ollega: aknad peavad hingede peäl käima, ja toas pingid ja laud ollega.

15) Koggokonna-, nenda kui ka kirriko-vöörmönder vaatavad järrele kuida koolmeister ennast, ja omma ammetid üllespeab; ja kui temmast süüd leidvad: siis annavad sedda mõisavannemale teada, kes tedda nomib ja maenitseb, ehk tedda trahvi panneb maksma; ja on temmal melevalda, rubla hõbbe rahha temma käest sundida; ehk temma heidab tedda ka hopis ammeti peält ärra; õmmetige peab siis essite kirriko-vöörmöndri härradega sellepärast nõu piddama.

16) Nikaua kui koolmeister omma ammeti peäl, on temma rekrutivõtmisest, ja pearahha maksust lahti; egga või tedda ka mitte ihho polest nuhhelda.

17) Koolmeister saab ka kostmisse alla, ja maksab horetuma perremehhega ühtvisi trahvi, kui lapsed kolis ei käi, ja temma sedda koggokonna-kohto ette jättab nimmetamata: kes, kui sedda teada saab, jalla peält trahvi kätte sunnib.

18) Kirriko-õppetajad peavad holega selle järrele vaatamata, kuidas lapsi kolides, ja koddopaigas õppetakse, ning kuidas koli asjad kõrras on: kaks kõrd peavad nemmad aastast kolides käima, neid üllevatamas, ja lapsi loetamas, ja kihelkonna-koli-kohtu selgeste teada andma, kui palju lapsi kolis on, ja kui palju nemmad õppinud.

19) Kihhelkonna vannemad peavad igga kevvaade, kui kolikõlmisse aeg õtsa sanud, kõhhe Mai ku algus, kihhelkonna-koli-kohhut piddama. Sasamma kohhus seädab, ja kinnitab kõik, mis kolide pärrast nõuks võtta; teeb trahvi-rahha pärrast selgust, ja annab Üllemä-Kirriko-kohtule kirjaga teada: kuidas koggokonna kolides õppetud kõrda läinud; kuidas kolimaja ja honed; kuidas koolmeistrid on, ja mis neile palgaks arvatud. Seddasinnast kirja pannakse kihhelkonna-koli-kohtus ülles, ja pannevad mõllemad kirrikovõõrmõndri härrad, ja kirriko-õppetaja omma nimmed alla.

§ 517

II Kihhelkonna-kolid

1) Iggas kihhelkonnas, kus kaks tuhhat meestehinge, peab üks kihhelkonna-kool ollema, mis kõige omma ellamisse ja kolivallitsemisse kirriko-võõrmõndri härrade, ja kirriko-õppetaja issiärralisse üllevatamise ja vallitsusse al on. Kihhelkonnad, kel vähemalt tuhhat meestehinge on, ja mitte nisuggust koli ei taha üksi piddada, peavad, seddamõda, kuidas kihhelkondade surus, ja ma vahhed sedda sallivad, tõiste kihhelkondadega ühte heitma.

2) Kihhelkonna-kolis peavad koggokondade kullo peäle, kõige vähemalt kakstõistkümmend noort innimest õppetusse al ollema; õmmetige se koggokondadel kulmata, et ennamki poeglapsi senna pannevad, kui sellepärrast enne kõik ärrarägitud. Kui võimalik tahhab olla, siis võetakse kihhelkonna-koli sesuggust noort rahvast kes ea polest neljatõistkümmne, ja seitsetõistkümmne aasta vahhel, ja kelle vannemitel jõudu ja tahtmist on, neid seäl piddada. Kui sedda vähhe rah-

vast ei olle sada, mis issi heamelega koli tulleks: siis marretseb kihhelkonna-koli-kohhus nisuggusid leida, kedda senna sata; issiärranis sesuggusid, keanest valla-kolis nähtud, et Jummal neile rohkeste vaimo andid jagganud, ning et nemmad ussinad õppimas, ja omma viside ja üllespiddamise polest, kidetavad on olnud; ja vallitseb selle tarbeks kõige-ennamiste vaesid lapsi, kel ennese käest jõudu on; ehk sesugguste vannemite, ehk kassovannemite lapsi, kedda parremaste ja täiemaste sovitakse õppetada. Sesuggusid lapsi ei pea enne, kui nemmad täieealisseks sanud, ei vannemitest, egga kassuvannemitest, ilma, et nemmad sellepärrast omma tahtmist olleksid kulutanud, mitte ärravõetama.

3) Koggekonna innimesed, kedda koggekond omma kullo peäle kihhelkonna-kolis õppetusse al piddanud, peavad omma koggekonda parraja palga eest kuus astad, kui kirjutajad, koolmeistrid, ehk kui muud sellesarnatsed, tenima. Kui mõisa omma kullo peäle innimest kihhelkonna kolis piddanud: siis peab nisuggune koggekonna innimenne mõisad, parraja palga eest, kuus aastad tenima.

4) Vannemitel se kulmata, kui omma lapsi senniks, kunni seitsetõistkümmne aastaseks savad, ühhe tõise kihhelkonna koli tahtvad panna, mis nende kihhelkonna-kohtokonna jaus on.

5) Kihhelkonna-kolis õppetakse ja õppitakse kirjutama; rehkendama; kirriko-laulo visid laulma, ja katekismusse õrnetust melemõtlemissegga mõistma: peäle kedda õppetakse maal ka, mis äbbausku vähhendab; ja kuidas innimenne ennast mõnne kahjo eest võib hoida; ning ommas seisusse põlves, omma töed ja teggemist mõistlikkult ajada.

6) Kolidkäimisse aeg on sesamma, mis valla-kolidela seä-

tud, ja pütakse nendasamoti holetumaid trahviga sundida, et peavad kolis käima: ja võetakse nende käest, kui käimata jävad, nende vallalaeaka kassuks, kahhe võrt trahvi. Koolmeister annab kirrikovõõrmõndri härradele, ja kirriko-õppetajale teada, kui trahvi-rahha tulleb nõuda, ja nimmetavad võõrmõndri-härrad sedda mõisavannemale, ehk kui tarvis kihhelkonna-kohtule, et sedda kättesundida.

7) Kõik kihhelkonna-koli majapidamisse asjad jävad kihhelkonna vannemite holeks, kes neid kirriko-õppetajaga ühhenõulisselt toimitavad.

8) Ilma kirriko-õppetaja teadmata, ei pea kihhelkonna-kolis, ei sedda vähhemadki karristamist käega ollema; ja kui kõvvedad hirmu tarvis olleks, siis ei tõhhi sedda mitte ilma kirriko-võõrmõndri härra sallimata anda.

9) Üllema-piiskoppi-kohto polest seädetakse, kuidas viisi kõigis kihhelkonna-kolides õppetust peab antama, ja mis-sugguse ramatute järrele sedda peab antama: ka murretseb Piiskoppi-kohhus selle ette, et sesuggusid koliramatud iggal ajal küllalte sada.

10) Kullutused, mis koliramatud, kirjutusse nõud, lambi-elli, ehk küünlad, ja muud sesuggused asjad tarvitavad, tassutakse selle valla laekast, kust innimenne koli pantud.

11) Et kolilastel tarvis ep olleks ärramina, ja õppijalastele, kui sisse tullevad, maad anda; peavad õppijad kirriko-õppetaja jures ollema; ja kui seal asset ep olleks: siis peab kihhelkond sedda murretsema.

12) Kihhelkonna koolmeistrid, kes ka kõstriks võib olla, kui tedda selle ammetile kõlbava nähtakse ollevad, peavad mõisavannemad ja kirriko-õppetaja vallitsema, kui

kirriko-kohhut petakse; ja annab kihhelkond trossi veddamis-
se tarbeks temmale vori, kui sisse tulleb, aga mitte, kui
Ärralähheb.

13) Kihhelkondadea, kus kihhelkonna koolmeistrile veel
mitte õiged palka olleks murretsetud; seal seädab kihhel-
konna-koli-kohhus, kuidas sellepärast tarvis on. Peäle sedi-
da koliajast, üht ümmardajad, kes perrenaesele keetmise, ja
mu tallitamisse jures, abbika on. Koggokonna-kohtud kandvad
selle eest hoolt, et koolmeister sedda ausaste saab, mis tem-
male peab antama.

14) Kui kihhelkonna koolmeistrile, palga ehk mona as-
semele, maid antakse, ja kolimaad temma käes prugitavaks on;
siis arvatakse ka temma kõhta need kässud ja seädused, mis
sessinnatses seädusseramatus, perremeeste ja rentnikute pär-
rast tehtud.

15) Kihhelkonna koolmeistrid peavad Kirriko-võõrmõndri
härrade sõnna kuulma, ja kirriko-õppetaja sõnna võtma; temma
käest koliasjus nõu küssima, ja temma juhhatamist möda õp-
petama, ja koli vallitsema.

16) Koolmeister ei tõhhi kolilapsi, ei omma maja töö ju-
re appi võtta, egga neid omma teggemiste tallitajaks pruki-
da.

17) Kui kolilapsi vägga rohkeste on, ja kui kirriko-
õppetaja sedda arvab kõrdaminnevad: siis võib koolmeistri ab-
bikasa, ehk üks tõine ännimenne, koolmeistrid õppetamisse ju-
res aidata.

18) Koolmeister peab, kui üks ku täis sanud, iggakõrd
kolm päva pärrast sedda, kirriko-õppetaja kätte ramatud and-
ma, kuhhu temma sisse kirjutatud: kui palju lapsi kolis on;
kes neist varma, ehk viitsimata kolikäija olnud; ja, kas lap-

sed visi ja kombe, tarkusse ja tundmisse polest, parremaks ja täiemaks sanud.

155// 19) Kui kirriko-õppetaja teada annab, et kihhelkonna koolmeister, holetu ommas ammetis, ehk kui muud kaebamist temma peäle olnud: siis nomivad tedda essite kirriko-vöör-möndri härrad ja õppetaja; ehk pannakse tedda ka kõhhe trah-vi maksuma, õmmetige mitte suremad, kui aga viis rubla hõb-be rahha. Kõlbmataid, nurjatumaid, ja tõrkujaid koolmeistrid, heidetakse kõhhe kõrvale, et tedda ärralükkada, ni pea kui kirriko-kohhus kokko tulleb.

20) Kirriko-õppetajad peavad seks aitama, et kihhelkon-na-kolidest siggivad kassu saaks ollema, ja sellepärast sag-gedaste seäl käima, et nävad, kuidas koolmeistrid ommas ammetis töed tevad; ning peavad ka issi kolilapsi nelli tundi nädä-las õppetama, et koolmeistrid nende käest kulevad ja nävad, kuidas visi õppetust anda, ja õppetada. Peäle sedda peavad nemmad kihhelkonna-koli-kohtole, mis igga aasta ükskõrd pe-takse, kihhelkonna- ja valla-kolide pärrast teädust andma: kohhus seädab siis nenda, kuidas arvab tarvis ollevald, ja an-nab kõigist üllema-kirriko-kohtule teädust.

21) Üllema-kirriko-kohto polest saab selle eest hoolt kantud, et kui sedda tarvis peaks ollema, pra-ustid sadetak-se kolisid üllevatama, kellele siis küüthobosid kässib an-da: ehk kui tarvis, tulleb üllem-kirriko-kohhus issi, kirri-ko ja kooli asju kulama, ja üllevatama: ja seädab ja kässib siis ommast käest, seddamöda, kuidas temmal melevalda on, kui-da kõik peab ollema. Sesugguste asjade pärrast, kuhhu temma melevald ei ullata, annab temma Lanstoa-koggodusselle tähhen-dust, nenda, kuidas sedda 1818 aastal Lanstoa peäl on ärrarä-gitud ja seädetud.

L i i v l a n d i a T a l l o r a h v a
S ä e d u s e - r a m a t (1849)¹

Kolmas pätük.

Kirriko- nink koli-asjust.

B. Tallerahva koliasjust.

§ 645.

Valla-koli säedmine nink üllespiddamine jääp, ni kui Tallorahva Säeduseramat 1819. ajastajast § 516. nummer 13. kinnitap, valla hoolde nink peap jo segi pärrast vald üt-sinda sedda kullu kandma, mes koli pärrast tullep, et säe-duse pärra vallama om valla jaus nink hääs jättetu, nink vallama ka vallakoli peap üllespiddama.

§ 646.

152// Kui vallan katte ussu-seltsi rahvast om, Vene-ussu nink Lutteruse-ussu, sis tullep, ni kui Keiserlik käsk 14. Tezembrist 1846. kinnitap, kumbalgi ussuseltsil oma koli eest hoolt kanda nink rahha ehk mu tarbiduse polest sedda kokkopanna, mes koggodus essi tunnep vaja ollevat ehk seni-ajani säeduse pärra se tarbis om kullutanu.

§ 647.

Lutteruse ussu-seltsi vallakoli, mes seniajani omma olnu, omma kirrikovanembist koggoduse tarbiduses põhjande-

¹ Liivlandia Tallorahva Säeduse-ramat. Tartu, 1850, lk. 152-155.

tu, nink peava ka sepärrast kirriko-koggodusest üllespeta-
ma nink kirriko-kohto vallitsuse al saisma. Nesinatse val-
lakoli jäva oma vana säeduse päle saisma, ni häste neide
vallitsuse, kui neide omanduse polest mes neil om sanu, ni
kui kolimaja, kos kolilatse kokkotulleva, nink kolima, mes
koolmeistre üllespiddamises om antu. Ka Lutteruse ususelt-
si laste koddeoppus jääp ni kui enneke neide oma kirriko-
-õppetaja nink kirriko-kohto üllekaemise alla.

§ 648.

Kihhelkuna- ehk kirriko-koli asja jäva kirriko-kogge-
duse hoolde, Lutteruse ussu-seltsi koli oma enditse vallit-
suse alla, nink Vene ususeltsi koli Vene kirrikovanembiide
ning vallitseja Sinodi alla, ni kui Rigi-Säeduseramat XIV.
§ 99, 101, 102 nink 104 kinnitap.

§ 649.

Lutteruse ussu-seltsi Kihhelkuna-koli jäva oma ollemi-
se nink omanduse polest ilmamutmata nink ilmaputmata.

§ 650.

Käen ollevide Lutteruse ussu-seltsi Kihhelkuna-kolide
üllekaemine nink eddesisaatmine, ni kui vastside kolide säed-
mine saisap Üllemba-makoli-kohto Üllemba vallitsuse al, nink
sesinatse Üllemba-makoli-kohto vanemba omma: 4 üllembat kir-
rikovõõrmündreherra, Liivlandima piiskop nink üts kolinõuan-
ja, ke Liivlandima pärrismõisniko-koggodusest vallitsetas
nink säetas.

§ 651.

Üllemb-makoli-kohhus annap käske, mes vaja omma koli-

asju säedmises, üllekaemises nink eddesisaatmises nink kool-
meistre kaemises, palkamises nink säedmises. Sesama kohhus
vallitsep neide allambide kolivallitsuste ülle nink peap
Piiskopi-kohtuga nõuvo, kui vastsid koliraamatuid tahhetas
nakkata pruukma. Kui koliasjun peas midda küssimist ehk kaib-
mist ollema, siis annab sesama Üllemb-makoli-kohhus pär-
rameest otsust nink kannap, kui koliasjun tahhetas midda üm-
bersäeda ehk parremba kõrre päle sata, oma nõuvo nink taht-
mist, kui tema tunnep sedda vaja ollevat, Landstoia-koggodu-
se ehk konventi ette.

153//

§ 652.

Katte Makohto kohtokonna jaus säetas Lutteruse ussu-
seltsi koli üllekaemise tarbis üts Kreis-makoli-kohhus, mes
Üllemba-makoli-kohto al saisap, nink kelle vanemba omma:
Üllemb-kirriko-võörmündri-kohhus, kats üllekaejat Liivlan-
dima pärrismõisniko-seltsist nink kats üllekaejat kirriko-
oppetajide seast, kea Piiskopi-kohtust vallitsetas nink säe-
tas. Kreis-makoli-kohtul om võimus trahvirahha 25. rublani
pälepanna, nink tema kutsup Makohhut appi, kui tema säedu-
se pärra ehk üllemba kohto kässu pärra midda säep nink te-
ma sõna ei võeta kuulda.

§ 653.

Eggäütten Lutteruse ussu-seltsi kihhelkunan tallitap
Kreis-makolikohto üllekaemise nink Üllemba-makoli-kohto
säedmise al Kihhelkuna-kolivallitsus kiik kihhelkuna koli-
asju. Sesinatse Kihhelkuna-kolivallitsuse vanemba omma: üts
kirrikovõörmündri-her, kedda kihhelkund vallitsep, kirriko-

oppetaja, kihhelkuna-koolmeister nink üks kihhelkuna-kolivanemb, kedda kiik kirrikovõõrmündri nink kolivanemba säedva. Kihhelkuna-kolivallitsus kutsup Koggokonna-kohhut ehk kui vaja om ka Kihhelkuna-kohhut appi, kui tema säeduse pärra tahhap midda ettevõtta nink tallitada nink tema sõna ei võeta kuulda.

§ 654.

Koddooppuse nink kolioppuse üllekaemise man peava kirrikovõõrmündri-herral nink oppetajal kõster, kirrikovõõrmündri nink kui neide abbiga veel läbbi ei sa, ka kolivanemba, kedda Kihhelkuna-kolivallitsus Koggokonna-kohtomeeste seast vallitsep, abbis ollema.

§ 655.

Kui kigeüllemba Ukasi pärra 13. Septembrist 1838. Liivlandima pärrismõisniko-seltsi õigus om ossa võtta Lutteruse ussu-seltsi kirriko- nink koliasju säedmisest nink vallitsusest, siis säep Liivlandima pärrismõisniko-selts, sest et sedda väga vaja om, ütte koli (kõstre-koli), kos nore inemise kõlbolisis kõstris Liivlandima Lutteruse ussu-seltsi kirriko tarbiduses väljaoppatas, nink kea ka särast oppust sava, et neid võip orrelimängijis nink Kihhelkuna-koolmeisteris pruki.

§ 656.

Liivlandima pärrismõisniko-seltsi õigus om säeda, kuis se rahha peap prugitama, mes tema üttes kõrras ehk pikkemba aja päle koli säedmisest nink üllespiddamises väljaannap, nink teedmist nõuda, kuis kõstre-koliga lät nink kuis ülleüldse Lutteruse ussu-seltsi makoli-asjuga luggu om.

Kõstre-koli säedmine, edäesisaatmine nink üllekaemine
pantas Üllemba-makolikehte hele alla, ke säratsin asjun Liiv-
landima Piiskopi-kohtuga nõuvo peap nink kõstre-koli kool-
meistrid ameti päle nink ametist vallale lassep.

155//

K o l i s e ä d u s .¹

I

Igga koolmeister peab ollema kolitud mees.

Ta peab oskama:

- 1) iggast ramatust selge arrosamisega ja kommistamata luggeda, mis ette pannakse,
- 2) ta peab silbi kaupa selgeste verima,
- 3) ta peab oskama Katekismuse Peatükkiid selletada, et lapsed sannadest arro savad,
- 4) Piibli Luggud kõnneldes juttustada,
- 5) kirjotada,
- 6) rehkendada,
- 7) notide järrel laulda. (Kui heäl ei kannu, siis õppigo violit mängima)

Iggal koolmeistril peavad ollema ommad kolikirjad, kuhho ta laste moistust ja kolikäimist tähendab.

II Iggapävasest kolipiddamisest.

Lapsed peavad hommiko varra kous ollema.

1.

Enne valget hakkab hommiko luggeminne vaimolikko lauloga. Koolmeister loeb ühhe Testamenti ramato tükki, teeb lühikest maenitsust ja palvet, ehk loeb hommo- ehk Issameie palvet, sedda möda, kui õppetaja sedda küssib piddada, ja lõpetab ühhe laulo salmiga.

¹ Riia, 1849.

2.

Hommiko luggemisse järrel tulleb Piibli Luggude selle-
taminne. Koolmeister panneb kõnneldes Piibli Luggude tükki
laste ette ja katsub küssides laste moistust läbbi, kas il-
lusti tähhele pannud, mis rägiti; ning aitab, et lapsed õp-
pivad nimmed meles piddama. Igga tunni hakkatusseks peavad
lapsed korra pärrast, üks haval, eilasest tükkist selget ar-
ro tegema.

Siis tulleb lühhike Prukosti-aeg.

3.

Keskhommiko järrel tulleb ramato luggemine, verimine
ja silbiarvamine. Neil lastel, kedda moistusse polest sün-
nib ühte seltsi arvata, olgo ühhesuggune ramat ees, ja olgo
keik ühhe jone peäl luggemas. Hingamisse märgid tulleb sure
helega tähhele panna.

4.

Kus lapsed kirjetust õppivad, sago kirjetusse tund ka
enne lounat petud. Siis tulleb Louna aeg, ja sago ka lühhi-
kesse luggemisse ehk lanlo-salmiga pühhitsetud.

5.

Kus lapsed rehkenämist õppivad, sago se tund pärrast
lounat esimesseks petud.

6.

Siis tulleb Katekismusse õppimine. Lapsed õppivad Pea-
tükkid selgeks, ja koolmeister selletab täiema Katekismusse
juhhatamist möda, et lapsed ka selget arro savad sest, mis
nad pähhä õppinud. Ta peab ka küssides nende arrosamist kate-
ma.

Kui õhte kätte jõudnud, siis tulleb laulo viside õppimine. Igga visi, mis lapsed õppivad, peab koolmeister sure tahvli peäle kirjetama. Ei ole mitte lubba, ilma nodita ue visi õppetada. Koolmeister püüdko, kui vähhä võimalik, kaks uut visi nädalas õppetada, ja lasko lapsed õhto aial ue laulo essimessed salmid pähhä õppida. Kui salmid enne peas, siis hakkab vis hõlpsaste pähhä. Kui võimalik on, katsko koolmeister monned iggapäevased kolipolsid Alti heäle peäle õppetada, et katsmisse päval sünnib kokko laulda.

III Redesest kolipiddamisest ehk katsmisse pävast.

(Kui õppetaja soovib, võib ka nelja-pääv katsmisse pävaks jüda)

Igga ku essimessel redel (Mardi pävast Jürri pävani) peab koolmeister Kirriko võõrmõndari seltsis vaevaks võtma, korra pärrast, tallude kaupa, keik ommad kohhad läbbi käia, et ka väetima lapsed, kes ei sa veel koli toa jure kokko tulla, katsmisse alla jävad, ning et ka vannemattele saaks sovitud, et ikka pissokeste eest illusti hoolt kandvad, nende kui vagga ristirahva kohhus on. Kui vannemad ka koolmeisteri ees võtvd ramatust luggeda, ühheks tunnistusseks, et neilgi Jumala sanna armas, siis tulleb sedda heaks kita, ja vägga armsaks arvata.

Kolivannem peab kovvaate peäle käima, et seitsmeaastased lapsed ei üheski mais õppetamatta ei pea seisma.

Igga ku teisel, kolmandamal ja neljandamal redel tullevad keik kangemad lapsed koli toa jure kokko katsmisseks. Ramato luggemisse polest ei olle mitte tarvis, igga kord keiki katsuda, vaid saab kül sest, kui koolmeister ikka neid taga-

sunni, kes laisad ehk rummalad, ja teised vahhest agga kat-
sub, et nemmaki laisaks ei jä.

Üks Katekismusse Peatük, mis selle nädala jauks antud,
saab läbbiküasitud. Piibli Luggud savad korra pärrast järrel
kulatud ja laste mele tulletud. Laule visid savad katsutud
ja ued jure õppitud, ning, kui vähhä võimalik, ka mitne heä-
lega laulutud.

Igga rede saab lastele üks laul nimmetud, kelle essimes-
sed salmid nemmad koddo peavad pähhä õppima, et tulleväl re-
del voidvad visi järrel kokko laulda.

IV Pühapävasest kolilaste laulmisest.

Igga pühha pääv, ni hästi kui ka talve aeg, peab, seätud
korra pärrast, üks koolmeister omma lauljattega kirrikus ol-
lema, ja Jumala tenistusse lõppetusseks kori peält ühhe õp-
pitud kirriko-laule laulma. Kui vähhä võimalik on, katsko
koolmeister, et saaks nelja heälega laulutud.

L i h v l a n d i T a l o r a h v a - S e a d u s

13. Novembril 1860.¹

Kirik ja kool

B. Maarahva-koolid.

§ 589.

Talorahva-kogokonna-koclide asutamine ja ülespidamine tuleb järsko talorahva kogokonna peale pandud kohtuks arva-
34/ ta.

§ 590.

Seie-aeased Lutheruse-usu kogokonna-koolid loetakse kiriklikuks asutusteks; selle põhjuse peal seisavad nemad kirikliku ülemate valitsuse al. Nemad peavad niihästi nende seie saadikus seisuses ja valitsuses kui ka seie-aeani nõutud omaduse pidamises, nimelt ka kooli-maead ja kool-meistrite ülespidamise tarvis antud maaga edespidi ülespeetud saama. Niisamati jääb ka Lutheruse-usu kogoduse-liikmete kodune õpetus pärast kui enne Lutheruse-usu õpetajate ja Lutheruse-usu kiriklikude valitsuste alla.

§ 591.

Lutheruse-usu kihelkonna-koolid jäävad nende seie-aease ülevaatamise alla; senni kui Vene-usu koolid Riigi-valitsuse käskude põhjuse peal üksnes Vene-usu kiriku-õpetajate ja Pühast valitseva sünodi al seisavad.

¹ Lihvlandi Talorahva-Seadus. Tartu, 1863, lk.134-137.

§ 592.

Praeguste Lutheruse-usu kihelkonna-koolide seisus ja omadus jääb kui see saadik igapidi muutmata ja kindlaks.

§ 593.

Praegu juba seisvate Lutheruse-usu kogoduse- ja kihelkonna-koolide ülevaatamine, edasi toimetamine ja uute koolide asutamine seisab kõrgemal kohtupaigas Ülema-maa-koolivalitsuse al, mis neljast ülemast-kiriku-eestseisjatest (võõrmündrist) Lihvlandi kindral-supertentist (piiskopist) ja ühest kooli-nõunikust, keda Lihvlandi rüütli-kogo valitseb, koko on pandud.

§ 594.

Ülem-maa-kooli-valitsus teeb Rüütli-kogoga ühel tahtmisel asutamise kerrale seadmist, läbikatsumist ja edasi toimetamist tema alla pandud koolides, muretseb koolmeistrite läbikatsumise, palga ja ametisse panemise pärast, kohendab tema alla seatud koolivalitsuste asja-aesmist korrale, peab Lihvlandi Konsteriumiga nõu tarviliste kooli-raamatute pärast, annab tema alla seatud koolide asjus küsimiste ja kaebamiste peale viimist otsust ja viib ne koolide asutamise pärast j.n.e. niikaugelt kui tema neid tarvilikuks arvab, asja-arvupidamist Landtagi ehk rüütlikonvendi ette.

§ 595.

Iga kahe Maa-kohtu kohtukondade jauks on Lutheruse-usu koolide ligema läbikatsumise ja ülevaatamise tarvis üks Kreis-^{135/}maakooli-valitsus, mis Ülema-kiriko-eestseisja (ühe Landraadi-herra) eesistumise al kahest Rüütli-kogest valitetud ilm-

likust ja kahest Konstoriumist valitetut võimalikust liik-
mest koko pandud on. Kreis-maakooli-valitsus võib omal või-
mul trahvisi kunni kahekümne-vie hõbe-rublani peale panna
ja kirjutab, et tema käsulikulud ehk kõrgema seadmiste-korra
peal seisvad otsused täidetud saaksid, kohalise Maa-kohtu-
le, kui neid otsusi muul teel ei võinud täita.

§ 596.

Igas kihelkonnas saavad Kreis-maakooli-valitsuse üle-
vaatamise al ja Ülema-maakooli-valitsuse ettekirjutuste jä-
rel Lutheruse-usu koolid järsko ülevaadatud ja edasi toime-
tatud kihelkonna-kooli-valitsuse läbi. Se valitsus seisab
ühe kihelkonnast selle tarvis nimetatud kiriku-eestseisja
eesistumise al, kohalikest kiriku-õpetajast, kihelkonna-
koolmeistrist ja ühest kõigist kiriku eestkostjatest ja ki-
helkonna kooli-vanematest üheskoos valitetut koolivanemast
koko seatud. Se valitsus kirjutab, kus tema käsulikulud otsu-
sed ja seadmised täitmata jättetakse, Kogokonna-kohtuse, et
tarvilikud asjad vägise täidetud saaksid, ehk tarvituse jär-
gil Kihelkonna-kohtule.

§597.

Kodusel õpetuse ja kogokonna-koolide õpetuse ülevaata-
mine Lutheruse usulistel on kiriku-eestseisja ja kohaliku
kiriku-õpetaja hoolteks antud; nende abilised selle asja toi-
metamise juures on köstrid, kiriku-eestkostjad ja kui need
ei peaks ulatama, kooli-vanemad, keda Kogokonna-kohtunikude
hulgast kohalise kooli-valitsuse läbi valitetakse.

§ 598.

Lihvlandi Talorahva-Seaduse 1848^{mal} aastalt § 655 jä-

rel Lihvlandi Rüütli-kogost Valga linna ligidale asutatud
kõstri-kool on selle tarvis, et seal häid kõstriid ja oreli-
mängijaid Lutheruse-usu kirikutele ja koolmeistriid kihelkonn-
na-koolidele võiks õpetatud saada.

§ 599.

Lihvlandi Rüütli-kogole on määramine jäetud, kas te-
mast kõstri-kooli ülespidamise tarvis antud vahedikud(üles-
pidamise kulu) üks kord ehk kestavalt saavad lubatud. Rüütli-
kogol on õigust niihästi kõstri-kooli üle, kui ka ülepea
kõikide Lutheruse-usu maarahva-koolide üle teaduse-kirjast
sisse nõuda.

136//

§ 600.

Kõstri-kooli õpetuse juhtimine ja ülevaatamine seisab
Lihvlandi Konstoriumiga üheskoos nõupidamisel Ülem-maakooli-
valitsuse al, kes ka koolmeistriid seal ametisse paneb ja
ametist lahti laseb.

137//

Liivimaa Lutheri usu
Maakoolide SääduS (1874)¹

I. Kooli alustuse säädus

§ 1.

Liivimaa Lutheri usu Maa- ehk Talurahva koolid peavad lapsi lugemisele ehk leerile, kui ka kogukonna elule ettevalmistama.

(Tal. Sääd. 1819 § 516 pt. 1 ja Tal. Sääd. 1860 § 590.)

§ 2.

See etteskätud mark peab toimetud saama:

- 1) kodukooli ehk koduõpetuse läbi,
- 2) valla- ehk külakooli läbi,
- 3) kihelkonna kooli läbi.

(Tal. Sääd. 1860 §§ 590, 591, 597 ja Tal. Sääd. 1819 §§ 516, 517)

A. Kodusest õpetusest.

§ 3.

Igaüks laps peab kodus oma päris vanemate ehk kasu- või perevanemate läbi õpetust saama ja nimelt lugemist, katekismuse viie päätüki sanad ja ükskord üks õpima.

(Tal. Sääd. 1819 § 516, pt. 3.)

¹ Riia, 1874.

§ 4.

Koduse õpetuse ülevaatajad ja juhatajad on kiriku võõr-
mündre herra ja kiriku õpetaja, kes selle töö juures valla
või külakoolmeistriid ehk kiriku võõrmündrid ja koolivanemad
abiliseks tarvitavad.

(Tal. Sääd. 1860 § 597)

§ 5.

Iga lutheri usu laps tuleb kaheksama aasta eest saa-
dik koolivalitsuse hoolekandmise ja korraliku läbikatsumis-
te alla; kiriku õpetaja sääjab katsumise viisi ja toimetu-
sed.

1// (Tal. Sääd. 1819, § 516 pt. 7.)

§ 6.

Koduse õpetuse kergema ja täielikuma ülevaatamise tar-
vis saavad kiriku õpetaja ehk tema abiliste poolt lasteraa-
matud, see on täielised lastenimekirjad säätud, kuhu kõik
kodulaste nimed ja nende moistus ülespannakse.

(Tal. Sääd. 1860, §§ 594, 597.)

§ 7.

Kui ühes vallas koduse õpetus üsna vaene on ja lapsed
lugemisteki ja katekismust ei ole õpinud, siis peab kooliva-
litsus sundima, et need lapsed oma hooletuma pärisvanemate
ehk peremeeste kulu pääl valla kooli saavad pantud.

Kui sedaviisi mittu last puudulise koduse õpetust pä-
rast ühte valla kooli on pantud, siis säätakse neid, kui
seda arvatakse tarvis olevad, iseäralise jausse, kus neid
kus neid teistest koolilastest äralhutud kas koolmeistrest

enesest ehk ühest selle tarvis määratud vanemast koolilapsest õpetakse.

(Tal. Sääd. 1860 § 594 ja Tal. Sääd. 1819 § 516 pt.7.)

§ 8.

Koduse õpetuse abiks ja edasisaatmiseks võib ka sündsal kohal pühapäeva koolisi ning ka seesugusi koolmeisterid määrada, kes taludes läbikäies kodus õpetavad.

B. Koolidest.

§ 9.

Igas maakogukonnas peab iga viie saa lutheri usu revisioni meeste hinge kohta kõige vähem üks valla kool asatud olema. Kui ühes kogukonnas pääle 500 lutheri usu hinge on, aga hingede arv ometi ammugi veel 1000 ja nenda edasi 1500, 2000 lähidal ei ole, siis annab Kreis-Maakooli kohus selle üle otsust, kui palju koola selle kogukonnale tuleb asutada. Väiksematel Maakogukondadel, kelle revisioni hingede arv 500 ei ulata, on luba olgu isienesele oma kooli ehk naabri vallaga ühendud üht kooli asutada, kellest mõlemad ühte viisi osa võtavad.

(Tal. Sääd. 1819, § 516 pt. 1 ja Tal. Sääd. 1860 § 594 ja kõige kõrgem kinnitud Ostsee komitee käsk 4. Juunil 1865.)

§ 10.

Igal kihelkonnal ehk Filiaal- või kabeli kihelkonnal, kus 2000 meeste hinge on, peab üks kihelkonna kool olema;

kihelkonnad alla 1000 meeste hinge peavad, kui nemad ei taha omale ise kihelkonna kooli pidaada, seks teistega kokkuheitma.

(Tal. Sääd. 1819 § 517 pt. 1)

§ 11.

Kui ühes kogukonnas enam koolisid on, kui kõige vähem sääduolik arv nouab, siis ei tohi neid, kui seda isiäraliku asja pärast peaks soovitama, mitte ilma Kreis-Maakooli kohtu otsuseta ärakautada.

(Tal. Sääd. 1860 §§ 593, 594.)

§ 12.

Valla koolimajade ehituse juures peab selle eest hoolt kantama, et kooli ja magamise tuad kõrgeid, ruumikad ja valged on.

2// (Tal. Sääd. 1819 § 516 pt. 14).

§ 13.

Koolimajades peavad poiste ja tüttlaste magamise tuad teine teisest lahtud olema.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 14.

Kui ühel kogukonnal nii palju joudu ei ole, oma koolimaja isipaika ehitada ja häda pärast oma kooli peab valla kohtu majas pidama, siis olgu koolil isi ukсед.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 15.

Sääduolik vallakooli aeg kestab kõige vähem kuus kuud

aastas ja nimelt Oktoobri kuust kuni Aprilli kuuni.
(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 16.

Kõik maakogukonna hingekirjas seisva vanemate lapsed peavad 10. aasta eest saadik selle valla koolis käima, kelle jaus nemad elavad; kes oma lapsi tahavad mujal koolitada, peavad selle poolest üht tunnistust ette näitama, et lapsed ühes koolis käivad, mis säädus ehk kohane koolivalitsus hääks arvab. Kooliskäimine kestab nii kaua kui koolivalitsus arvab lapsi häästi õpetud olevad.

Lisa: Lutheri usu lapsed, kes kreeka õige usu maakoolides käivad, ei ole mitte sest katsumisest lahti, mis kõigide lutheri usu laste käest enne lugemist ehk leeriskäimist usu õpetuse tundmises noutakse, - ei katekismuse õpimisest pääle kooli 5. ja 10. punkti järele § 516. Liivimaa Talurahva sääduse raamatus 26. Martsist 1819 aastast, - ei ka viimaks sest kaks kord aastas peetavast usu õpetuse tundmise katsumisest 18. punkti põhjusel sääl samas paragrahvis. Need viimaks nimetud katsumised on kiriku õpetajadest toimetada, aga nad ei pea mitte säätud kooli aeal olema.

(Tal. Sääd. 1819 § 516 pt. 3. Kõige kõrgem käsk 31. Juulil 1872 ja kõige kõrgem käsk 28. Mail 1873.)

§ 17.

Korralik kooli seisus saab kihelkonna koolivalitsuse poolt säätud; koolmeister peab päävaraamat pidama, kuhu tema laste nimed, nende moistust ja äraviidetud koolipäävad ülespaneab.

(Tal. Sääd. 1860 § 596.)

§ 18.

Kui laps ilma hädalise asjata koolist ärajääb, siis peavad süüalused vanemad ehk leivavanemad seda Kreis-Maakooli kohtu poolest kinnitud trahvi raha makama, aga lapsed ära viidetud päevad veel koolis käima; kes poole kooli aasta aega on ära viitnud, peab veel ühe aasta koolis käima.

(Tal. Sääd. 1819 § 516 pt. 3 ja Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 19.

Kui koolmeister karistuse voimuse vastupaneja ja sanna-kuulmata lapse juures ei mõu, siis peab isalik voimuse abi andma.

(Tal. Sääd. 1819 § 516 pt. 9.)

§ 20.

Valla kooli õpetuse poolest noutakse kõige vähem:

- a) mõistusega lugemist,
- b) ilust- ja õiget kirjutamist,
- c) neli jagu pea- ja tahvlerehkendamist nimeta ja nimeta numritega,
- d) viis katekismuse peatükki sanade seletusega,
- e) Vana ja Uue Testamendi piibli lugud,
- f) Geograafia põhjused,
- g) kiriku laulu viisid ja muud laulmist noodide järele.

L i s a : Kui õpetamise jõud kannab ja kogukond seda peaks soovima, siis saagu ka vene ja saksa keeles õpetust antud; aga õpetuse plaani kõrva veel teisi õpetusi võtta

voib ainult kohalise koolivalitsuse lubaga sündida.

(Tal. SÄäd. 1819 § 516 pt. 2 .Tal. SÄäd. 1860 § 594.)

§ 21.

Kõik lapsed, kes valla koolist jo läbikäinud, peavad kuni lugemise vei leerini kooli õpetuste meeletuletamiseks meni pühv ehk ka nädal, nii kui koolivalitsus sääjab ja käsib, kooli tulema.

(Tal. SÄäd. 1819 § 516 pt. 10.)

§ 22.

Kihelkonna kool, kuhu ainult valla koolist läbikäinud ehk ka selle arulise eestundmisega lapsi vastu võetakse, peab neid, kes täielikumat ja kõrgemat õpetust soovivad, kui valla kool annab, nii kaugele õpetama, et nad edespidi kõrgema koolidesse võivad minna, ehk kui nad seda ei taha neid õpimises täielikumalt edasi juhatama.

(Tal. SÄäd. 1860 § 594.)

§ 23.

Kui mitte kõige vähem 12 koolilast priitahtlikult kihelkonna kooli ei ole tulnud, siis valitseb koolivalitsus kihelkonna valla koolidest 12 osavat poissi ja paneb neid kõige valdade kulu pääle kihelkonna kooli.

(Tal. SÄäd. 1819 § 517 pt. 2.)

§ 24.

Kihelkonna kooli õpetus kestab aastas kõige vähem 7

kuud ja nimelt Oktoobri kuust kuni Mai kuuni, aga terve kooli õpetuse aeg kõige vähem kolm aastad.

§ 25.

Kihelkonna kool alustab oma õpetust säält, kus valla-
kooli õpetus lõpeb. Säätud õpetuse asjad on:

- a) lugemine,
- b) ema keele õpetus,
- c) ilus- ja õige kirjutus,
- d) rehkendamine kuni Regeldetrini,
- e) viis katekismuse peatüki täieliku seletusega,
- f) Vana ja Uue Testamendi piible lugud,
- g) lühidalt maailma sündinud lugud ja õige usu ülesvõt-
mise lugu,
- h) viie maailma-jau Geograafia,
- i) loomuse põhjuse õpetus,
- k) sehkendamine,
- l) kirjasäädmine,
- m) laulmine,
- n) saksa ja vene keel.

(Tal. Sääd. 1819 § 517 pt. 5 ja Tal. Sääd. 1860 § 594.)

4//

§ 26.

Kihelkonna koolides maksavad kooli korraliku seisuse,
kooli karistuse ja õpetamise materiaali poolest need samad
säädmised kui valla kooliäes. Ilma asjata sagedaste ärajää-
mine koolist, saab, kui manitsused ei aita, seda viisi ka-

ristud, et hooletu laps keolist äraaetakse.

(Tal. Säd. 1860 § 594.)

§ 27.

Kui moni privaat- või lihtnimene kogukonnas maarahva vaimuharimiseks üht elementaarkooli tahab asutada, siis peab selle kooli plaan Ülema-Maakooli kohtu läbi kinnitud saama, aga kool seisab kohalise kooli valitsuse ülevaatamise all.

Lisa: Niisugused koolid võivad oma asutajate läbi jälle ära kantud saada, aga enne peab seda Kreis-Maakooli kohtule tääda antama.

C. Koolmeistridest.

§ 28.

Kes maakooli koolmeistreks tahab saada, sel peab olema:

1. Attestaat või tunnistus säädusliku Maakooli kohtu poolt, et teda koolmeistreks võib vastu võtta ja
2. tunnistus tema laitmata eluviiside üle.

(Tal. Säd. 1860 § 594).

§ 29.

Kui moni eksamineeritud (katsutud) koolmeister kolm aastat järjestiku kooli ametit pole pidanud, siis on tema oma attestaadi õigust kasutanud, olgu siis et temal säädusliku maa-

koolmeistride eksamineerimise komitee juures üks Colloquium (moistuse ülekuulamine) olnud ja komitee tema attestaati auesti kinnitanud.

(Tal. Säär. 1860 § 594.)

§ 30.

Koolmeistre ja ka abikoolmeistre valitsemine ameti pääle on kooli koha asutamist ja ülespidamist mõõda mitme sugune:

- a) kui moisa herra ehk moni privaate inimene kooli on asutanud ja seda oma kuluga ülespeab, siis jääb valitsemise õigus ainult asutaja kätte;
- b) kui kool on valla poolt asutud ja üks valla kulgaga ülespeetud saab, siis on valitsemise õigus ka valla käes; valitsemine sünnib kiriku võõrmündre herra juhutamise all lutheri usuliste valla volimeeste läbi.
- c) kui moisa herra ja vald molemad kooli asutajad on ja ühes kooli kulu kandvad, siis on soovida, et moisa herra ja vald leplikul viisil koolmeistre valitsemise pärast ühte nousse heitvad; kui niisugune kokkuleppimine korda ei läha, siis peab molemilt poolt üks kandidat kihelkonna kooli valitsusele kinnitamiseks ette pantama.

(Tal. Säär. 1860 § 594.)

§ 31.

Koolmeistre kandidat peab enne valitsemist koolivalitsuse säadmist mööda ühe koolivalitsuse liikme kuuldes koolimajas avalikult proovi lugema.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 32.

Kihelkonna koolivalitsuse käes on voimus, neid valitsejatest tema ette kinnitamiseks panna kandidate kinnitada ehk kinnitamata jätta; kaebused selle üle tuleb Kreis-Maakooli kohtusse anda.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 33.

Kinnitud koolmeistre ameti kandidatile saab ühe koolivalitsuse liikme läbi amet kätte antud.

(Al. Sääd. 1860 § 594.)

§ 34.

Kihelkonna kooli valitsuse voimus on valla koolmeistrid noomimisega karistada ja neid, kui nad kõlvatud ja ametis hooletud ehk korraliku eluviisi ei pea, ametist lahti teha, mis üle neil luba on Kreis-Maakooli kohtu otsust nõuda.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 35.

Kooli konvent valitseb kihelkonna koolmeistre nende hulgast, kellel koolmeistre attestaat on; (§ 28) aga kui koo-

livalitsus selle valitsemisega ei arva võivad rahul olla, siis neutakse otsust Kreis-Maakoeli kohtust.

(Tal. Säd. 1860 § 594.)

§ 36.

Kihelkonna koolmeister on väljaspidiste kooli asjade poolest kiriku võõrmündre herra, aga seespidiste asjade poolest kiriku õpetaja ülevaatmise all; kooli valitsusel on ainult luba teda maintseda ja noomida ning ka iseäralikul korral temale amati tööd ärakeelda (suspendiren); aga rahtrahvi ja ametist lahti võib paljalt Kreis-Maakoeli kohus moista; muidugi võib koolmeister ülema kooli kohtu otsust nouda.

(Tal. Säd. 1860 § 594.)

§ 37.

Kooli valitsuse ehk ka kooli konventi loa ehk sädmise järele võib valla kui ka kihelkonna koolmeistridele abilisi sädäda; kihelkonna koolmeistride abi valitsemine, kui nad palga kihelkonna poolt saavad, sünnib niisama kui kihelkonna koolmeistridega; aga kui kihelkonna koolmeister ise abile palga annab, siis jääb valitsemise õigus tema ja kinnitamine oma viisi kooli valitsuse kätte.

(Tal. Säd. 1860 § 594.)

6//

D. Koolide, koolmeistride ja kooli laste
ülespidamisest.

§ 38.

Valla koolimajade ning nende tarviliku kõrvaliste hoonete ehitamine ja korraspidamine on selle valla kohus, kelle jaoks ta on, kui mitte selle hääks privaatnimeste poolt abi ei ole kingitud; valla kohus on ka koolimaja kütmine ja valgustamise eest muret pidada.

(Tal. Säd. 1860 § 589. Tal. Säd. 1819 § 516 pt. 11, 13.)

§ 39.

Kui moisa herra kooli tarvis mitte maad ei anna, siis on valla õigus valla maast iga valla kooli asutamise jaoks kuni kolm vakkamaad omale võtta; (expropriiren); ometi ei tohi vald selle oma õigusega nende tallude käest, kust maad kooli tarvis äralahutakse, mitte kõige tarvilisemad ja prun-gitavamaad maatükki äravõtta. Kui vald ja maaomanik selle äralahutatud tükki pärast mitte kokku ei leppi, siis saab hind kohtu teel Tal. Säduse raam. 1860 § 44 mööda äraarvatud.

(Kõige kõrgem Ostsee komitee käsk 4. Juunil 1865.)

§ 40.

Kihelkonna kooli majade ja nende tarviliku kõrvaliste hoonete ehitamine ja korraspidamine on lutheri usu kiriku koguduse kohus, niisama ka nende kütmine ja valgustamine, kui selle heaks mitte iseäralisi lubamist ei ole.

(Tal. Säd. 1860 § 588. Tal. Säd. 1849 § 644.)

§ 41.

Kõige alamaks vallakoolmeistre palgaks - mis kuidugi suurema palga andmist ei keela - on pääle prii korteri ja kütmise arvatud:

- a) kus lutheri usuliste revisiooni meeste hingede arv kooli jaus üle 200 ei ole - kõige sündsam ja kus iial võimalik on üks maakoht, kelle suurus kõige vähem seitse taadert ilma maksuta peab olema ehk selle asemel raha palk kõige vähem 100 rubla;
- b) kus kooli jaus lutheri usuliste revisiooni meeste hingede arv üle 200 on - kõige sündsam ja kus iial võimalik üks maakoht, kelle suurus kõige vähem kümme taadert ilma maksuta peab olema ehk selle asemel kõige vähem raha palk 150 rubla.

Selle nimetud kõige alamaks palgaks on ka see maa arvatud, mis koolmeistrelle mujalt kui valla poolest, ja nimelt mõisa herra poolest pruukimiseks on antud; aga kõik muu kõrvaline sissetulek, olgu raha tema palga juure, mis mitte valla poolest ei anta, ehk palk ühe kõrvalise ameti eest, ei ole mitte luba üleval nimetud kõige alama palga summa täitmiseks arvata.

(Tal. Sääd. 1860 § 594 ja Patent 31. Mail 1871 Nr.52)

§ 42.

Valla koolmeistre pearaha peab see vald maksma, kelle juures ta teenib.

(Senati Ukas 5. Augustil 1826.)

§ 43.

Koolmeistrid võivad koolivalitsuse lubaga ainult niisugusid kõrvalisi ametid pidada, mis nende kooli ameti töö ei takkista.

(Tal. SÄäd. 1860 § 594.)

7//

§ 44.

SÄäl kus kihelkonna koolmeistre palk mitte isi viisi kindlaste säätud ei ole, nagu kiriku teenride palgad regulativi (riigi valitsuse poolt kinnitud palga saamise kirja) läbi, siis maksab terve lutheri usu kiriku kogudus tema palga ja pearaha.

(Tal. SÄäd. 1819 § 517 pt. 13.)

§ 45.

Kooli lapsed peavad kooli aeal oma vanemate ehk ka nende käest, kelle juures nad teenivad, tarviliku ülespidamist saama; aga nende laste ülespidamine, kellel muid hoolekandjaid ei ole, jääb valdade hooleks.

(Tal. SÄäd. 1819 § 516 pt. 4.)

E. Kooli kassadest.

§ 46.

Koolide kasuks ja nimelt kirjutamise ja muu kooli materjali ostmise tarvis võib igas kogukonnas kooli kassaaid säädä, kelle sissetuleks priitahtlikud rahaanded on.

(Tal. SÄäd. 1860 § 594.)

II. KOOLIDE VALITSUSEST.

A. Kihelkonna koolivalitsus.

§ 48.

Igas kihelkonnas saavad koolid kooli valitsusest ülevaadatud ja juhatud.

(Tal. SÄäd. 1860 § 596.)

§ 49.

Koolivalitsuse liikmed on: kiriku võõrmündre herra, kes sääduslikul viisil kooli konventist ameti peale valitsetud ja kooli valitsuse peamees on, - koguduse kiriku õpetaja, kihelkonna koolmeister ja kihelkonna kooli vanem.

Kui ühes kihelkonnas mittu kihelkonna koolmeistert on, siis on neist igaüks koolivalitsuse juures ainult neis asjus aruandmas, mis tema koolikonnasse puutuvad.

(Tal. SÄäd. 1860, §§ 594, 596.)

§ 50.

Kõik kihelkonna kiriku võõrmündred ja kooli vanemad valitsevad eneste hulgast kihelkonna koolivanema.

(Tal. SÄäd. 1860 § 596.)

§ 51.

Kooli valitsus valitseb iga valla kooli vanema kogukonna ametnikude ja volimeeste hulgast.

(Tal. SÄäd. 1860 § 597 ja Patent 30. Augustil 1867.)

§ 52.

Igas kogukonnas on kiriku võõrmündred ja kooli vanemad kooli valitsuse käsusalused tallitajad. Nende kohus on:

- a) iga nädal kõigevähem ükskord, kui võimalik laupäeval koolis laste kooliskäimist järele vaadata;
- b) hooletu laste vanemate ehk leiva vanemate käest ära viidetud päevade tranviraha sisse nonda ja iga kuu lõppetuses säädusliku koha pääle ära anda;
- c) kui süüalused makata ei teha ja vastu panevad, raha väljanoudmiseks kohe vallavanemat appi kutsuda;
- d) selle eest muret pidada, et koolmeister parajalaeal oma palka, säätud jagu põletuse puud, valgustuse- ja kooli materiaali aegsaste kätte saab;
- e) selle üle valvada, et kõik kooli valitsuse käsud õieti täidetud saavad.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 53.

Kooli valitsus peab oma korralist kousolemist sügisel enne kooli alustust ja kevadel Mai kuul enne konventi; pääle seda peab kooli valitsus iga kord, kui kirikuvõõrmündre herra isi ehk tema kiriku õpetaja soovimise järele seds ar-
vab tarvis olevad, kousolemist. Kousolemises on kiriku võõr-
mündre herra peamees; kiriku õpetaja paneb enamiste asju et-
te ja kirjutab kõige noupidamiste üle lühikese protokolli.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 54.

Varati pärast konventi ja kõige hiljem kuni 1. Juuni kuu päävani peab kooli valitsus kooli aruandmise kirja ja statistiku kooli-tabelid Kreis-Maakooli kohtusse saatma.

(Tal. Sääd. 1860 § 594)

§ 55.

Kihelkonna kooli valitsuse asi on:

- a) kooli valitsuse liikmete nouandmise ja arvamise järele koostööpetust ülevaadata, korraspidada ja juhatada;
- b) Kreis-Maaskooli kohtu juhatamise järele valla ja kihelkonna koolid asutada;
- c) omas janskonnas kõik valla, kihelkonna ja privat inimeste poolt ülespeetud koolisid (§ 27) ülevaadata;
(Tal. Sääd. 1860 § 594)
- d) valla koolmeistrid ameti pääle kinnitada, neid juhatada, ülevaadata ja eksimises kui tarvis karistada ning neid ka ametist lahti teha, kui nad kõlmatud, hooletud on ehk korraliku eluviisi ei pea;
- e) kihelkonna koolmeistrid üle vaadata, eksimises noemida ja kui see peaks tarvis olema ametipidamise tööd neile ärakeelda (§ 36);
(Tal. Sääd. 1860 § 594.)
- f) koolmeistride valitsuse meelevalda koolides korrale sää-
- g) ülevaadata, et valla ja kihelkonna koolide majad, kui ka nende kõrvalised hooned igapidi parajalt ehitud ja korraliste peetud saavad, ning ka selle üle, et koolmeistride palgad korralikult maksetud saavad.
(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 56.

Koolivalitsus nouab sädusliku käskude täitmiseks kõik tarviliku abi ja jõudu kooli konvendi käest ja paneb kooli-

asjade parandamiseks ja edasi saatmiseks oma nõudmisi te-
male ette.

§ 57.

Kui sädualikud ehk kooli ülemate poolt kästud nõud-
mised täitmata jäävad, siis annab kooli valitsus vallavanema-
male käsku, seda täita. Kaebused vallavanema üle, kui tema
koolikäsud täitmata jätab, tuleb kihelkonna kohtusse anda.

(Tal. Säd. 1860 § 594. Patent 30. Augustil 1867
nr.115).

B. Kihelkonna kooli konvent.

§ 58.

Kihelkonna kooli konvendi liikmed on: Rõõtle moisade
volipidajad, kiriku õpetaja, igast selle kihelkonna vallast
üks lutheri koguduse liikmede seast selle tarvis 3 aasta
pääle valitsetud saadik, ja kiriku võõrmündred, kellel vii-
mastele ainult noupidamistest luba on osa võtta; protokollil
kirjutamine on enamiste ikka kiriku õpetaja hooleks.

(Tal. Säd. 1819 § 516 pt. 19. Patent 26. Oktoobril
1870 nr.127. Patent 8. Veebruaril 1874 nr. 7.)

§ 59.

Kiriku võõrmündre herra kutsub pärast kiriku õpetajaga
läbirääkimist Mai kuul aastaliku kihelkonna koolikonventi
kokku.

(Tal. Säd. 1860 § 594.)

§ 60.

Kooli konvent, kus kooli kiriku võõrmündre herra asja
juhataja on, kuulab terve kihelkonna laste kooli

andmise kirja üle, peab nou selle üle, kuidas need vast Ülema koolikohtude poolt sissesaadetud kirjalikud käsud täide-
tud saaksid, - niisamaa kui ka kõige soovimiste ja nõudmis-
te üle, mis muu inimeste poolt kooli valitsuse läbi konven-
di ette noupidamiseks tulevad.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 61

Mis konvent on heaks arvanud, saab nii täielikult ja
lühitelt kui võimalik protokollil ramatusse kirjutud, ja kui
konvent seda õigeks tunnistanud, siis kirjutavad kiriku võõr-
mündre herra ja protokollil kirjutaja oma nime alla; kooli
konvendi protokollil ärakiri tuleb Kreis-Maakooli kohtusse
saata.

(Tal. Sääd. 1860 Nr.594.)

C. Kreis-Maakooli kohus.

§ 62.

Kreis-Maakooli kohtu liikmed on: Ülema kiriku võõrmünd-
re ameti liikmed, kaks rüütli kogu poolt valitsetud ilmlikud,
kaks konsistooriumi poolt valitsetud vaimulikud maakooli re-
videnti (koolikatsujad), ning ka kaks talurahva seisuse liik-
med, kes kihelkonna koolivanemate seast nende eneste läbi va-
litsetud saavad.

(Tal. Sääd. 1860 § 595. Kõige kõrgem käsk 2. Mail 1866
ja 18. Oktobril 1871.)

§ 63.

Täis Kreis-Maakooli kohus peab korralikult kaks kord

aastas kousolemist; esimeses kousolemises vaatab tema kõige kihelkondade koolivalitsuste poolt sisse saadetud aruandmise kirjad läbi, - peab nou ja sääjab, mis nende kirjade järele tuleb teha, annab omalt poolt kuni 1. Oktoobri kuu päévani Ülema-Maakooli kohtule selle maakonna kooliseisusest aru ja saadab ühes kõik koolivalitsuste ja revidentide aruandmise kirjad kaasa; - teises kousolemises peab tema nou Ülema-Maakooli kohtu käskude pärast, annab omalt poolt tarvilikuid käskusid kihelkonna koolivalitsustele ja peab nou ettetuleva koolikatsumiste pärast. Iseäraliku asjade pärast tuleb täis Kreis-Maakooli kohus koku iga kord kui ülem kiriku võõrmündre herra seda arvab tarvis olevad.

(Tal. Sääd. 1860 § 595.)

§ 64.

Kahe Kreis-Maakooli kohtu säädusliku kousolemise vahe seal annab Ülem kiriku võõrmündre amet kui ka Kreis-Maakooli kohus sääduse põhja pääl iga kord otsust, kui asjad rutulist toimetamist nõudvad, aga kui aeg kannab ja noupidamine näitab vaja olevad, siis peab tema enne koolirevidentide nou selle üle kuulma. Lähemas täie kohtu kousolemises peab laua registre järele kõik vahe seal eesolnud asjad kohtule ette pantama, ja kui üks kohtu liige mone moistwise pärast teist viisi arvab, siis on temal luba nouda, et häälede läbi äraarvatud saaks, kas asi nenda jääb, ehk sellepärast uneste Ülema-Maakooli kohtu käest otsust tuleks nouda.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 65.

Kreis-Maakooli kohta asi on:

- a) koigis neis kooli asjus, mis kihelkonna koolivalitsuste ja konventide poelt tema ette tulevad ja mis Ülema-Maakooli kohtusse ei puutu, otsust anda;
- b) kõik kooli asjad koduõpetusest saadik kuni kihelkonna koolideni aasta aruandmise - ehk kui juhtub tarvis olevad ka isihäralistest koolivalitsuste kirjadest, - ning iga aasta maakooli revidentide läbi ühes kreisi jaus etteveetava katsumiste läbi ülevaadata;
- c) kooli trahvi raha säada selle voimuse järele, mis temale antud on Tal. Sääd. raam. 1860 § 595.
- d) uueste asutud koolide õpetuse plaanid kinnitada ehk muuta;
- e) otsust anda, siis kui üht kooli tahetakse ärakautada ehk teisi paika ehitada;
- f) kõlvatuid, hooletuid ehk laiduväärt eluga kihelkonna koolmeistrid karistada ehk koguni ametist lahti teha;
- g) kooli asjadesse puuduvates kaebdusesse ülemat otsust anda.
(Tal. Sääd. 1860 § 595.)

§ 66.

Kreis-Maakooli kohtul on voimuz kuni kahekümne viie rublani trahvi moista ja kohalist silla kohat api kutsuda, kui sääduelikuid käska ehk ülemate poolt kästud säädusi muudu ei täideta.

(Tal. Sääd. 1860 § 595.)

D. Ülem Maakooli kohus.

§ 67.

Ülema Maakoolikohtu liikmed on: neli ülemad kiriku võõrmündre herrad (Landraatid), Liivimaa kindral-superdend ja üks Liivimaa rüüttele kogu poolt valitsetud kooli nou liige.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 68.

Ülem Maakooli kohus sääjab ise oma arvamist mõõda enesele asja talitamiste korrapidamist.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 69.

Ülem Maakooli kohus annab ühes nou rüüttele koguga maakoolide asutamise, katsumise ja juhatamise, niisama ka koolmeistride katsumise, palga ja ametisse panemise üle säädusi välja; ta sääjab oma all seisva koolivalitsuste toimetusi korraks; tema käsib Liivimaa konsistoriumi nouga, missugused raamatud peab koolides prungitama; ta annab oma all seisva koolide asjus küsimiste ja kaebduste pääle viimist otsust ja paneb une koolide asutamise ehk ka muu asja päraat arupidamist, kui ta seda arvab tarvis olevad, Landtagile ehk rüüttele konventile ette.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 70.

Ülema Maakooli kohtu asi on ka neid rüüttele kogu poolt ülespeetud koolmeistride seminariumid asutada ja sääda nende koolide koolmeistrid ametisse panna ehk ametist lahti te-

ha ja nad koolisi üle vaadata koolinõu liikme herra läbi.
(Tal. Sääd. 1860 § 600.)

III. Kooli katsumistest.

§ 71.

Rüütli kogu ja konsistoriumi poolt äravalitsetud maakooli revidendid peavad oma maakondades kolme kuni kuue aasta sees kõik koolid läbi katsuma.

(Tal. Sääd. 1860 § 594 ja kõige kõrgem käsk 18. Oktobril 1871.)

§ 72.

Kreis-Maa kooli kohus nimetab iga kord neid katsumiseks ettetulevaid kihelkondasid.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 73.

Pärast kooli revidentide poolt katsumise tärmine täandanmist kutsub kiriku võõrmündre herra kooli konventi seks päevaks kokku, kus revidentide nõudmiste ja soovimiste pärast nõu peetakse. Kooli revidentidel ei ole selle konvendi pääl mitte hääleandmise õigust. Päris protokolli alla kirjutab kiriku võõrmündre herra oma nime ja saadab seda revidentide läbi Kreis-Maakooli kohtule, aga ärakiri jääb kihelkonna kirja kogu juure.

12// (Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 74.

Kohalised koolivalitsused peavad, kui koolid mitte koolimajades katsutud ei sa, laste kasumiseks tarviliku ruumi

eest hoolt kandma ja revidentidele igapidi seda täädust ja abi andma, mis neil iganes vaja on.

(Tal. Sääd. 1860 § 596.)

§ 75.

Koduõpetuse pärast peavad koolirevidentid tähele panema:

- a) kas kõik koduse õpetuse all seisvad lapsed kodus ka õpetatud saavad;
- b) kas lapsed kodus nii palju õpivad, kui koduõpetuse säädus nõuab;
- c) kas säätud trahviraha neist välja on noutud, kes koduõpetuses hooletud on.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

§ 76.

Koolide pärast peavad koolirevidentid tähele panema:

- a) kuidas viisi kooli koha sissetulek on;
- b) kas kohane koolmeister omas ametis ka osavust ja trunust ülesnäitab;
- c) kas koolis ärajäämisi on ette tulnud ja trahvid nende eest on sisse noutud;
- d) missuguses seisuses kooliõpetuse tarvilikud asjad ja kas neid paras jagu on;
- e) kuidas viisi koolide ülevaatmist toimetakse.

(Tal. Sääd. 1850 § 594.)

§ 77.

Koolirevidentid saavad kõigis kooli asjade sõitudes küüdi hobused.

(Patent 4. Aprillil 1840.)

§ 78.

Peale neid katsumisi koolirevidentide läbi laseb Ülem-
Maakooli kohus koolisi, kus ja millal ta seda tial arvab
tarvis olevad, katsuda kooli noulikme herra läbi.

(Tal. Sääd. 1860 § 594.)

R i i g a , Juuli kuul, aastal 1874.

Liivimaa Ülem-Maakooli
kohus

13//

Eiivimaa Lutheri usu maakoolide õpetuse plaanid (1874)¹

ÜLEÜLDSED SÄÄDUSED

1.

Õpetamise põhjaks on arvata:

1. Kõik õpetus olgu tuuma ja viisi poolest selge ja tõsi. Seepärast ärgu antku koolmeister ialgi üht tundi ettevalmistamata, ta rääkigu lühidelt ja tuumakalt õpetuse juures ja panga iseennast alati õieti tähele.

2. "Kõik õpetus olgu näitlik ja laste jõudu mõõda". Seepärast hoitgu koolmeister lapsi masina viisil pähe õpimise eest ja püütgu nende tähelepanemist alati ergul hoida; nimelt pruukigu tema seks koolitahvel, ärgu mingu ülearu ruttu edasi ja tuletagu õpetud asja sagedaste meele.

3. "Kõik õpetus peab laste vaimu kasvatama ja nenda olema, et kõik nende vaimu jõud loomulikult ja kõikipidi äratud saab." Seepärast olgu koolmeister kindlaste oma koolisäädust mõõda käies laste vastu alati lahke, pidagu lapsi sõnakuulmises, korralikus elu viisis, olgu kasin nii hästi kiitmises kui laitmises ja pidagu kõik oma õpetusi ühte viisi kalliks.

2.

Kooli korrapidamise poolest on nimetada:

1. Lühike palve enne ja pärast ennelõuna tunde ja õhtu

¹ Riia, 1874.

enne magamaminemist, see on hommiku-, lõuna- ja õhtupalve.

2. Kindel koolitundide ja vaheaae pidamine.

3. Korraspidamine ja puhtus kooli- ja magamise-tuas, mis tarvis koolmeister lagte seast ülemaatjaid sääjab, kelle kätte kõige vähem üks nädal veikesed kooliteimetused, nii kui laudade pealt tolmu pühkimine j.ne.e. antakse.

4. Korrapidamine ja puhtus koolilaste eneste juures, niisama ka kooli- ja kirjutuse-raamatudes.

5. Laste sala etteütlemise ärakautamine tundide ajal; rääkimine ja lugemine kooris sündigu ainult koolmeistre käsu peale.

6. Hoolekandmine selle eest, et lapsed selgeste räägivad ja täieliku kõnega kostvad.

§ 3.

1// Iga lapse tarvis olgu siniseks ehk helehalliks värvi-
tud koolituas 100, ehk hea luhvti puhastamise lõõridega 90
kuppits-jalga ruumi; tuba peab selge, hea luhvtiga, soe ja
sellepärast kui vähegi võimalik hommiku ehk lõune-hommiku
pooltoppel aknadega ehitud ja pimedal aasta ajal parajalt
valgustud olema. Koolilaude ja pinke peab nii palju kui tar-
vis ja nenda tehtud ja säetud olema, et kõik lapsed ilma
ihutervisele viga saamata istuda ja tööd teha võivad; lau-
dade peal olgu tindiklaasid ja peale selle igas koolituas
üks kooli tahvel, selle kõrvas aluse peal üks kateeder ehk
õpetamise laud lukuga, üks kap ehk riijul raamatude, krii-
di ja shvammi hoidmise tarvis, niisama ka üks tunni kell.

§ 4.

Säädukslikud Maakoolid on valla- ja kihelkonna koolid.

V A L L A K O O L

§ 5.

Valla kooliskäimisele peab kodune õpetus ettevalmista--
ma; aga sellest ei või rohkem nõuda, kui selget lugemist 2
ehk 3 katekismuse peatükide sõnade tundmist, mõned kiriku
laulu viisid ja Üks kõrd üks.

§ 6.

Kõik koolikõrra lapsed, poisid kui tüdrukud, kes 10 aas-
taid vanaks saanud, pantakse sügise valla kooli, kus nad kõi-
ge vähem kolm talve peavad käima; kooli aeg hakkab sädust
mööda 1. kõige hiljem 15. Oktoobril ja kestab kuni poole Ap-
rilli kuuni teisel aastal.

§ 7.

Kooli õpetused on: usuõpetus, emakeel, rehkendamine, geo-
graafia, laulmine, turnimine ja tüdrukutele veel naisterahva
näputöö. Soovimise peale võib koolivalitsuse lubada ka saksa-
ja venekeelt õpetada.

§ 8.

Iga valla koolis peavad need tarvilikud õpetamise riia-
dad olema:

- 1) üks raamat kõigist koolis pruugitavatest raamatu-
dest;
- 2) üks gloobus;
- 3) Euroopa-, Läänemere kubermangude- ja Pelästiina
seinakaardid;

- 4) üks mänguriist, olgu viiul, klaver, orel ehk harmoonium; menokerd (ühekeelega mänguriist) ei mõu;
- 5) liineaal;
- 6) rehkendamise riist;
- 7) Piibli- ja lauluraamat.

§ 9.

Õpetuste- ja tunniplaanid peavad koolitus alati käepärast olema; peale selle olgu koolmeistrel üks pävaraamat läbivõetud õpetuste ülesmärkimiseks, laste nimekiri, kus viidetud päevad märgivad, laste mõistuse kiri, kodulaste nimekiri, ja kui võimalik kooli kroonika ehk aearaamat; laste mõistusekiri saab muidugi paigal hoitud.

§ 10.

Igatühel valla koolilapsel peab olema:

- 1) kooli-lugemise raamat;
- 2) Uus Testament, lauluraamat, Piiblilugude raamat ja katekismus;
- 3) üks tahvel, krihvel ja liiniaal;
- 4) üks kalligraafia üks ortograafia raamat;
- 5) vanema lastele üks veikene geograafia raamat.

§ 11.

Valla kool on kas üheklassiga kool ühe ainsa koolmeistriga, kes lapsi kolmes iseäralikus jaus ühekõrraga õpetab, ehk kahe või mitme klassiga, kus 2 ja ka rohkem koolmeistrid õpetavad, ehk ka üks kõrgem valla kool, kus muist lapsi ka suvel õpetust saavad.

Lisa: Üheklassiga valla koolis, kus mittu jagu lapsi

on, peab parema õpetamise kui ka laste kasvata-
mise pärast koolmeistre korraliku hoolekandmise
al laste eneste seast abi saama.

§ 12.

Kui ka igas ühes iseäralikus jaus voi klassis lapsed
sastakonna järele üheskoos on, siiski ei pea alamast klas-
sist ülemasse klassi laps mitte vanaduse, vaid paljalt mois-
tuse järele võetama.

§ 13.

Need lapsed, kes ülema klassi korra pärast läbi teinud,
saavad täit tunnistust, mis läbi neid kihelkonna kooli
ilma iseäraliku eksamenita vastuvõetakse. Aga kui moni kool-
meister niisugust tunnistust kõlvatul viisil annab, siis võib
kooli valitsus seda tunnistuse andmise õigust mõneks aaks
tema käest ära võtta.

ÜHEKLASSIGA VALLA KOOL

§ 14.

Üheklassiga valla koolis saavad õpetused tunnide peale
sedaviisi ärajaatud:

	Alam jagu.	Keskmine jagu.	Ülem jagu.
Usuõpetus	5 tundi	5 tundi	5 tundi.
Emakeel	12 "	10 "	8 "
Rehkendamine	6 "	6 "	6 "
Laulmine	3 "	3 "	3 "
Turnimine poistel	3 "	3 "	3 "
Näputöö tüdrukudel			
Geograafia	- "	2 "	2 "

Saksakeel	- tundi	- tundi	2 tundi
Venekeel	- "	- "	2 "
	29	29	31

L i s a : Viimase otsas on kaks tunni plaani neile, kes seda pruukida tahavad, juure lisatud. A. üks alam ja B üks täielisem õpetamise abilistega.

§ 15.

Uus õpetus.

3//

...

§ 16.

E m a k e e l .

1. Õpetuse eesmärk.

Teise inimese suusõnaga ehk kirjalikult avaldud mõtete arusaamine ja suusõnaga ja kirjalikult nii puhtalt kui võimalik oma ja võera mõtete väljajutamine.

2. Õpetuse ärajagamine.

Selle õpetuse juures peab rääkimist, lugemist ja kirjutamist harjutadama.

a) Harjutamine rääkimises.

Seks ei ole mitte iseäraliku tunde tarvis säada, sest et see isegi igas klassis alati kirjutamises ja lugemises ettetuleb. Kui koolmeister seda mõistab ja koolivalitsus seks luba annab, võib alamas klassis mõni tund näitliku õpetamiseks ette võtta. Alamas klassis peab muudugi hoolt kannatama, et laps iga sõna, mis ta loeb ehk kirjutab, õigete ja selgeste väljajutleb ja alati täieliku, lühikese kõnega

vastab; keskmises klassis õppigu tema ka pikemas kõnes selguste ja ilma vigata rääkima; ülemas klassis oma kui võera mõtted peatas ja mõistlikus kõnes avaldama. Igas klassis on lastel sündsad lugemise tükid peha õppida ja nädalas üks kord ehk millal tahes üles ütelda, nimelt laulud ehk ka liht kõnega lugud.

b) Harjutamine lugemises.

Enne lugema õppimist harjutagu lapsed lühikest kõnet sõnadeks, sõnad silvideks ja silbid hääledeks ärajagama ja siis jälle hääled sõnadeks kokku säädma. Et enamiste kõik lapsed kooli talle juba lugeda mõistvad, siis ei või kirjutuse-lugemise õpetamise viisi koolis mitte enam pruukida; aga et lapsed oma emade käest veerimist alvaste on õppinud, siis õpetagu koolmeister neile alamas klassis seda veel uueste, ja kui koolmeister seda mõistab, harjutagu tema neid lauteerima (hääletama), et see aega mõõda pruugitavaks saaks (6 tundi). Keskmises klassis peab lapsi nii kaugemale juhata-dama, et nemad lugemise raamatust nii heasti laulud kui liht kõnega tükid ilma vigata ja selge mõistusega lugeda mõistvad. (5 tundi.) Ülemas klassis peavad lapsed raskemad tükid lugemise raamatust, ehk ka seitungi lehest, kergeste ja õige rõhuga ettelugema; aga seejuures saagu alati tähele pandud, et lapsed loetud tükidest ka arusaavad ja peast juttus-tada mõistvad. (3 tundi.)

c) Harjutamine kirjutamises.

Alamas klassis peab kõige esite see peale vaadatama, et lapsed õigel viisil istuvad ja kirjutuse riistad niisama õigel viisil käes hoidvad, siis tehku nemad veikesed ja

5//

suured tähed kirjutuse säädust mõõda järele, niisama ka numrid. Nende harjutamiste abiks võib ka tahvle peale jooned võrgu viisil ette tõmmata. Silm ja kõrv saagu lugemise juures harjutatud, ka ortograafiat tähele panema (6 tundi) Keskmises klassis hakkaka iluskirjutamisega peale ja seks kirjutagu koolmeister suure keeli tahvle peale lühikesed kõned kalligraafia viisil ette; ja lapsed kirjutagu seda kirjutamise raamatusse. Õige kirjutus peab ära kirjutamisega lugemise raamatust peale hakkama; see peale kirjutagu lapsed ilma raamatu abita peast üht päha õpitud tüki, ja siis õige kirjutamise kinnitamiseks dikteerimise järele. Õige kirjutamise edasijõudmise nähasaamiseks saagu iga kuu lõpetusel proovi kirjutust dikteerimise järele ettevõetud (5 tundi.) Ülemas klassis peab ortograafia ja kalligraafia enam harjutadama; senna juure tulgu veel lühikesed kirjasäädmised lastele tutva asjade üle juttustamise viisil ning kirjade ja nende adresside tegemise juhatamine; üleskirjutadav asi saagu enne läbi räägitud (5 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Lugemises on lugemise raamat õpetamisele põhjaks. See juures olgu tähele panna: kõige pealt lugegu ja juttustagu koolmeister üht tüki lastele ette, kes seda esiti üksikult, siis peale koolmeistre äraselletamist uueste ka hulgal ette loevad ja oma sõnadega juttustavad. Seesugused läbiräägitud tükke kui ka pärast lauldavaid laulu salme võib lasta päha õppida, peast kirjutada ehk ka dikteerimiseks pruunkida. Kalligraafiat peab, kui koolmeistre käekiri mitte koguni hea ei ole, sündsä eeskirjade järele harjutadama; nende juures

voib ka, kui koolmeister arvab kasuliku olevat, alamas klassis lasta takti järele kirjutada. Dikteerimise juures hoidku koolmeister segase, ülearu rutulise ja mittu kõrda etteütlemise eest. Dikteerimised, kui ka muud ortograafia harjutamised ärgu jäägu ilial parandamata, kas tehku koolmeister seda ise, ehk lasku lapsi iga üks enesel voi teine teisel vead raamatu järele märkida ja siis vaatagu tema seda läbi. Mõned ilma aegu keele murded saagu aega mõõra ärakautud. Ülemas klassis saagu lugemise ja kirjutuse tunnides lapsed nii kui võimalik keele õpetusega see ona pea-aea ja omanduse sõna, nende pea muutmist, liht kõne kokku säädmine kui ka kirja märgide pruukimisega tutvaks tehtud. Viimaste tähendamist ja nende pikkust voib lugemise tunnil äraselletada; heale puhkamise vahet voib lasta nuaridega äralugeda.

§ 17.

Rehkendamine (6 tundi.)

1. Õpetuse eesmärk.

Rehkendamise õpetus andku lastele seda moistust kätte nuaridega arusaadavalt ümberkäia, et nemad omas igapävaases elus ettejuhtuva asjade juures neid võivad pruukida; niisama peab ta neid ka selge mõtlemisele ja õieti rääkimisele juhatama.

2. Õpetuse ärajagamine.

Alamas klassis peab näitlikult rehkendamise riista abi nõgal arvudega kuni 100ⁿⁱ enamiste peast rehkendatama, aga ka nummereerimist ja tahvle rehkendamist nende sama arvudega näidatama, kui ka lapsi aega mõõda kõige van pruugita-

vana mõõdude ja kaaludega tutvaks tehtama. Keskmises klassis tulevad harjutamised liht nelja rehkendamise ja suurema arvudega, kui ka tutvaks tegemine liht surnud nuurite ja rehkendamised nimearvudega ette, kus juures aga peab ilma seega suure arvude eest hoitama ja ainult ülesanded antama, mis rahva eluga kokku sünnivad. Ülemas klassis õpiga lapsed täielikult nime arvudega ümbermuutmist, liht kolme liikme ja liht murruarvudega rehkendamist. Viimaste juures peab lastele enamiste rehkendamine esimeste murruarvudega (1/2 kuni 1/10) kindlaste selgeks tehtama.

6//

3. Õpetamise viis.

Rehkendamises tuleb tähele panna: et õpetus mitte lastest arusaamata massina viisil ei saaks antud, vaid et need ise sest näitmise ja harjutamise läbi aru saavad. Alamas klassis on selge ja õige rääkimise ja puhta nuuride kirjutamise juures "Ühe korra Ühe" kindla põhaõpimise peale vaadata ja selle tarvis näitmiseks rehkendamise riista pruukida. Kahes ülemas klassis on soovida, et lapsed omale trükitud ülesannete raamatud muretsevad. - Uue rehkendamise ja näitise juures peab enne rehkendamist tahvli peal pesst arvamine ette võetama. Kõikis klassides olgu lapsed nii kaugel juhataja, et need oma ülesannid mitmel viisil välja rehkendavad ja kiirusega ülesarvama harjutavad. Mitte midagi ei pea paljalt massina viisil harjutadama, vaid lapsed peavad alati oma ülesannete väljarehkendamise juures omast tööst aru andma.

1. Geograafia 2 tundi.

1. Õpetuse eesmärk.

Üleüldne tähtmine maakerast, inimeste lugude ja tegude elupaigast ja nimelt tutvastegemine isamaaga ja tema vastu armastuse äratamine.

2. Õpetuse ärajagamine.

Keskmisses klassis hakab Geograafia õpetus isamaa tundmisega peale. Koolmeister tehku, kui ta võib, suure tahvli peale kodupaiga kaard, ja mingi seal õpetamisega edasi kihelkonna, kreisi ja kubermangu peale. Siis tulgu ülemaas klassis lühidalt maakera nägu ja liikumine, päeva ja aasta aegade muutmine, tsoonid, viis maailma maad ja viis okeani, laiemalt Euroopa ja nimelt Venemaa. Õpetadava Geograafia piiri ei voi täielikumalt nimetada, sest et koolide seisus veel mitmesugune on.

L i s a . Kui koolmeistril kaardi tegemine raske on, võib tema näitmiseks selle nii kui iga seinakendamise juures suure tahvli peale tundi seal kergema etteseihkendamiseks pää asjad enne tunde ülesotsida ja enesele selgeks teha.

3. Õpetamise viis.

Pärast kodumaa ilmakaardi õpetust peab koolilastele maakaardid ja viimati ka globus äraselletadama. Geograafia õpetust ei pea ilma nendeta üldgi antama. Paljalt nimesid nimetada ei sünni, vaid õpetadav asi tulgu näitlikult kui selge pilt silma ette panna.

L i s a : Kui koolmeister võib, andku ta historia õpetust lühidelt aga näitlikult kõige kuulsama inimeste elulugu üle; ometi ei ole see mitte üleüldne nõudmine, vaid esiti saagu historia ja loomuse õpetusest aga nii palju antud, kui seda lugemise raamatu juure võib lisada.

§ 19.

Laulmine 3 tundi.

1. Õpetuse eesmärk.

Laulmise õpetuse läbi, mis väga suur inimese südame ja meele harimise abimees on, saagu lastele võimalikuks tehtud, rõõmus ja kurvastuses oma südame lugu parajal viisil healega ülestunnistada, kui ka kiriklikust koguduse laulmisest osa võtta.

7//

2. Õpetuse ärajagamine.

Alama klassis saagu kõrvakuulmine ettemängitava tooni de vahetegemise ja heale järele laulmise läbi, kui ka tooni de pikikuse vahetegemised harjutatud; senna juure olgu veel lühikesed ilmalikud laulud ja kerged koraalid (kiriku laulud) lisada. Kahea ülemas klassis on tooni redel täielikult ja jau viisi edasi ja tagasi mitme suguse takti järele ja kõvema, ehk tasasema healega, nii kui noodi tundmine ja mitme sugune tekti viis harjutada. Ilmaliku laulude ja koraalide laulmises peab aega mõõda kergematest raskemate juure edasi mintama.

3. Õpetamise viis.

Olgu süntsa ihu pidamise, su õige lahtitegemise, hea-

lede hea väljastlemise ja õige heale ülesvõtmise peale vaadata. Valla koolis ei pea mitte enam kui kahehealega laulmist ette võetama. Ei pea mõlemad healad mitte nende ärajaetama, et tüdrukud ainult Tiiskanti ja poisid aga Alti laulvad; iga kooli laps ei pea paljalt kooris, vaid kui võimalik ka üksinda kindlaste ja õieti laulma.

§ 20.

Seihkendamise.

Kui koolmeister võib, antku ta ergema lastele mitme vormilise asjade üle õpetust, kui ka seihkendamise juhendamist; selle juures on tähele panna, mis kihelkonnakooli seihkendamise üle on öeldud.

§ 21.

Turnimine 3 tundi.

Turnimisel, kellest paljalt poisid osa võtavad, ei ole paljalt see eesmärk, lastele, kes ei ole harjunud kaua vagnis istuma, täieliku ihuliikumist pakkuda, vaid ka nende ihu kärmust kasvatada ja neid väeteenistusele valmistada, aga et lapsed enamiste paljalt talvel koolis käivad, võib turnimine ainult mõnes harjutuses ja kerges mängimises ette võtta.

L i s a . Nii kaua kui poisse turnimises, ja, kui see sünnib, venekeelses õpetatakse, sünniks tüdrukutele naesterahva näputöödes kudumist õmmelust, paikamist ja nõelumist näidata; selle õpetaja selletagu tööde ilusaste ära ja säädgu tüdrukuid kui võimalik jaa kaupa töösse.

§ 22.

Saksaakeel 2 tundi. Venekeel 2 tundi.

Kui ühes valla koolis õpetust ka Saksa- ja Venekeeles nõuetakse, siis sündigu see kihelkonnakooli õpetuse plaani §§ järele.

8//

KAHE- EHK MITMEKLASSIGA VALLA KOOL.

§ 23.

Kui ühes valla koolis võimalik on kaks ehk rohkem klassi sähäda, siis oleks parem, et nende sees ainult õpetuse poolest vahet peaks tehtama, kui et neid seks pruugitakse, poisid tüdrukutest lahutada.

§ 24.

Kahe- ehk mitmeklassiga valla koolides antakse õpetust üheklassiga kooli õpetuse plaani järele; aga tunni plaan seab nii palju muudetud, et kõik õpetused kahe, voi mitme koolimeistre suurema õpetamise jõu pärast muidugi sügavamalt antakse.

KÕRGEM VALLA KOOL.

§ 25.

Kui üks valla kool kaugel omast kihelkonna koolist on ja sellepärast selle asemel suuremat õpetust tahab anda ja teda seda viisi sisse sähatakse, et targemad lapsed ka suvel koolis käivad, siis olgu tal kihelkonnakooli alama klassi plaan; kui seal aga lapsed on, kes mitte kihelkonnakooli ei läha, vaid paljalt oma valla kooli õpetust täiendada tahavad, siis võib Saksa- ja Venekeele sügavam õpetus mahajähäda

ja neid tunde laste moistuse järele teiste õpetuse asjade peale ärajagada.

Õpetuse meeletuletamised.

§ 26.

Et lapsed, kes valla kooli läbi käinud ja mitte kihelkonnakooli läinud, oma koolis õpitud asja ära ei unusta ja ka neil, kes seda soovivad, võimalik oleks veel edasi õppida, saagu kõigis valla koolides seks iseäralikud päevad ehk nädalad õpetuse meeletuletamiseks säetud.

§ 27.

Nende meeletuletamiste tarvis peab talvel kõige vähem 12 päeva säetama, kus koolmeister päris-kooli lapsi võib laste kodumina; aga kui koolivalitsused arvavad tarvis olevad, võib ka meeletuletamise päevi rohkem säada. Suvel tulgu igal kuul ühel ainsal päeval päris- kui kodulapsed õpetuse meeletuletamiseks kokku. Koolmeister tarvitagu neil päevil oma keelele 2 tundi ja iga muu õpetuse peale 1 tund.

§ 28.

Et need meeletuletamised õieti kasulikud oleksid, püüdu koolmeister, kui tema nõdrama koolilastele enneõpitud asja paljalt lühidelt meele tuletab, ka targemaid edasi juhatada ja nende sees oma enese tööga edasi õppimise himu äratada; see voiks nenda sündida, et ta häist raamatudest sündisid tükid lugeda, tulevaks korraks kirjalikult ülessäada ja kaasa tuua laseb, ehk et ta tähtsa juhtumiste kõrvas ka Geograafiast täielikumalt selletab, ehk rehkendamise õpetuse

edanemiseks raskemaid rahva eluga kokku stüdivaid ülesannid tunnis kui kodus teha ülesannab.

KIHELKONNAKOOL

§ 29.

Kihelkonnakool, kuhu ainult valla koolist läbikäinud, ehk ka selle arulise eestundmisega lapsi vastu võetakse, peab neid, kes täielikumat ja kõrgemat õpetust soovivad, kui valla kool annab, nii kaugele õpetama, et nad edespidi kõrgema koolidesse võivad minna, ehk kui nad seda ei taha, neid õppimises täielikumalt edasi juhatama.

§ 30.

Kihelkonnakoolis ühe koolmeistriga peab õpetust ühe korraga kahe jaus, - aga kahe koolmeistriga kahe iseäralikus klassis antama. Alamas jaus või klassis saagu õpetus ema keele läbi antud, nii sama ülemates klassides paljalt usu õpetus; tõised õpetused saksakeeles.

§ 31.

Kihelkonnakooli aeg, kui lapsed kõik aasta otsa seal käivad, kestab kaks aastat, nenda et iga klass ühe aastaga saab läbi tehtud; ometi ei pea lapsi alamast klassist ülemas- se kooliskäimise aea, vaid paljalt moistuse järele võetama. Selle eest peab hoolt kantama, et talvekool aastakooliks saab. Kui kihelkonnakoolis veel kõrgemat õpetust peaks soovitama, siis võib koolile üht kõrgemat klassi juure lisada, seks on aga Kreis-Maakooli kohtu õpetuse plaani kinnitamist tarvis.

§ 32.

Kui koolilaste mõistusega koolist ära minnes rahul ol-
lakse, siis saavad need täit lahtilaskmise tunniatust.

§ 33.

Peale õpetuse riistade valla koolides tarvitab kihel-
konnakool veel kaks plaani-gloobid ja loomuse õpetuse tar-
vis ka sündsad pildid; see eest jäägu rehkendamise riist
kõrvale. Õpetuse plaanid, päeva raamat õpetuse ülesmärkimi-
seks, viidetud päevade ja laste mõistuse kiri on ka igas ki-
helkonnakoolis tarvis; kooli kroonika ei pea siin mitte puu-
duma; kõikidest koolilastest prungitavatest raamatudest üks
raamat ja Geograafia õpetuse tarvis üks kooli atlas tulevad
veel juure.

§ 34.

Igas kihelkonnakoolis saavad õpetuse asjad kahes jaus
või klassis tunnide peale nenda ärajaetud:

	II. klass	I. klass
Usuõpetus	4 tundi	4 tundi
Emakeel	5 "	2 "
Saksakeel	5 "	6 "
Venekeel	3 "	3 "
Rehkendamine	5 "	4 "
Geograafia	2 "	2 "
Sündinud asjade jutustamine . .	2 "	2 "
Loomuse tundmine	- "	3 "
Seihkendamine	1 "	2 "
Laulmine	2 "	2 "

Turnimine	2 tundi	2 tundi
Aiatöö	2 "	2 "
	33 tundi	34 tundi

10//

Kihelkonnakoõlide asutamises oleks soovida, et tütarlastel poistest äralahutatud isepaigas kool oleks. Tütarlaste kihelkonna koolile saab edespäi õpetuse plaan tulema; kus aga poisse ja tüdrukuid veel ühes koos õpetakse, võib tüdrukutele nii kaua naesterahva näputöö õpetust ettevõtta, kui poistele venekeele, turnimise ja kõrgema rehkendamise tunnid antakse.

§ 35.

Usu õpetus.

11//

...

§ 36.

Emakeel.

1. Õpetuse eesmärk.

Lapsed mõistku suu sõnaga ja kirjalikult oma ja võõra mõttid karmeste välja rääkida ja tundgu kõige paremad raamatud emakeele kirja varast.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass: Lugemine ja päha õpitud asja ülesütlemine, pealegi sõnaseltside muutmise kui ka kõnede säädmise tundmine. (2 tundi)

Ortograafia ja iga kahe nädala pärast üks kirjasäädmine. (2 tundi.)

Kalligraafia. (1 tund.)

1. klass: Lugemine, sõna seltside ja kõnesäädmise täielisem õpetus. (Periode.) (1 tund.)

Kalligraafia. (1 tund.)

11//

3. Õpetamise viis.

Selge ja ladusa lugemise ja rääkimise, kirjutamise raamatute puhta hoidmise, kui ka kirja-kirjutamise ja nende aadresside, lühikese protokollide ja kontraktide tegemise eest peab hoolt kantama.

§ 37.

Saksa keel.

1. Õpetuse eesmärk.

Lapsi saksa keele tundmises nii kaugele juhatada, et nad seega kõrgemate koolidesse kõlbavad, ehk ka kodus saksa keeli raamatute abiga ise seda võivad edasi õppida.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass: Tutvaks tegemine saksakeelega süntsa õppimise raamatute järele, mis juures nimelt saksa keele rohke sõnade päha õppimise eest peab hoolt kantama. (2 tundi.)

Lugemine. (1 tund.)

Saksa keeli kirjutamine. (2 tundi.)

1. klass. Saksa keeli lugemine grammatikuga, kõnelemise ja kirjamärgidega. (4 tundi.)

Ortograafia harjutamised ja viimses poole aastas iga kahe nädala pärast üks saksakeeli kirjasäädmise, mis esiteks ühe lugemise tüki üm-

berpanemine saksa keelesse ja pärast üks peastjutustamine võib olla. (2 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Olgu selge ja puhta saksa keele välja ütlemise, seal juures ema keelesse ümber panemiseja saksa keele ise viisi tähele panemise peale vaadata.

§ 38.

Vene keel.

1. Õpetuse eesmärk.

Valla koolis õpitud asja täiendamine ja valmistamine ühe kõrgema kooli, nii kui kreiskooli ehk Seminari vastu.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass: Harjutamised puhtas lugemises ja enamiste niisuguste liht kõnede dikteerimises, mis kergeste ema keelesse võib ümber panna, kui ka kõige enam pruugitavama sõnadeja lühikeste kõnede päha õppimine (2 tundi.)

Venekeele grammatika, pea- ja omanduse-sõnade muutmise. (1 tund.)

1. klass: Harjutamised lugemises ja dikteerimises. (2 tundi.)

Grammatika aea-sõna päris muutmise. (1 tund.)

3. Õpetamise viis.

Saagu puhta välja ütlemise ja rohke sõna päha õppimise peale vaadatud.

Rehkendamine.

1. Õpetuse eesmärk.

Selgus ja kärmus liht rehkendamises, niisama ka harju-

tamine selge mõtlemises ja õieti rääkimises, mis kuidugi
rehkendamise õpetuse juures alati tarvis on.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass. 1. poolaastas. Täiendamine nimearvude ümber-
muutmises, aea- ja ühekordse kolme liikme ar-
vamisest. 2. poolaastas. 4 jagu kümnendiku-
ja liht murruks, mitme korane kolme liikme
arvamine. (5 tundi.)

1. klass: Raha kasvu arvamine, tarvitatud rehkendami-
ne, kus alati tagasi peab juhatadama ühede
peale. (3 tundi). Näitlikul viisil saagu ka
vormide põhjal õpetus antud. Planimetri kuni
parallelogramme, kolmenukaliste kongruent-
si, lagendikude ja kehade õpetuseni (1 tund.)

3. Õpetamise viis.

Õpetamise viisi poolest tuleb tähele panna, mis sellest
valla kooli juures õeldi; peast rehkendamine käigu uue reh-
kendamise viisi juures enne tahvle rehkendamist; lapsed pea-
vad alati oma ülesannete väljarehkendamise juures omast tööst
aru andma.

§ 40.

Geograafia.

1. Õpetuse eesmärk.

Valla koolis õpitud asja täiendamine ja valmistamine kõr-
gema koolide vastu.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass. Kodumaa ja Läänekubermangude Geograafia. Pea

ilmumised luhvti sees, silma- ehk taeva-piir, pääv, kuu, tähed, pääva- ja aasta-aead. Maa-
kera nägu ja liikumine, joonde võrk kaardi
peal. Peaasjad kuivast maast ja okeanidest.
(2 tundi.)

1. klass: Eiroopa mäed, jõed, järved ja riigid, iseäranis Venemaa. (2 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Õpetusel käigu alati näitus kaardi ja gloobuse peal ühes; tema pütüdü alati igas kohas nimetamise väärt asju kokkuvõtta ja seal juures nimelt rahva ihuliku ja vaimuliku moodu ja viisi tähele panna. Iialgi ei pea ta lahjal viisil palju nimesid ja arvusi päha õpetama. Lapsed õppigu kaardil maalima.

13//

§ 41.

Sündinud asjade jutustamine.

1. Õpetuse eesmärk.

Inimeste elust ja selle muutmisest jumaliku juhataja kät ära tunda ja seal juures kooli lapsi kuulsa inimeste eesmärgide läbi viisipäralikult vaimu poolest ülendada ja kinnitada.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass: Kolmest aeast kuulsa meeste elulugud, nimelt Kreeka- ja Roomarahva kõige vanemast aeast. Persia ja Kartagu sõa aeg, esimesed Rooma keisrid, Karl Suur, Friedrich I., Kolumbus, 30.aastane sõda, Peeter Suur, Friedrich Suur ja n.e.
(2 tundi.)

1. klass: Sügavam vaimu harimise tundmine kõigis aegades ja ühes sellega sündinud lugude ja aea ar-

vude üleüldine tähele panemine. Lõpetuseks lühidelt isamaa histooria. (2 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Koolmeister juttustagu peast ja näitlikult, tema ärgu mõistgu asja mitte ilma õiguseta hukka, ega ärgu viitku eega laialise ja lahja manitsusega. - Näituseks peab tundides seinakaard abiks võetama.

§ 42.

Loomuse tundmine.

1. Õpetuse eesmärk.

Selle õpetuse eesmärk ei ole mitte ainult kodumaa tähtsama loomuse andide tundmine, vaid ka tähelepanemise, mõistuse ja korraliku meele äratamine, niisama ka haritud meele ja uskliku südame elavaks tegemine.

2. Õpetuse ärajagamine.

1. klass: a. Loomuse õpetus. Suvel põllumehele kõige tutvamate ja tähtsamate kodumaa taimede selletamine. Talvel inimese ihu ja tähtsamate kodumaa elajate ja kivide selletamine. - b. Viisika õpetus. Kõvade, vedela ja luhvti vormilise asjade omandused. Magneeti väe pea ilmumised, õpetuse põhjus elektri väest, soojast, valgusest ja healekumast. (3 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Õpetus olgu nii palju kui võimalik näitlik ja praugitagu seks, kui iial võimalik looduse riigide asjad ehk nendest pildid ja viisika õpetuses näitlikud katsed.

§ 43.

Seihkendamine.

1. Õpetuse eesmärk.

Tähelepanemise võim, kui ka iluduse, puhtuse ja kõrraliku olemise meele märkus peab äratadama ja käsi ja silm haritama.

2. Õpetuse ärajagamine.

2. klass: Joonetamine. (1 tund.)

1. klass: Lihtvormilised asjad suurema ehk veiksama mõõdu järele, kui eeskiri ise on, niisama ka ilma eeskirjata asja enese järele. (2 tundi.)

3. Õpetamise viis.

Kõik mis seihkentakse peab nii teraselt äraselletadama, et lapsed sest täieste aru saavad.

§ 44.

Laulmine.

1. Õpetuse eesmärk.

Valla koolis õpitud asja täiendamine.

2. Õpetuse ärajagamine.

Mõlemad klassid saavad õpetust ühes koos. Noodide tundmine, heale ja tooni ülesvõtmise ja takti harjutamine. Ühe healega koraalid ja kahe healega ilmlikud laulud on äraõppida, niisamaka mõnikord laulu koorid suuril pühil kirikus laulda. (2 tundi.)

3. Opetamise viis.

Tooni ja heale harjutamised olgu igal tunnil moni minut ette võtta. Laulusõnad on lastele äraselletada, aga kiri-

ku laulude sõnad peavad nemad päha õppima; üleühtse on soovida, et kõik laulusõnad peas oleksid.

§ 45.

Turnimine ja aiatöö.

Turnimine nii kui aiatöö ei pea lastele mitte ainult ihuliikumist harjutama, vaid esimene kasvataja ka nende iuhärrmüst ja tõine juhataja neid seda tööd viisipäralikult ja armastusega tegema. Kus võimalik on riistu muretseda ja koolmeister turnimist mõistab, võib hakkatust riistade harjutamisega ette võtta; pea asi olgu aga ihu painutamine ja turnimäng. (2 tundi.)

Aiatöö õpetuse üle ei voi mitte piiri panna, sest et koolmeistriõe mõistus selle poolest veel mitme sugune on; aga soovida on aia vilja tegemise ja vilja puude narimise ja jakkamise üle juhataust anda. Talvel olgu aiatöö tunnides laulmine ettevõtta. (2 tundi.)

15//

Lõpesanad.

§ 46.

Koolis käimist kui ka laste meeletuletamise päävad pangu koolmeister kirja. Viidetud päävad olgu trahvida, aga koolmeistrelle on nõu anda, et ta mitte ainult kohtu abiga, vaid tõsise sõbraliku manitsemisega vanematele ja lastele koolis käimist kui üht pühakohust südamesse istutab, ja üleühtse on temale nõu anda lastevanematega ja endiste koolilastega sõpruses ja armastuses elada, et seeläbi koolitöö õnnistus vanade kui noorte juures kasvaks.

§ 47.

Kui üks kihelkonna keolivalitsus mõne kooli juures ar-
vab selle õpetuse plaani muutmist tarvis olevad, siis peab
ta seks Kreis Maakooli kohtust luba paluma.

§ 48.

Kreis Maakooli kohtu asi on nimetada, missugused õpe-
tuse raamatud ja joonekirjad kooli asjade ülesmärkimiseks
oma maakonna koolides peab praugitadama.

Riigas, Jaanuari kuul 1874.

Liivimaa Ülem-Maakooli
kohus.

16//

A. Üheklassiga valla kooli ilma laste seast saatud abita tunniplaan.

Tu- nid	Esmaspäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Lauba
8		Piibli lugud 1.2.3.	Katekismus 1.2.3.	Piibli lugud 1.2.3.	Katekismus 1. 2. Katekismuse sanade ja laulu sal- mide päha õppimine	Piibli lugud ja lugemine Fl list 1.2.3.
9		Lugemine 3. Kalligraafia 1.2.	Lugemine 2.3. Kirjasäädmi- ne 1.	Lugemine 3. Ortograafia 1.2.	Lugemine 3. Kalligraafia 1.2.	Lugemine 2.3. Ortograafia 1.2.
10		Geograafia 1.2. Kirjutamine 3.	Saksakeel 1. Kirjutamine 2.3.	Lugemine 1.2. Kirjutamine 3.	Geograafia 1.2. Kirjutamine 3.	Rehkendamine 1. 2.3.
11	Rehkendamine 1.2.3.	Rehkendamine 1.2.3.	Rehkendamine 1.2.3.	Rehkendamine 1.2.3.	Rehkendamine 1.2.3.	Saksakeel 1.
2	Venekeele lu- gemine 2.3. Kirjutamine 1.	Laulmine 1.2.3.	Laulmine 1.2.3.	Laulmine 1.2.3.	Lugemine 1.2. Kirjutamine 3.	
3	Lugemine 1. Kirjutamine 2.3.	Turnimine 1.2.3.	Turnimine 1.2.3.	Turnimine 1.2.3.	Venekeel 1.	

L i s a - S e a d u s e d alama koolide valitsuse pärast
Liivi-, Kuura- ja Besti-kübermangus (1887)¹

§ 1.

Riigi nõukogu arvamise järele, mis 26. Januaril 1887 aastal kõige kõrgemalt sai kinnitatud: kuidas alama koolide ülevaatamine Tartu koolikennas, Liivi, Kuura ja Besti kübermangus peab toimetatud saama, - saavad iga seltsi alamad koolid, mis koeliministeriumi valitsuse all, rahva koolide direktori ja inspektorite hoole alla antud. Selle pärast lähuvad kõik õigused ja kohused alama koolide ülevaatamise poolest, mis neis kübermangudes siit saadik kübermangu koolide direktori käes olid, rahva koolide direktori kätte, kes otsekehe Tartu koolikonna kuraatori all seisab. Aga kreiskoolide ülevaatajate õigused ja kohused nendesama koolide poolest saavad rahva koolide inspektorite kätte, kes direktori all seisavad.

2//

§ 2.

Koolidest Paltiski mere kübermangudes, mis rahva koolide direktori ja inspektorite hooleks antud, teised ja nimelt Kreeka õige usu ja Evang. Luteruse usu maa-koolid, mis seaduse järele isevalitsuskondade ülevaatamise all seisavad, mis alamal § 3 ja § 4 tähendatakse, on rahva koolide direktori ja inspektorite all, kes nimetatud valitsuskondadega ühes seaduste järele, mis nende pärast antud ja nende lisa-seaduste põhja peal nende eest hoolt kannavad. Aga teised alamad koolid, olgu linnades ehk maal, on üksipäinis rahva

¹ Tallinn, 1888.

koolide direktori ja inspektorite valitsuse all seaduste põhja peal, mis kooliasjade pärast antud, muud kui et linna paigus koolikollegiumid koolivalitsusest nii kangele osa võtavad, kui needsamad lisa-seadused seda tähendavad.

§ 3.

Rahva koolide direktorile ja inspektoritele antakse needsamad õigused Kreeka õige usu maakoolide ülevaatamise ja valitsuse poolest, mis siit saadik nende koolide inspektoritel on olnud. Peale selle on rahva koolide direktor nõukogu liige, mis Kreeka õige usu maakoolide asju toimetab.

3//

§ 4.

Ülem maakooli kohus ja kreismaakooli kohtud Liivi kubermangus ja ülemad maakooli kohtud ja kooli nõukogud Eesti ja Kuura kubermangus, mis neis kubermangudes Evang.Luteruse usu maa koolide eest hoolt kannavad ja ühtlasi kohalised nende koolide valitsused, mis ülema maakooli kohtude: kreiskooli kohtude ja nõukogude all on, seisavad kooliministeriumi valitsuse all.

§ 5.

Rahva koolide direktor on ülema maakooli kohtude liige nii hästi Liivi kubermangus kui ka Eesti ja Kuura kubermangus, aga rahva koolide inspektorid on kreis maakooli kohtude ja kooli nõukogude liikmed, mis nende ammetikonnas on olemas. Peale selle saab igaühe siin § 5. nimetatud valitsuskonna jaoks veel üks liige koolikonna ammetnikude seast seatud, keda Tartu koolikonna kuraator seks äravalitseb.

4// Kooli kollegiumide kord, õigused ja kohused Paltiski mere kubermangude linnades, mis niisuguste koolide ülevaata-
tamise tarvis seatud, mis linnade ehk kohaliste seltskonda-
de kuluga saavad ülespeetud, ja niisamuti nende kollegiumi-
de seisus koolikonna ülema valitsuse kohta saavad kõigis
nende kubermangude linnades üleüldise Tartu koolikonna koo-
liseaduse järele arvatud, mis 4. Juunil 1820 aastal on väl-
jaantud ja kõige kõrgemalt kinnitatud, kus juures veel järg-
mised tingimised tahavad tähele panna: a) nende kollegiumi-
de liikmed, kes koolikonna ametnikude seast, saavad kooli-
konna kuratori läbi nimetatud; b) koolide seltsi mööda, kel-
le jauks kollegiumid on seatud, ja kooliõppijate sugu ja
usutunnistust mööda saavad nende kollegiumide liikmeks pea-
le Evang. Luteruse usu õpetajate, ehk nende asemele, ka teiste
usutunnistuste vaimulikud mehed, kuidas tarvidus nõuab,
koolikonna kuraatori ja nende ülemate kokkuleppimise järe-
le mõistetud; d) Kooli kollegiumid, mis iseäraliste alama
koolide jauks iseäraliste seaduste põhja peale on asutatud,
jäävad paigale, aga peavad oma õiguste ja kohuste poolest
üleüldise kooliseaduse alla heitma, mis 4. Juunil 1820 väl-
jaantud, ja nende lisaseaduste alla; e) kui mõnel koolikol-
legiumil peale osa alama koolide valitsusest ka keskmiste
koolide iseäraliste seaduste ja seadmiste järele keskmiste
koolide valitsusest osa on, siis jääb see õigus nende kät-
te nende seaduste ja seadmiste selge põhja peal; aga alama
koolide poolest saavad seda sugu koolikollegiumid oma kor-
ra, õiguste ja kohuste poolest kooliseaduse alla seatud, mis

5// 4. Juunil 1820 aastal väljaantud ja nendesinaste lisasea-
duste alla.

§ 7.

Nende § 4 nimetatud ülema maakooli kohtude, kreiskooli kohtude ja nõukogude nõuupidamised kooli asjade pärast sünnivad seda mööda, missugused need kohtud on, rahvakoolide direktori ehk inspektorite osavõtmisel, ehk kui need ise ei saa ligi tulla, teiste liikmete osavõtmisel, kes kooli ministeriumi poolt. Kui kreiskooli kohtus ehk koolinõukaus alama koolide asjade poolt, mis õpetuskorda ehk ka koolmeistrite seadmist, koha vahetamist ehk ametist lahtilaskmist puuduvad, rahva koolide inspektor ehk, kui tema ligi ei ole, teine kooli ministeriumi liige suurema hulga liikmete mõistmisega ei või rahul olla, siis asi saab ülema kooli kohtule ehk komisioonile, kelle all kreiskooli kohtud ehk nõukoud seisavad, seletada antud. Niisamuti kui ülemais koolikohtudes ehk komisioonides rahva koolide direktor ehk, kui ta ligi ei ole, teine kooliministeriumi liige nendesama asjade poolt suurema hulga liikmete mõistmisega ei või rahul olla, siis asi saab ülema kooli kohtule ehk komisioonile, kelle all kreiskooli kohtud ehk nõukoud seisavad, seletada antud. Niisamuti kui ülemais koolikohtudes ehk komisioonides rahva koolide direktor ehk, kui ta ligi ei ole, teine kooliministeriumi liige nendesama asjade poolt suurema hulga liikmete mõistmisega ei või rahul olla, siis saab asi koolikonna kuraatori läbi tema otsusega ühes

6// kooliministeriumi kätte antud seletada.

§ 8.

Kaebused ülema koolikohtude ja komisioonide mõistmistele üle, mis õpetuskorra, koolmeistrite seadmise, kohavahetamise ehk lahtilaskmise, ehk üleüldse asjade kohta käivad, mis

otsekohe korralist õpetust ja kasvatamist puuduvad, saavad kooli ministeriumi kätte saadetud. Kaebused muu kooli-asjade pärast lähevad valitseja senaati esimese jauskonna kätte.

§ 9.

Kui Evang. Luteruse usu ehk Rooma katoliki usu valla koolid kogukondade palve peale kaheklassiliseks kooliministeriumi rahva koolideks saavad ümbermuudetud, mis 4. Juunil 1875 aastal väljaantud seaduse põhja peal seisavad, - siis kohaliste kogukondade kohus neid ülespidada ja kogukondade laste kohus neis koolides käia on otse seesama, kuidas valla koolide poolest on seatud. Sellesama põhjuse peal võivad kogukonnad (vallad) koolivalitsuse loaga oma kulu peale nimetatud kaheklassilisi ja üheklassilisi^o maakoolisid asutada seadusest nõutud valla koolide asutamise asemele. Sellesamal viisil võivad ka Evang. Luteruse usu ja Rooma katoliki usu kihlkonna koolid nimetatud kaheklassilisteks ja üheklassilisteks kooliministeriumi koolideks ümbermuudetud ja nende vastu äravahetatud saada kogukondade ja üksiku inimeste palve peale, kes koolide ülespidamisest osa võtavad.

§ 10.

Kaheklassilisteks ja üheklassilisteks kooli ministeriumi koolides, mis Evang. Luteruse usu ja Rooma katoliki usu rahva jaoks asutatud, saab võõra usutunnistuste seaduse põhja peal nende usutunnistuste kirikuõpetajatele ülevaastamise õigus antud oma usutunnistuse laste Jumala sõna õpetuse ja võimaliku juhatus üle.

§ 11.

Maa koolides, nimelt Evang. Luteruse usu ja Rooma kato-
liki usu valla koolides ja Kreeka õige usu abikoolides ja niisamuti ka üheklassilistes kooliministeriumi koolides ja kaheklassiliste esimeses klassis on õpetuskeel kõikide õpetus-
asjade juures tarvidust mõõda kas venekeel ehk eestikeel
ehk lätikeel, aga selle kaubaga, et viimsel kooliaastal
kõik õpetusasjad venekeeli peavad õpetatud saama, muud kui
Jumala sõna õpetus ja kirikliku laulmise õpetus võivad õp-
pijate päris-keeli, s.o. venekeeli, lätikeeli ehk eestikee-
li sündida seda mõõda, mis sugu rahvas on. Aga maa kihlkon-
na koolides ja nimetatud kooliministeriumi kaheklassiliste
8// koolide teises klassis sünnib õppijate usutunnistusest
ja soust hoolimata kõikide õpetusasjade õpetus venekeeli,
muud kui Jumala sõna õpetus ja kiriklik laulmine võivad
neis koolides õppijate päris-keeli õpetatud saada. Alamais
koolides linna paigus, olgu et need üleüldiste seaduste jä-
rele 4. Juunist 1820 aastast ja 31. Maist 1872 aastast on
asutatud, ehk ka iseäraliste seaduste järele, mis mõne koo-
li jaoks iseäranis väljaantud, võivad Jumala sõna õpetus ja
kiriklik laulmine nii hästi venekeeli kui ka saksa, eesti ja
läti keeli õpetatud saada õppijate rahvasugu mõõda, aga kõik
muud õpetusasjad saavad venekeeli ette pandud, kus juures
esiotsa õppijate päriskeel, eesti, läti ehk saksakeel või-
vad abiks pruugitud saada.

§ 12.

Õpetus kord alamais koolides saab programmide läbi sea-
tud, mis kooliministeriumist väljaantakse. Niisamuti sünni-

vad neis koolides aga niisugused kooliraamatud, käsiraamatud ja õpetuse abi nõnud pruukida, mis kooliministerium ja kirikliku ülemad, kelle usku õppijad on, on heaks kiitnud. Koolipidamise seadused ja muud seadmisel, mis ülemaast kooli kohtudest ja kommissionidest Evang. Luteruse usu maa koolide jaoks väljaantakse muunde nende koolide tarviduste pärast, saavad kooliministeriumi läbi kinnitatud.

9//

§ 13.

Koolmeistriks (kooli õpetajaiks) neis alamais koolides võivad aga saada, kes Vene riigi alamad on ja koolmeistri seminarides oma õppimise on lõpetanud, ehk koolivalitsusest seatud korda mõõda iseäralise eksameni on ärateinud ja tunnistuse saanud, et nemad neis koolides võivad ametit pidada, kelle jaoks nemad said ettevalmistatud ja läbikatsutud. Esialgne koolmeistrite ametisse-seadmine ja ametist-lahtilaskmine Evang. Luteruse usu maa koolides on rahva koolide inspektorite käe, kes omast tegemisest kreis koolikohtudele ja kooli nõukogudele teadust annavad. Aga viimne päris otsus koolmeistrite ametisse seadmise ja ametist lahtilaskmise poolest tuleb ülema koolide kohtude ja kommissionide poolt kreis-koolikohtude ja nõukogude ettepanemise järele. Rooma katoliki usu ja muunde võõra usutunnistuste maa koolide koolmeistrid saavad ametisse seatud ja ametist ärasaadetud rahva koolide inspektoritest, aga kinnitatud ja hoopis lahti lastud saavad nemad rahva koolide direktorist inspektorite ettepanemise järele. Alama koolide koolmeistrid linna paigus saavad rahva koolide direktorist äravalitsetud, aga ameti peale kinnita-

tud ja ämnetist lahti lastud saavad nemad Tartu koolikonna ku-
raatori läbi kooliseaduse järele, mis 4. Juunil 1820 aastal
väljaantud ja linnakoolide seaduse järele, mis 31. Mail 1872
aastal kõige kõrgemalt on kinnitatud.

§ 14.

Rahvakoolide direktor ja inspektorid valvavad nende
hooleks antud koolide korra ja tšõ üle nii hästi oma sil-
ma vaatamise järele kui ka aruannete järele, mis nende koo-
lide koolmeistrid nende kätte saadavad, kelle kohus on, sest
et nemad otsekohe inspektorite käe all seisavad, kõiki nen-
de seadmisi täita.

§ 15.

Vigaduste pärast, mis niisuguste koolide katsumise juu-
res leitakse, mis § 4 tähendatud valitsuskondade hoolekand-
mise all on, annavad direktor ja inspektorid valitsuskonda-
dele, kelle kohta see puudub, teadust, ehk kui tarvidus sun-
nib, siis ise annavad käsku neid vigadusi parandada ja tea-
tavad siis oma seadmisi nimetatud valitsuskondadele.

§ 16.

Ületüldse kõik valitsuskonnad, mis alama maa koolide eest
11//Paltiski mere kubermangudes hoolt kannavad, ja niisamuti
ka kooli kollegiumid linna paigus peavad iga viisi jõudu
nööda rahvakoolide direktorit ja inspektorid aitama, et ne-
nad nende käe alla antud koolide ülevaatamise kohust võivad
täita.

Alla kirjutanud: Kooli minister Staatsikertär

J. Deljanov

S e l g i t u s e k s .

Käesoleva kaheosalise kogumiku alguses juhitakse tähelepanu nendele põhiküsimustele, mis hõlbustavad kogumiku teises osas toodud keeliseaduste paremat mõistmist.

Seadused esitatakse kronoloogilises järjekorras (alguses Eestimaa, seejärel Liivimaa kohta).

Tekstid tunakse ära muutmata kirjaviisis (v.a. pikk s ja w, mis asendati tänapäeva vastavate tähtedega).

Kõik seadused on esitatud nii, et üliõpilased saaksid neid kasutada allikmaterjalina, kursuse - ja lõputööde kirjutamisel. Lehekülje äärel toodud number tähistab originaalis esineva lehekülje lõppu.

SISUKORD

	lk.
1. Eestima Tallorahva Seädmised (1816)	20
2. Eestimaa Talorahva Seadus (1856)	21
3. Seadmised ma-kolide pärrast Tallinna-maal (1867)	24
4. Seadus Eestimaa kubermangu evangeli-lutteruse usu maakoolide ja koolmeistrite seminaaride pärrast (1875)	34
5. Koolipidamise seadus Eestimaa Evangeliumi Luteru- se usu maa-koolidele (1878)	44
6. Lihvlandi-ma Tallorahva Seädus (1819)	65
7. Liivlandima Tallorahva Säduse-ramat (1849) . .	75
8. Koli seädus (1849)	80
9. Lihvlandi Talorahva-Seadus (1860)	84
10. Liivimaa Lutheri usu Maakoolide Sädus (1874)	88
11. Liivimaa Lutheri usu maakoolide õpetuse plaanid (1874)	114
12. Lisa-Seadused alama koolide valitsuse pärrast Liivi-, Kuura- ja Eesti-kubermangus (1887). . .	140
Selgituseks	148

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО
СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СОВЕТА МИНИСТРОВ
ЗССР

Таллинский педагогический институт имени
Э. Вильде, ЭССР, г. Таллин, Нарвское шоссе 41

КАФЕДРА ПЕДАГОГИКИ

Л. Андресен

ЗАКОНЫ НАРОДНЫХ ШКОЛ ЭСТОНИИ
в XIX-ом ВЕКЕ

Vastutav toimetaja L. Lebbin

Korrektor E. Kernau

Trükkimisele antud 1.09. 1966.a. Paber

60 x 84, . Trükipoognaid 9,25. Tiraaz 500.

Tell. nr. 154. MB-06795.

Besti NSV TA rotaprint. 1966.

Hind 30 kop.

25

Hind 30 kop.

Kop. 42

Kv. Nr.

A
28132

320538

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00320353 8